

T.C.
E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ
S o s y a l B i l i m l e r E n s t i t ü s ü

BÂBÜR ŞÂH'IN GAZELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Burak ÇANKAYA

Türk Dünyası Edebiyatı Ana Bilim Dalı

İZMİR

2021

T.C.
E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ
S o s y a l B i l i m l e r E n s t i t ü s ü

BÂBÜR ŞÂH'IN GAZELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Burak ÇANKAYA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN

Türk Dünyası Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Dünyası Edebiyatı Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum Bâbür Şah'ın Gazelleri Üzerine Bir İnceleme adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Burak ÇANKAYA

ÖNSÖZ

Divan Edebiyatı tarihinin yazımı, şairlerin ve münşilerin hayatlarını, eserlerini, eser özetlerini, yaşadıkları devrin atmosferini anlatmaktan ibaret olmamalıdır. Sayın Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın "Edebiyat tarihi, edebiyatın tarihi olmalıdır." [1] cümlesinden hareketle esas incelenmesi gerekenin sanatçının eseri olduğu anlaşılmaktadır. Tarlan'ın başlattığı metin neşri ve tahlili çalışmaları ile birlikte incelenen sanatçıların, metinlerindeki his ve hayal dünyası ile fikrî muhtevasını meydana getiren unsurlar tespit edilmektedir. Her sanatçı için böyle bir çalışma yapıldıktan sonra mukayese yapılarak kimlerin kimlerden etkilendiği, kimleri etkilediği, farklı ve benzer özelliklerin tespiti mümkün olacak ve daha objektif çalışmalar ortaya çıkacaktır.

Tarlan'ın Şeyhî Divanı'nı Tetkik adlı çalışması bilimsel anlamda ilk divan tahlilidir ve araştırmacılar için örnek niteliği taşıyan bir eserdir. Ardından Mehmed Çavuşoğlu, Necati Bey Divanı'nın Tahlili; Harun Tolasa, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası; Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı'nın Tahlili ve Cemal Kurnaz'ın Hayâlî Bey Divanının Tahlili gibi eserler, Tarlan'ın metodunun tatbik edildiği önemli çalışmaların başında gelmektedir.

Divan Edebiyatı yedi yüz seneye yakın bir zaman diliminde sunduğu eserler ile kültür tarihimizin ihmal edilemeyecek bir bölümünü meydana getirmektedir ve bu edebiyat, Anadolu sahası ile sınırlı değildir. Türkiye dışında yaşayan Türklerin teşkil ettiği en büyük klasik edebiyat sahalarından biri de Çağatay sahasıdır. Ali Şir Nevai ile zirveye ulaşan Çağatay edebiyatı, ondan sonra da güçlü takipçilerle devam etmiştir. Bu güçlü takipçilerden birisi büyük bir devlet adamı ve şair olan Bâbür Şâh'tır. Soyu babası tarafından Timur'a, annesi tarafından Cengiz Han'a dayanan, hayatı mücadelelerle geçen, tüm bu mücadelelerin yanında çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Bâbür'ün eserlerinden bir tanesi de *Divan*'ıdır.

Biz bu çalışmamızda Bâbür Şâh'ın Divanı'nda yer alan gazelleri Tarlan'ın ortaya koyduğu tahlil metodu ile incelemeye çalıştık. Bu çalışma bir yüksek lisans tezi

[1] Ali Nihad Tarlan, Edebiyat Meseleleri, İstanbul, 1981, ss. 21-26.

olacağı için de tüm divanı ele almanın ileride yapılabilecek bir çalışma olduğunu düşünüp konuyu sadece "gazeller" ile sınırlandırdık. Metin daha önce sayın Bilâl Yücel tarafından neşredildiği için onun çalışmasından büyük ölçüde istiafe ettik. Çalışmamızdaki gazellerin ve beyitlerin numaralandırılması da okurlara kolaylık olması için Yücel'in çalışmasına paralellik göstermektedir.[2] Divanda yer alan 119 gazeli tüm beyitleriyle ayrı ayrı fişledik. Fişlemeleri, muhtevasındaki benzetme ve diğer söz sanatları unsurlarına göre tasnif ettik. Tasnifin sonunda Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat gibi dört ana bölüm ortaya çıktı. Bu ana bölümler de alt başlıklar halinde ele alındı. Şairin hayal dünyasında şekillenen unsur ve kavramların anlamı, mahiyeti benzetmeye dayalı husisiyetler içinde kullanılışı incelendi.

Burak ÇANKAYA
İzmir, 2021

[2] Bilâl Yücel'in eserinde önce Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi yer aldığı için bizim çalışmamızın konusu olan gazeller, 6 numaralı şiirden başlamaktadır.

ÖZET

Ali Şir Nevaî'den sonra klasik Çağatay edebiyatının en büyük şairlerinden olan Bâbür Şâh'ın divanında bulunan gazeller üzerine yaptığımız bu inceleme ön söz, giriş, Bâbür'ün hayatı, sanatı ve kişiliği, eserleri bölümleri dışında dört ana bölümden ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Birinci bölümde Bâbür Şâh'ın gazellerindeki din ve tasavvuf anlayışı incelenmiştir. Şairin temel dinî konularda İslamî Türk edebiyatı geleneğinin dışına çıkmadığı görülmektedir. Tasavvuf konusuna ise birkaç gazelinde kısmen değinmiş olan şair, gazellerinin genelinde yoğun bir tasavvufî şiir inceleme malzemesi sunmamaktadır.

İkinci bölümün adı "Cemiyet"tir. Bu bölümde tarihî ve tarihî-efsanevî şahsiyetlerin geçtiği beyitler incelenmiş ve tasnif edilmiştir. Bâbür için yaşamın önemli bir bölümünü teşkil eden "bezm" âlemi, gazellerinde de geniş yer verdiği bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü bölüm olan "İnsan" bölümü, incelememizin en hacimli bölümüdür. Bu bölümde sevgili, âşık ve rakip üçlüsünün benzetme unsurları detaylı bir şekilde incelenip tasnif edilmiştir. Özellikle sevgili ve âşık, Klasik edebiyat geleneğine uygun olarak gazellerde en önemli iki unsur olarak yer almaktadır.

Dördüncü ve son ana bölüm olan "Tabiat" bölümünde gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar vb. kozmik unsurlar; zaman ve zamana ait unsurlar, mevsimler, vakitler; hayvanlar, bitkiler, ağaçlar incelenmiştir. Bu bölümde sevgilinin benzetileni olarak kullanılan tabiat ögeleri geniş yer bulmuştur. Hayatı çok büyük tecrübelerle dolu olan Bâbür'ün zaman ve ömür ile ilgili kısmen hikemî beyitleri az da olsa mevcuttur.

ABSTRACT

This study on the ghazals in the divan of Babur Shah, one of the greatest poets of classical Chagatai literature after Ali SirNevai, consists of four main sections and a bibliography, apart from the preface, introduction, life, art and personality of Babur, his works.

In the first chapter, the understanding of religion and mysticism in Babur Shah's ghazals was examined.It is seen that the poet does not go beyond the tradition of Islamic Turkish literature on basic religious issues.The poet, who has partially touched on the subject of Sufism in a few of his ghazals, does not present an intensive study of Sufi poetry in his ghazals.

The name of the second part is “Community”.In this section, the couplets in which historical and historical-legendary figures are mentioned are examined and classified.The "bezm (wine drinking)" world, which constitutes an important part of life for Babur, appears as a subject that he gives a wide place to in his ghazals.

The third chapter, “Human,” is the most voluminous chapter of our review.In this section, the simile elements of the trio of lover and rival are examined and classified in detail.In particular, lover and beloved are the two most important elements in ghazals in accordance with the tradition of Classical literature.

In the fourth and last main section, "Nature", the sky, the sun, the moon, the stars, etc. cosmic elements were studied.Alsotime and its elements, seasons, times; animals, plants, trees were examined.In this section, the elements of nature used as the imitation of the lover have found wide coverage. Babur, whose life was full of great experiences, has some partially wise couplets about time and life, albeit few.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
İA.	İslam Ansiklopedisi
S.	Sayı
Ss.	Sayfa sayısı
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ:

BÂBÜR ŞAH

G.1. Hayatı

Baba tarafından Timur’un, anne tarafından ise Cengiz Han’ın torunu olan Bâbür, 14 Şubat 1483’te Fergana’da dünyaya gelmiştir. Babası Ömer Şeyh Mirza, annesi Kutluğ Nigâr Hanım’dır. Asıl adı Zahîrü’d-dîn Muhammed olduğu halde, adının yanına eski Türk geleneğine uygun olarak “kaplan veya panter” anlamına gelen Bâbür adı eklenmiştir (Yücel, 1995, s.9).

Endican’a vali olarak gönderilen Bâbür, babasının bir kaza nedeniyle ölmesi üzerine Haziran 1494’te henüz 12 yaşında iken Fergana hükümdarı olmuştur. Padişah olur olmaz amcası Sultan Ahmed Mirza ve dayısı Sultan Mahmud Mirza’ya karşı tahtını korumak zorunda kalan Bâbür; amcası ile antlaşma imzalayarak, dayısına da Kâsan’ı kaybederek bu saldırılardan kurtulmuştur.

15 yaşındayken Semertkant’ı alan Bâbür, hastalığı sebebiyle orada uzun bir süre kalmıştır. Yanındaki beyler ve komutanlar onu terk ederek Endican’ı kuşatmış ve Endican’ın düştüğünü gören Bâbür dayısının yanına sığınmıştır. Dayısının yardımıyla Endican’ı tekrar alan Bâbür, dayısının kızı ile evlenmek zorunda kalmıştır.

Bâbür’ün esas gayesi Endican’da saltanat sürmek değil atalarının vaktiyle sahip bulundukları Semerkant’ı ele geçirmektir. 1497 ve 1501 yıllarında iki defa Semerkant’a hakim olan Bâbür’ün o dönemki rakiplerinin en güçlüsü Özbek hükümdarı Şeybânî Han’dır (Konukçu, 1991, s. 395). 1501 yılında Ser-i Pül’de Şeybânî Han’a mağlup olan Bâbür, Semerkant’ı da kaybetmiş ve kazan (göçebe) grupları arasında, dağlarda yarı aç ve sefil bir şekilde kış boyu yürüyerek Taşkent’e gelip tekrar dayısına sığınmıştır.

Dayılarıyla birlikte Fergana bölgesini almak için tekrar harekete geçen Bâbür, Endican yakınlarına kadar gelmiştir. Bir gece baskınıyla askerlerinin çoğunu kaybetmiş ve Endican beyi Ahmed Tenbel’in bir kılıç darbesiyle başından yaralanmıştır. Oradan zorlukla kaçan Bâbür, tekrar dayılarının yanına dönmüştür (Yücel: 10).

Şeybânî Han, Bâbür’e ve dayılarına savaş açıp onları yenmiştir. Bâbür, oradan da kaçıp Fergana’nın güneyindeki dağlarda izini kaybettirmiş ve mağaralarda, kuytu

yerlere yaptığı kulübelerde zor şartlar altında uzun müddet yaşamıştır. Tüm mağlubiyetlerine rağmen sağlam iradesiyle ve talihinin de yardımıyla Hüsrev Şah'ın kardeşi Bâkî Çaganyânî ve dahi birçok asilzâdenin askerleriyle birlikte peşine katılmasının sonunda dev bir ordunun başına geçen Bâbür, 1504'te kan dökmeden Kâbil'i almıştır. 1510'da Şah İsmail'in Şeybânî Han'ı öldürmesi sonucu Semerkant hayali tekrar canlanan Bâbür, Şah İsmail'in de yardımıyla üçüncü kez Semerkant'ı ele geçirmiştir.

Şah İsmail'in desteğiyle bunu başaran Bâbür, bu uğurda onun adına hutbe okutup akçe bastırmış ve bu durum Sünnî halk tarafından hoş karşılanmamıştır. Yavuz Sultan Selim'in, 1514'te Çaldıran'da Şah İsmail'i mağlup etmesi sonucu Özbekler terkar Semerkant bölgesinde güçlenmiş ve arkasındaki Şah İsmail desteğini kaybeden Bâbür'e karşı tutumlarını sertleştirmiştirler. Bunun üzerine Bâbür, Semerkant'ı üçüncü kez kaybetmiş ve Kâbil'e dönerek yönünü Hindistan'a çevirmiştir.

1519-1526 yılları arasında Hindistan'a beş büyük sefer düzenleyen Bâbür; Pencap, Kandehar, Lahor, Delhi ve Agra'yı fethetmiştir. Böylece Kuzey Hindistan'da ülkesinin sınırları içine girmiştir. Farklı dil, din ve ırka mensup cemaatlere rağmen siyasî, askerî, iktisadî bakımdan olduğu kadar edebiyat ve güzel sanatlar alanlarında da yüksek bir seviyeye ulaşacak olan Hind-Türk İmparatorluğu kurulmuştur (Yücel: 11).

Hindistan'daki en büyük rakiplerinden İbrahim Lûdî'yi Delhi'nin fethinde yenmiştir. Diğer büyük rakibi ise Raçputların lideri olan Rânâ Sangâ'yı 1527'de Kanvan'da ağır bir yenilgiye uğratmış ve savaştan sonra "Gazi" unvanını almış, tüm isyanları bastırmıştır. Ganj'ı da geçen Bâbür, Bengal hükümdarını yenmiş ve 1529'da Agra'ya dönmüştür.

İnişli çıkışlı bir hayat süren ve son derece zorlu şartlar altında yaşayan Bâbür, gençliğinden itibaren sık sık hastalanmış ve birkaç defa da zehirlenmiştir. Son olarak İbrahim Lûdî'nin annesi tarafından çeşnigir Ahmed aracılığıyla verilen ve uzun sürede etkisini gösteren zehir sebebiyle yatağa düşmüştür. Günden güne durumu ağırlaşan Bâbür, 1530'da tüm çocuklarını toplayıp büyük oğlu Hümâyûn'u padişah ilan etmiş ve aynı gün vefat etmiştir[3]

---

[3] Bâbür'ün biyografisi için bkz. (başlıca): A.S. Beveridge, **The Bâbur-nâme in English**, London, 1922; F. Köprülü, *"Babur"*, **İ.A.**, c. 2, 1943, s. 180-187; E. Konukçu, *"Bâbür"*, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.

G.2. Edebî Kişiliği ve Sanatı

Bâbür, büyük bir komutan ve devlet kurucusu olduğu gibi Türk tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden ve sanatçılarından biridir. Şairliğinin yanı sıra, edebiyat kuramcısı, bestekâr ve hat sahibi olan Bâbür, mimarlık, peyzaj mimarisi, botanik, astronomi ve İslâm fıkhı gibi birçok konuyla ilgilenen çok yönlü bir insandır.

Kılıç kullanmak, ata binmek ve ok atmak gibi konularda son derece başarılı olan Bâbür, savaş meydanlarında askerlerini yalnız bırakmamasıyla da büyük bir desteği arkasına almayı başarmıştır. Onun en önemli özelliklerinden biri çevresindeki insanların gönlünü kazanması ve çevresiyle birçok zorluğun üstesinden gelmesidir.

On iki yaşından beri seferden sefere koşup at üstünden inmeyen, tahtını ülkeden ülkeye taşıyıp yeni devletler kuran, savaşmadığı zamanlarda büyük avların ve eğlence meclislerinin zevkini yaşayan, bir bahçe mimarı ve şehirci, bir edebiyata damgasını vurmuş bir şair, dünyanın zevkle okuduğu üstün bir hatıra yazarı, hayatı türlü lezzetleriyle bir yaşama sanatı haline getirmiş bir kimse olmanın bütün sıfatlarını beraberinde taşıyan bir Türk soylusudur (Akün, 1991, s. 397).

Bâbür'ün mümtaz bir devlet adamı ve mahir bir komutan yönünü bir tarafa koyduğumuzda karşımıza çok sade bir yaşantı sürmüş olan bir kişi çıkmaktadır. Devlet işleriyle ve savaşlarla uğraşmadığı zamanlarda onun yapmaktan en çok hoşlandığı şey yeni yerler görmek için seyahatlere çıkmaktır. Çıktığı bu gezilerde etrafı bir gözlemci gibi en ince ayrıntısına kadar gözlemleyen Bâbür, gördüğü şeylere sadece bakmakla yetinmeyip onların ne olduğunu soran ve yeni bir şeyler öğrenmenin peşine düşen bir seyyahtır (Pırlanta, 2016, s. 236).

Akrabalarına karşı da son derece ilgili olan Bâbür, Agra'da ikamet ederken dört sene boyunca her cuma halalarını ziyarete gitmiştir. Mimar Koca Kasım'ı halalarının hizmetine memur etmiş, onların buyruklarını her işten önce yerine getirmelerini emretmiştir (Gülbeden, s. 127-128).

Tüm bu yönlerinin yanı sıra mürettep olmasa da bir divan ortaya koyacak kadar güçlü bir şairdir. Klasik Çağatay edebiyatı, Ali Şir Nevai'den sonra XVI. yüzyılda Orta

4, İstanbul, 1991, s. 395-396; **Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Vekâyî, Babur'un Hâtıratı,** C.I, (Ön sözü ve tarihi özeti yazan: Y.Hikmet Bayur) TTK Yayınları, II. Seri No: 5a, Ankara, 1943; C. II, Ankara, 1946.

Asya'da Şeybânîler'le, Hindistan'da Bâbür'le olmak üzere iki sahada devam etmiştir (Erarslan, 1993, s. 173). Bâbür'ün şiiri, sırf geleneğe uygun davranmak için şiir yazmış hükümdar şairlerin şiirlerinden oldukça üstündür. O, Türk ve Fars edebiyatlarını iyi gözlemlemiş, aruz vezni üzerinde ciddi bir mesai harcamış ve söyleyiş gücü bakımından kudretli şiirler yazmıştır. İfade gücünün üstünlüğü ile yaşadığı herhangi bir olayı derhal şiirleştirebilecek bir şair olan Bâbür, şiirlerinde, hayatında da olduğu gibi, içki meclislerine geniş yer vermiştir. Onun için ahbabı ile sohbet edip bâde içmek, edebiyat konuşmak ve saz ile meşk etmek büyük bir önem taşımaktadır:

Yaz faṣlı yār vaṣlı dostlarnıñ ṣoḥbeti
Şi'r baḫşi 'ışḳ derdi bādeniñ keyfiyyeti (109.1.)

Oldukça ağır şartlar altında inişli çıkışlı bir hayat süren, aç ve susuz bir şekilde dağlarda saklanmak zorunda kalan, hayatı çilelerle ve hastalıklarla geçen Bâbür, bir şiirinin matla beyitini çektiği bunca meşakkatin tezahürü olarak kaleme aldığını hatıratında belirtmiştir (Vekâyî: 213):

Çerḫniñ men körmegen cevr ü cefāsı ḳaldı mu
Ḫaste köñlüm çikmegen derd ü belāsı ḳaldı mu (49.1.)

Onun bazı şiirlerinde bütün hayatını yalnız kendine güvenerek yaşayan, kendi canından başka dost ve kendi gönlünden başka sırdaş bulamayan bir ruhun söyleyişleri vardır. Bu söyleyişlerde çok ince bir ilahi aşk duygusu, hicranı ve cihanın vefasızlığı temleri de yer alır (Banarlı, 1971, s. 519):

Cānımdın özge yār-ı vefā-dar tapmadım
Köñlümdin özge maḥrem-i esrār tapmadım (6.1.)

Şairliğinin yanı sıra meşhur Bâbürnâme'siyle kudretli bir edip, Aruz Risalesi ile bir edebiyat nazariyatçısı, Hanefî fıkhından bahseden Mübeyyen adlı eseri ve Risâle-i Vâlîdiyye Tercümesi ile de dinî-tasavvufî bilgilere âşina bir bilgin olarak karşımıza çıkmıştır (Alparslan, 1973, s. 162).

G.3. Eserleri

G.3.1. Vekâyî (Bâbürnâme)

Ali Şir Nevâî ile nazımda gelişimini tamamlayan Çağatay Türkçesi, Bâbür'ün Vekâyî adlı eseri ile nesir sahasında zirveye ulaşmıştır. Bâbür, bir hatırat özelliği taşıyan

bu eserinde hayatının her alanını son derece açık ve samimi bir şekilde anlatmıştır. Gezdiği yerlerden, yenilgilerinden, zaferlerinden, gördüğü bitki ve hayvanlardan, düşmanlarından ve dostlarından detaylı bir şekilde bahsetmiştir.

Vekâyî'nin Kazan nüshası İlminsky[4], Haydarâbâd nüshası da A.S. Beveridge[5] tarafından tıpkıbasım halinde yayımlanmıştır. Eserin en başarılı çevirisi yine Beveridge[6] tarafından yapılmıştır. Günümüz Türkçesine çevirisini Reşit Rahmeti Arat[7] yapmıştır.

G.3.2. 'Arûz Risâlesi

Bâbür'ün edebiyat kuramcılığı yönünü temsil eden bu eser, aruz hakkında yazılan Farsça eserlerden çok farklı değildir. Bâbür, bu konuda Ali Şir Nevâî'nin Mîzânü'l-Evzânı'nı birçok bakımdan yetersiz ve kusurlu bulduğunu söylemiştir (Vekâyî: 186). Nitekim Aruz Risâlesi, özellikle örnekleri bakımından Mizânü'l-Evzân'dan geniştir.

Bu eserin en önemli tarafı, onun da Nevâî gibi klasik aruz kitaplarında yer almayan Türk şiirine has olan tuyuğ, koşuk, urguştek, türkî gibi vezinler üzerinde durmasıdır. Bâbür, Nevâî'de bulunmayan öleng, tarhânî gibi maddeler ilave edip örneklerin dairesini daha da genişletir. Bâbür'ün izahları ile yalnız Türk şairlerince kullanılan vezinler hakkındaki bilgi daha açıklık ve zenginlik kazanmıştır. Risâlede yetmiş bir farklı şairin şiirlerinden örnekler bulunmaktadır (Akün: 398).

G.3.3. Mübeyyen

Yazıldığı sırada on bir on iki yaşlarında bulunan oğlu Kâmran Mirza'ya öğüt olarak Hanefî fıkhına dair bazı konuları ve meseleleri izah amacıyla kaleme aldığı 2000 mısralık bir mesnevidir. Aruzun "fâilâtün mefâîlün fâilün" vezniyle yazılan bu eser, beş fasıl olarak tertip edilmiştir. Sefer, misafirlik, zekat, vergi ve oruç konuları üzerinde durulan eser, Bâbür'ün şer'î bilgisini göstermektedir (Akün: 399).

Didaktik tarzda yazılan bu eserde yüksek bir sanat değeri aramamak gerekmektedir. Eserin "Kitâb-ı Zekât" bölümü, Bâbür'ün iktisat konusunda ve vergi hakkındaki görüşlerini içermektedir[8]

---

[4] **Baber-Nameh**, Diagatiace, Ad fidem codicis Petropolitani, Kazan, 1857.
[5] **The Baber-Nama**, GMS I, Leyden-London, 1905.
[6] **The Bâbur-nâma in English**, I-II, London, 1922.
[7] **a.g.e.**

G.3.4. Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi

XV. asırda Timur soyundan birçok devlet adamının saygı duyduğu ve müridi olduğu Nakşibendî şeyhi Hâce Ubeydullah'ın "Vâlidiyye" adlı risâlesinin, mesnevi biçiminde, 243 beyitlik manzum tercümesidir. Bâbür de babası gibi Hâce Ubeydullah'a çok değer vermekte, onu bazen rüyalarında görmektedir.

Hindistan'da ömrünün sonlarına doğru ağır bir hastalığa yakalanan Bâbür, Hâce Ubeydullah'ın ruhaniyetinden şifa umarak bu eseri tercüme etmeye başlamıştır. 27 Safer 935'te başlayıp 8 Rebiülevvel 935'te, yani 12 günde, tamamlamıştır (Vekâyî: 393-394). Bâbür'ün hayatında büyük bir değişim noktasını temsil eden eser, onun tasavvufî konulardaki inancını da kanıtlar niteliktedir. Bu tercümeyi yaptıktan sonra Bâbür, devlet idaresini bir kenara bırakarak inzivaya çekilmiş, içkiyi bırakarak tasavvufa yönelmiştir (Vekâyî: 353-355, 375…).

G.3.5. Dîvân

Mürettep bir dîvân olmayan eserde önce Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi bulunmaktadır. Ardından 119 gazel, 18 mesnevî, 210 rubaî, 57 muamma, 19 kıt'a, 15 tuyuğ, 79 matla', 7 masnû' şiir, 16 nâtamam gazel, 3 nazm, 16 musarra' beyit, 5 müfred gelmektedir. Ayırca 4 yerde mensur parçalar bulunmaktadır. Farsça olarak da 2 gazel, 12 rubaî, 8 kıt'a, 17 matla' ve 1 mensur parça yer almaktadır (Yücel: 19).

Bu eserle birlikte Bâbür, Çağatay şiirinin Ali Şir Nevâî'den sonra büyük bir temsilcisi olduğunu ispatlamıştır. Özgünlüğüyle dikkat çekici bazı beyitleriyle kendi sanatının hususiyetlerini ortaya çıkarmıştır.

Aşk ve tabiat konulu şiirlerin bulunduğu eserde, cemiyete ve ahlâka dair şiirler de bulunmaktadır. Özellikle tezimizin inceleme sınırları dahilindeki 119 gazeli göz önünde bulundurduğumuzda derin bir tasavvuf anlayışının olmadığını söylemek mümkündür. Buna mukabil "bezm" unsuru, Bâbür'ün Türkçe gazellerinde önemli bir yer teşkil etmektedir.

---

[8] Bu konuda yapılan detaylı bir araştırma için: S. Azimcanova, "Nekotorie Ekonomiçeskie Vzglyadi Zahir Ad-Diıa Muhammada Babura. İzlojenrıie v 'Mubayine'", Trudi Duadçat' Piyatogo Mejdunarodnogo Kongressa Vostokouedou, Moskva 1963, lll, ss. 203-208.

G. 4. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı çağdaş Özbek edebiyatının temeli olan Çağatay edebiyatını ve bu edebiyatın önemli şahsiyetlerinden birisi olan Bâbür Şah'ın şiir dünyasını tanımak ve tanıtmaktır. Çağatay Türkçesi ve edebiyatı günümüzde "Doğu sahası" olarak bilinen Özbekistan ve Doğu Türkistan sahalarının gövdesi durumundadır. Ancak, Çağatay edebiyatı şairleri, özellikle Nevâî, sadece Doğu sahasını değil Osmanlı sahası edebiyatını da derinden etkilemişlerdir. Osmanlı sahasında Çağatayca şiir yazmak, bir gelenek haline gelmiştir. Bâbür Şah hem "Bâbürnâme" ile hem de "Aruz Risalesi" ile Türk Dünyasının pek çok alanına etki etmiştir. Bir hükümdar şair olarak Bâbür'ün şiirlerinin incelenmesi, hem hükümdar şairlerin anlaşılmasına hem de Bâbür'ün diğer hükümdar şairlerle mukayese edilmesine zemin hazırlayacaktır.

Bâbür Şâh'ın Divanı'nda yer alan gazelleri Tarlan'ın ortaya koyduğu tahlil metodu ile incelemeye çalıştık. Bu çalışma bir yüksek lisans tezi olacağı için de tüm divanı ele almanın ileride yapılabilecek bir çalışma olduğunu düşünüp konuyu sadece "gazeller" ile sınırlandırdık. Metin daha önce sayın Bilâl Yücel tarafından neşredildiği için onun çalışmasından büyük ölçüde istiafe ettik. Çalışmamızdaki gazellerin ve beyitlerin numaralandırılması da okurlara kolaylık olması için Yücel'in çalışmasına paralellik göstermektedir.

Divanda yer alan 119 gazeli tüm beyitleriyle ayrı ayrı fişledik. Fişlemeleri, muhtevasındaki benzetme ve diğer söz sanatları unsurlarına göre tasnif ettik. Tasnifin sonunda Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat gibi dört ana bölüm ortaya çıktı. Bu ana bölümler de alt başlıklar halinde ele alındı. Şairin hayal dünyasında şekillenen unsur ve kavramların anlamı, mahiyeti benzetmeye dayalı husisiyetler içinde kullanılışı incelendi.

BİRİNCİ BÖLÜM:

DİN VE TASAVVUF

1. Din

1.1. Allah

Devrinin büyük hükümdarlarından olan Babür Şah'ın gazellerinde tek başına Allah'ı konu alan herhangi bir şiir bulunmamaktadır. Genellikle İslami görüşe uygun olarak beyitlerde yer alan Allah, bir mecaz unsuru olmaktan çok; âşığın sığındığı, yalvardığı, nida ettiği, şükrettiği, takdirine boyun eğdiği yüce bir varlık olarak görülmektedir. Babür'ün gazellerinde Allah şu isim, sıfat ve niyaz ifadeleriyle anılmaktadır: Allah, Rab, Hudâ, Hudây, Tingri, Ta'âla'llâh, Âgâh.

Her şeyi bilen, her şeyin farkında olan Allah, âşığın dua ettiği, yalvarıp yakardığı mutlak kudrettir. O, aşkından dolayı o kadar rezil rüsva olmuştur ki başka bir kulun da kendisi gibi rüsva olmaması için Allah'a dua eder. (18. 5) Sevgilinin âşığa gelmesi kolaydır ancak sevgiliye varmak âşığa zordur. Âşık, bu zorluğu kolaylığa çevirmesi için Allah'a dua eder. Allah, yardımı beklenen varlıktır:

Maŋa barmaḳ müşkil ü kilmek saŋa āsān durur
Uşbu müşkilni maŋa yā Rab sin āsān ḳılġa sin (113. 4)

Âşık, sevgilinin mahallesinden gider. Ardında yalnızca hatırı (gönlü) kalır. Eğer sevgili o hatırı saklarsa Tanrı da sevgilinin bekçisi olur. Babür, burada açıkça ifade etmemekle birlikte, gönlün Allah'ın tecelli ettiği yer olduğunu ima ederek, hem gönlün hem de sevgilinin bekçisi olacağını söylemektedir. Yani, "anın" kelimesi, tevriyeli kullanılmıştır:

Kūyidin min ʿazm iter min ḳalġu diktür ẖāṭırım
Ḫāṭırımnı saẖlasa Tiñgri nigeh-dārı anıñ (106. 2)

Âşık, kendisini başını alıp gitmek zorunda hissettiğinde, kendisine yöneltilen eleştirileri Tanrı'nın isteğine, yani kadere boyun eğmek zorunda olduğunu söyleyerek cevaplar. Yani, Tanrı'nın iradesine teslim olmaktan başka çare yoktur, der:

Dime Bābür ki niter sin baş alıp kitmekni
Tiñgriniñ ẖˇāstı mundak ise min nitkey min (115. 5)

Gönül, âşık tarafından sevgiliye yoldaş edilir. Aynı zamanda hastadır ve bu yüzden Hudâ'ya emanet edilir:

Tapşurup irdim köñgülni yārġa çün bardı yār
Hem-reh ittim ḫaste köñglümni Ḫudāġa tapşurup (56. 6)

Allah her şeyi bilendir. Âşığın ne halde olduğunu "el" bilmezken "yâr" bilir. Bu durumda yâr, Allah'tır; Allah, yârdır. Babür Şah, bir beyitte bunu dile getirmiş, Hudâ'ya, her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan anlamında âgâh sıfatını kullanmıştır:

İl bilmese ḥāletim bilür yār
Ḥāletimdin irür Ḫudāy āgāh (48. 5)

1.2. Âyetler

1.2.1. Yuhyî'l-'izâm

Kur'ân-ı Kerîm'in Yâsîn sûresinin 78. âyetinde geçen "yuhyî'l-'izâm" ifadesi, Bâbür Şah'ın divanında yer alan gazellerde bir beyitte kullanılmaktadır. Prof. Dr. Süleyman Ateş'in tefsirine bakıldığında "kemiklerin diriltilmesi" anlamına gelen bu ifade, kıyâmet günü Allah'ın ölülerin kemiklerini bir araya getirip onlara yeniden can vermesine kısmi bir iktibas yapıldığı anlaşılmaktadır (1995, s. 2167-2168).

Beyitteki anlama bakıldığında sevgilinin dudaklarından dökülen sözler bir şerbete teşbih edilmekte ve buna "şerbet-i yuhyî'l-'izâm" denmektedir. Âşığın, sevgiliden gayrısının zehirli sözü ile ölebilmesine ve sevgilinin, âşığın üzerindeki diriltici tesirine işaret edilmektedir:

İy köñül ger ġayr sözi zehr-i ḳātildür ni ġam
Lebleridin şerbet-i yuḥyi'l-'iẓāmıñ barıda (14.5.)

1.3. Peygamberler

1.3.1.Îsâ

Mucizevî olarak Hz. Meryem'den babasız olarak doğduğuna inanılan, Hz. İsa, Babür Şah'ın gazellerinde adı en çok geçen peygamberlerden biridir. Özellikle ölüleri diriltmesi müfessirlerin kahir ekseriyeti tarafından hakikat anlamında ele alınmış ve bu olay onun bir mucizesi olarak kabul edilmiştir (Bakkal, 2020, s. 78). Bu mucizeye vesile olan nefesi, lafzı, ve mucizeleriyle birkaç beyitte yer alan Hz. İsa'nın diğer bir adı da

Mesih'tir. Sevgilinin veya dudağının benzetileni olarak düşünülmüştür. Ortak özellik, ölüleri diriltmektir. Sevgili, âşığın ölü cismine can verir.

Âşığın yıpranmış teni, sevgilinin haberini alınca can bulur. Meğerki sevgilinin haberinin içinde Hz. İsa'nın mucizesi saklıdır:

Yārnıñ peyġāmı yitkeç taptı cān fersūde ten
'İsā i'cāzı meġer mużmer durur peyġāmıda (54.5)

Âşığa göre sevgilinin dudakları, Hızır'ın suyundan; kelamı, Mesih'in sözlerinden üstündür. Kimse sevgilinin kelamı varken Mesih'in sözlerini söylemez:

Kim Hızır suyun ağızlangay lebiñiñ kaşıda
Kim Mesih elfāzıdın digey kelāmıñ barıda (14.2)

Sevgilinin yüzündeki beni, Mesih'e benzeyen dudağının üstündedir. O ben, âşığın zayıf canına sevda gücü olmaktadır:

Dāne-i ḫāli Mesih-āsā lebiniñ üstide
Nātüvan cānımġa boldı māye-i sevdā kibi (43.3)

1.3.2. Hızır

Kur'an'da peygamber olarak geçen Hz. Hızır, gazellerde birkaç beyitte benzetme unsurlarından biri olarak kullanılmıştır. Rivayete göre zulümât ülkesinde Hızır, İlyas ve İskender ab-ı hayatı aramaya gitmişlerdir. Hızır, bir su başında ellerini yıkarken yanında bulunan pişmiş balığa bir damla su damlatmış ve balık dirilerek suda kaybolmuştur. Ab-ı hayatı bulduğunu fark eden Hızır, ondan içmiş ve İlyas'a da içirmiştir. İskender'e de içirmek istemişler fakat Allah buna izin vermediği için yapamamışlardır (Pala, 2015. s. 204). Bu nedenle beyitlerde, Hızır ile birlikte "çeşme-i hayvan, hayat suyu, hayvan suyu" gibi ifadeler de yer almıştır.

Sevgilinin hattı yani yüzündeki ayva tüyleri, Hızır'a benzetilmektedir. Dudağı ise Hızır tarafından bulunduğuna inanılan ölümsüzlük suyuna, edebiyattaki yayın deyişle, ab-ı hayata benzetilmektedir. Gönül, sevgilinin hattıyla dudağı arasındaki yakınlığa şaşırmamalıdır. Çünkü Hızır, hayat suyuna yol göstericidir:

Ḫaṭı lebiġa tutaş bolsa iy köñül ni 'aceb
Ki Ḫıżr çeşme-i hayvānġa reh-nümāyīdür (11.2)

Âşık, sevgilinin dudağından yaşama arzusunu ve bu arzuya bağlı olarak ebedi ömrü almaktadır. Bu yüzden Hızır'a ve onun getireceği hayat suyuna gerek kalmamıştır:

Ḥayāt suyını ḳoy kim lebidin aldım kām

Bar iy Ḫıżr ki maña ‘ömr-i cāvidān kildi (66.2)

1.3.2.1. Çeşme-i Hayvân (Âb-ı Hayat)

Çeşme-i hayvân, ölümsüzlük veren suyun adıdır. İnanışa göre Hızır ve İlyas Zülumât ülkesinde bu sudan içmiş ve ölümsüz olmuşlardır. Babür Şah'ın gazellerinde sevgilinin gözyaşı, dudağının suyu ve yüzündeki ayva tüylerinin benzetileni olarak kullanılmıştır.

Sevgilinin okun temrenine benzeyen kirpiklerinin ucundaki gözyaşı damlası hayvan suyudur. Bu ok, âşığın cansız bedenine isabet ettiğinde âşık hayat bulur:

Oḳıda peykān imes bir ḳatre ḥayvan suyıdur

Yitkeç oḳ cansız tenimġa cān uşal peykān birür (36. 3)

1.4. Ahiret ile İlgili Mefhumlar

1.4.1. Cennet

Klasik şiir geleneğimizde cennet genellikle sevgilinin yaşadığı yerin benzetilenidir. Babür Şah ise genellikle cenneti, sevgilinin yaşadığı yer ile kıyaslar. Onun gazellerinde zahitlerin aksine, âşık, cennet yerine daima "sevgilinin kûyı"nı istemektedir. Ona göre cennetten üstün tek yer yârin mahallidir. Babür Şah'ın gazellerinde cennetten şu kelimelerle bahsedilmektedir: cennet, cennetü'l-me'vâ, ravza.

Âşık "cennetü'l-me'vâ"ya inanmaz ve onun sözünü dahi etmez. Çünkü onun gönlünde sevgili mesken tutmuştur. O zamandan beri âşık için cennetin hiçbir hükmü yoktur:

Sağınmas cennetü'l-me'vānı Bābür

Anıñ köñlide tā me'vā ḳılıp sin (17.6)

Sevgilinin yöresinde cehennem olsa bile âşık orayı mesken tutmaya kararlıdır. Âşığın, yanında sevgilisi olmadan cennete gitmesi ise mümkün bile değildir:

Kuyüñ içre ger saḳar bolsa maḳar cennetçe bar

Cennet olsa ger mekān sinsiz ni imkān bolġa min (122.4)

Âşık, hûrî gibi güzel olan sevgilinin kûyunda uzunca bir süre ikamet etmektedir. Artık âşığın makamı cennet bahçesinden yüce, kendisi ise cennetin kapıcısı olan Rıdvan'dan üstündür:

İḳāmet çünki ḳıldıñ Bābürā ol ḥūr ḳūyide
Maḳāmıñ ravżādın ullı özüñ Rıżvāndın artuḳ sin (35.5)

1.4.2. Rıdvân

İslamî inanışa göre cennetin kapıcı meleği olan Rıdvan ismi, Babür Şah gazellerinde bir yerde geçmektedir. Âşık, cennete benzettiği sevgilinin mahallinde uzun bir süre ikamet ettikten sonra kendisini cennetin kapıcısı olan Rıdvan'dan üstün görmektedir:

İḳāmet çünki ḳıldıñ Bābürā ol ḥūr ḳūyide
Maḳāmıñ ravżādın ullı özüñ Rıżvāndın artuḳ sin (35.5)

1.4.3. Hûrî

Güzelliği itibariyle sevgilinin benzetileni olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin şekli ve şemaili hûrîye benzetilir. Bu benzerlikten dolayı yeryüzünde, insanlar arasında onun kadar güzeline tesadüf edilmez. Hûrî benzetmesi, Babür Şah'ın gazellerinde pek fazla kullanılmamakla beraber, kullanıldığı yerlerde de Klasik Edebiyat geleneğimize uygun bir anlam dairesindedir:

Bu şekl ü şemāyil bile ḫod ḥūr u perī sin
Kim ḥüsn-i beşer içre bu miḳdār tapılmas (27.2)

1.4.4. Cehennem (Duzah, Sakar)

Âşığa göre cehennem ateşinden daha korkutucu olan sevgilinin ayrılığının ateşidir. Zahide bu hususta meydan okur. Çünkü cehennem ateşi, ayrılık ateşinin karşısında kıvılcım gibi kalır:

Zāhidā dūzāḫ otıdın mini ni ḳorḳata sin
Hicr otı ḳaşıda körmes min anı uçḳunça (34.2)

Sevgilinin kûyunda cehennem olsa, aşığa cennet gibidir. Öyle ki sevgilinin bulunmadığı yer cennet bile olsa, âşığın orada olması mümkün değildir:

Kūyūñ içre ger saḳar bolsa maḳar cennetçe bar
Cennet olsa ger mekān sinsiz ni imkān bolġa min (122.4)

1.5. Diğer İtikadî Mefhumlar

1.5.1. Ölüm (Ecel)

Âşığı sevgilinin ayrılığının acısından, ızdırap çeken candan, figandan, âlem ehlinden kurtaran ölüm, şair tarafından, birkaç beyitte uykuya benzetilmiştir. Beyitlerde ölüm bazen “ecel” kelimesiyle anılmıştır. Âşık, ölüm uykusuna vardığında dünyanın sıkıntılarından, kederinden uzak olur:

Ölüm uyḳusıġa barıp cihāndın boldum āsūde
Mini isteseñiz iy dostlar körgey siz uyḳuda (28. 1)

1.5.2. Perî

Cinlerin dişilerine verilen ad olarak tanımlanabilen periler, insanlarla yakınlık kurmadıkları için bunları gören olmadığından çok güzel olduklarına inanılır. Gazellerde sevgilinin benzetileni olarak karşımıza en çok çıkan varlıklardan biri olan peri, genellikle açık istiare yolula kullanılmıştır. Âşık, peri gibi güzel olan ve bu dünyada pek az insan tarafından görülebilen sevgiliyi gördüğü için delirmiş, “tilbe” olmuştur. Bu yüzden “peri”nin geçtiği birçok beyitte “tilbe” ifadesi de kullanılmaktadır:

Ol perî ışḳıda Bābür köñlüm andak tilbedür
Kim saçı zencīridür çāh-ı ẕeḳan zindānıdur (44. 6)

Yüzü perî gibi güzel olan yani “perî-rû” olan sevgili eğer evden süslenip çıkarsa, âşığa deli olmaktan, aklını oynatmaktan başka çare kalmamaktadır:

Tilbe bolmaḳlıḳdın özge çārei yoḳtur maña
Ol perî-rū nāgehān er çıḳsa öydin yasanıp (42. 2)

Rakip, âşığı peri gibi güzel sevgilinin kirpiğinden korkutamaz çünkü âşık, aşk yolunda sevgiliden başına her ne gelse “Yâ nasip!” demektedir:

Ol perîniñ tîġıdın ḳorkutma mini iy raḳîb
‘Işḳıda başımġa miniñ her ni kilse yā naṣîb (42. 1)

1.6. Çeşitli Dinler ile İlgili Mefhumlar

1.6.1. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman

1.6.1.1. Mescid, Namaz, Salah

Bazen, âşığın, eşiğinde dilenci gibi yatıp da bir türlü kabul edilmediği yerlerden biri olan mescit, bazen de güzellerin muhitinde kıymetli ömrünü heba etmek yerine, esas mesken tutmadığı için pişmanlık duyduğu "keşke" dediği yerdir. Şairin, ömrü için "şerîf" sıfatını kullanması dikkat çekicidir:

Ḳaşı yalar kūyide ömr-i şerīf itkünçe ṣarf
Ḳılġay irdim mescid ü miḥrāb ara cā kāşkī (75.4)

Akıl sahibi kimseler, âşığın "salah"a yakın olduğunu söylemektedir. Âşık ise onların gâfil olup yanıldıklarını, bilakis kendisinin "salah"tan uzak olduğunu ifade eder. Burada "salah" kelimesi sadece ibadet anlamında değil, kurtuluş anlamında da kullanılmıştır:

Salâḥḳa ḫıred ehli mini yavuḳ dirler
Körüñ ki uşbu çiçenler yıraḳ yañılmışlar (21.4)

1.6.1.2. Mihrâb

Klasik edebiyatımızın en yaygın kullanılan benzetme unsurlarından biri olan mihrâb, Babür'ün gazellerinde de geleneğe uygun olarak sevgilinin kaşının benzetileni olmuştur.

Âşık, namaz vaktinde mihrabın hiçbir zaman olmamasını dilemektedir. Çünkü sevgilinin kaşı da mihraba benzediği için, kişinin secde etmesi için yeterlidir, bu yüzden de âşığın secde etmek istediği yerdir. Burada, daha derin tahliller yapmak mümkündür: kaşın yakınlık sembolü olması ve iki kaşın arasının "hatt-ı istevâ" olarak kabul edilmesi gibi. Ancak, Babür Şah'ta bu kadar derin tasavvufî kullanımlar yok denecek kadar azdır. Bu yüzden derin tahliller yapmaktan kaçınmayı daha doğru bulduk.

Mihrab, namaz vaktinde âşığın karşısında bile olsa o, sevgilinin kaşının nakışlarını gözünün önüne getirmeden secde etmez:

Sücūd vaḳtide miḥrāb bolmasun hergiz
Ki baş ḳoyarda uşal igme ḳaş kirek bolsa (12.2)

‘İbādet vaḳti bolsa her niçe mihrāb utrumda

Ḳaşın naḳşın taṣavvur ḳılmaġunça yirge baş çalman (85.4)

1.6.1.3. Kurban

Kurban ifadesi Bâbür Şah’ın gazellerinde tek bir beyitte, deyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgili, Bâbür’ün devletinin başkenti olan Kâbil’e doğru yönelecek ve yola çıkacak olursa, âşık kendini onun uğruna kurban edeceğini söylemektedir:

Kâbil sarı ger ‘azimet itseñ

Ḳurban ḳılay özni saña iy şâh (48. 6)

1.6.1.4. Duâ

Âşık, feleğin yüzlerce cefâsı ile gurbete düşmüş, sevgiliden ayrı “garîb” kalmıştır. Tek temennisi, bazen sevgilinin onu duâlarında hatırlamasıdır:

Ġurbetḳa saldı çerh mini yüz cefā bile

Yād iyle min ġarībni gāhī du’ā bile (112.1)

Âşık, sevgilinin köpeğidir. Sevgili her ne yana giderse onun peşinde koşturmaktadır. Ona yetişemediğinde ise bir köpek gibi havlayarak, uluyarak kendince duâ etmektedir:

Ḳa yanġa barsañ itiñ min özümni yitküreyin

Yitişmesem saña baḳıp du’ā ḳılıp hüreyin (97.1)

1.6.1.5. Günah, Tevbe

Daima onu azarlayan bir sevgiliye muhatap olan âşık, bu durumda bir neticeye vararak kendini günahsız görüp sevgilinin tuhaf bir sevgili olduğuna inanmaktadır. Nitekim sevgili, her daim hiçbir suçu günahı olmayan âşığı azarlamaktadır:

Sinde Bābür yok güneh yārnıñ ‘itābı kem imes

Cürmsiz dāyim ‘itāb iyler ‘aceb dil-dārdur (64.5)

Babür Şah, gazellerinin pek az bir kısmında dinî ifadeler kullanmıştır. Tevbe ifadesi ise yine bu doğrultuda sadece birkaç yerde karşımıza çıkmaktadır. Bu beyitlerde de kendisinin tevbeye yakın olmadığı, ondan gâfil olduğu söylenmektedir:

Tevbe işin buyurma Bābürġa

Kim bu işni uşal osal ḳılur (33.6)

1.6.2. Küfr, Kâfir

1.6.2.1. Büt, Sanem

Gazellerde sevgilinin benzetilenlerinden biri de büt veya sanemdir. Sevgili, güzelliği nedeniyle, tapılacak bir şey olan ve âşığı öldüren kâtil bir "büt"e benzetilmektedir:

Bâbür-i bī-dil iy büt-i ḳātil
Cevrüñe māyil ẓulmüñe mu'tād (77. 5)

Sevgili, yüzünü daima rakibe dönüp duran "tatlı dilli sanem" olarak ifade edilir. Âşık bu durumdan oldukça muzdarip olup, sanem gibi güzel sevgilisine sitem etmektedir:

Tutar raḳīb çırayın turuş ḳılıp dāyim
Tili çüçük ṣanemim yaḫşıdur mu bu turuşı (107.4)

1.6.2.2. Deyr

Deyr ifadesi gazellerde yalnızca birkaç yerde karşımıza çıkmaktadır. Âşığın, hem İslamın kutsal mekanı olan mescit hem de Hristiyanlığın kutsal mekanı olan kilise arasında dilenci gibi gelip gittiği ve ikisinde de eşiğinin, nasibinin açılmadığı ifade edilmektedir:

Ni deyrdin işikim açılur ni mesciddin
Niçe işikdin işikke gedā kibi yiteyin (116.2)

2. Tasavvuf

Türk şiir geleneğinin oldukça önemli bir unsuru olan, Türk şairlerinin ve mütefekkirlerinin dünya görüşlerini, yaşayışlarını ve eserlerini derinden etkileyen tasavvuf, Babür Şah'ın hayatında da etkili olmuştur. Özellikle "Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi" adlı eseri, Babür'ün hayatında bir dönüm noktası olmuş, Hoca Ubeydullah'tan çevirdiği bu eseri tamamladıktan sonra devlet idaresini bırakıp, yanına bir hizmetçi ve ibrik alarak bahçenin kuytu bir köşesine çekilmeyi düşünmüştür. Eser, Babür'ün içkiyi bırakıp tasavvufa yönelmeye niyet ettiğini göstermektedir. Ancak bu değişim 1528'de, yani ömrünün son iki senesinde gerçekleşmiştir.

Hayatının son döneminde tasavvufa doğru bir yönelim gösteren Babür Şah'ın divanında tasavvufi yoruma açık ifadeler mevcuttur. Zira, Hoca Ubeydullah'tan tercüme

ettiği “Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi”, klasik bir tertibe göre düzenlenmemiş olan Babür Divanı’nın hemen başında yer almaktadır. Ancak bizim çalışmamızın esas konusu olan, Babür Şah’ın divanında yer alan “gazeller”e bakıldığında pek fazla tasavvufi beyite rastlanmamıştır. İçkiye pek düşkün olduğunu, iniş çıkışlarla dolu maceralı bir hayat sürdüğünü, bizzat kendi eseri olan Babürnâme’den öğrendiğimiz Babür Şah’ın, ömrünün son dönemi hariç tasavvufa ve tasavvufi ögeler içeren eserler vermeye vakti olmadığı görüşündeyiz. Zira tasavvuf; uzlet, terk, feragat gibi gereklilikleri bünyesinde barındırmaktadır. Babür ise 48 yıllık hayatında, bunları yerine getirme fırsatını bulamayacak kadar yoğun yaşamıştır.

Tüm bunlara rağmen divanda yer alan gazellerde nadiren de olsa tasavvufî ögelere yer verilmiştir. Bu yüzden çalışmamızın bu bölümünü, gazellerde tasavvufi özellik gösteren az sayıdaki beyitleri maddelendirerek değil, daha yüzeysel bir şekilde izah ederek tamamlamayı uygun gördük.

Son derece zorlu geçen hayat mücadelesiyle birlikte Babür Şah; zamane ehlinin ne kadar sersem olduğunun farkına varmış, kendini o sersemlerin içine zorla dahil etmenin ne kadar boş bir uğraş olduğunu anlamıştır. Bu durumda da tasavvufun önemli bir gerekliliği olan “uzlet” kavramına imada bulunmuştur:

Zamāne ehliġa ḳatıldım u ḳata ḳaldım
Özümni küç bile bu deñ ilge ni ḳatayın (116.4)

Tasavvufî bir bakış açısıyla, gerçek aşkın -yani Allah aşkının- varlığında, rindâne bir eda ile zâhide karşı çıkmış; tövbenin, takvanın ve salahın mecazî, geçici olduğunu belirtmiştir:

‘Işḳ barıda ṣalāḥ u tevbe vü taḳvâ
Barçası taḥḳīḳ bil mecāz köründi (13.4)

Âşığın gönlü zühd çağından bulanmış, kararmıştır. O bulanık gönlü, tasavvufun potasında yani aşkın ateşinde parlatmak, aydınlatmak gerekmektedir:

Tīre durur zühd demidin köñül
‘Işḳ otı birle yarutmaḳ kirek (79.2)

Beyitlerde “zühd” kavramı, genellikle Divan Edebiyatı geleneğine uygun olarak, “aşk” kavramının zıttı olarak kullanılmıştır. Aşk gelince, zühd gider. Aşk, gönüle ikramda bulunur ve onu muhterem kılar:

Zühd kitti ise kerem ḳıldı
‘Işḳ kildi vü muḥterem ḳıldı (74.1)

Bu âlemin ehline karışmak, onlara bağlı olup onlarla birlikte hareket etmeye kalkmak cana cefâdır. Kim halkın arasından çekilip kendini âzâde etse, yani tasavvufa göre âvâmı terk edip uzlete çekilse, o kişi gerçek saadeti yakalar:

Cefādur cānġa bolmaġlıġ muḳayyed ‘ālem ehliġa
Ḫoş ol āzāde kim ilniñ arasıdın kenār itse (117.3)

Birkaç beyitinde kadere karşı derin bir teslimiyet ve rıza gösterdiğini açıkça ifade etmiştir. Tasavvufun olmazsa olmazlarından olan bu kavramlar Babür Şah’in gazellerinde çok görülmemekle birlikte, tamamen yok da değildir:

Dime ni boldı işiñ fikr ḳılġıl iy Bābür
Ni bolsa ol bolur irkin işimni fikr iteyin (116.5)

Babür Şah’ın gazellerinde, kendisinin zühd ve tövbe ile alakasının olmadığını ve bu kavramlara “imkansız bir düşünce” gözüyle baktığını ifade eden beyitler de mevcuttur. Bu beyitler, bize gazellerde dinî-tasvvufî cephenin son derece zayıf olduğunu da delil olarak göstermektedir:

Min kim ü zühd ü tevbe kim zāhid
Niçe endīşe-i muḥāl ḳılur (33.3)

Tevbe işin buyurma Bābürġā
Kim bu işni uşal osal ḳılur (33.6)

İKİNCİ BÖLÜM:
CEMİYET

1. Şahıslar

1.1. Tarihî Şahsiyetler

1.1.1. Hükümdarlar, Şehzadeler ve Devlet Adamları

1.1.1.1. Mahmud ve Ayaz

Gazne Devleti'nin hükümdarlığını yapmış olan Gazneli Mahmud, Klasik Türk Şiirinde genellikle, kölesi ve sevgilisi olan Ayaz ile birlikte, âşık ve sevgili ilişkisi çerçevesinde anılmıştır. Babür Şah'ın gazellerinde de bir beyitte, bu geleneğe uygun olarak, Mahmud'un hükümdarlığına, Ayaz'ın ise "ganimet" oluşuna değinilmiştir. Şaire göre cihanda sevgili, ganimet olarak tutulmalıdır:

Tut muġtenem ol yārnı Bābür ki cihānda
Maḥmūd kim irdi ni kişi irdi Ayāzı (62. 5)

1.1.1.2. Sultan Üveys bin Mahmud

Divandaki gazeller arasında, Babür'ün amcası Sultan Mahmud Mirza'nın oğlu olan ve bir süre Bedahşan'ın hakimliğini yapan Sultan Üveys bin Mahmud'ın isminin baştan sona redif olarak kullanıldığı bir gazel mevcuttur. Böyle bir gazelin divanda yer alması Babür'ün, amcasının oğluna yoğun bir muhabbetbeslediği ve saygı duyduğu fikrine varmamıza neden olmuştur:

Ḫoş turur hem-rehim eger sin sin
Rāh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd (105. 4)

Pādişehdür egerçi Bābür līk
Şāh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd (105. 5)

1.1.2. Şairler

1.1.2.1. Hâfız ve Selmân

XIV. yüzyılın iki büyük Acem şairi Hâfız-ı Şirâzî ve Selmân-ı Sâvecî'nin gazellerindeki vezin, kafiye ve mazmun beraberliği aralarındaki yakın irtibata işaret

etmektedir. Hâfız, Selmân'ı zamanın önde gelen kişisi ve şiir ülkesinin padişahı olarak övmektedir (Karaismailoğlu, 2009, s. 447).

Babür Şah da bir gazelinde kendini överken, iki şair arasındaki bu yakınlığın farkında olduğunu gösterircesine, kendisini, aynı beyitte Hâfız ve Selmân ile kıyaslamaktadır. Babür'e göre, eğer onun şiiri Irak ve Fars'a ulaşırsa Hâfız ve Selmân tarafından ezberlenecektir:

'Irāḳ u Fārs eger yitse siniñ bu şi'riñ iy Bābür
Anı ḥıfẓ itküsü Ḥāfıẓ müsellem tutḳusı Selmān (85. 5)

1.1.2.2. Hassân bin Sâbit

Altmış yaşlarında iken İkinci Akabe Biatı'nın (622) ardından Müslüman olan, şöhreti Hicaz bölgesini aşıp diğer Arap topraklarına yayılmış olan güçlü şair Hassân bin Sâbit, Hz. Muhammed'i öven şairlerin en meşhurlarındandır (Elmalı, 1997, s. 400). Babür'ün gazellerinde de övgüyle bahsedilen şairlerdendir:

Dimegey aḥsente lafẓın Bābür ol yārıñ siniñ
Niçe kim Ḥaṣṣān kibi özni süẖāndan ḳılġa sin (113. 5)

1.1.3. Harfler

Babür Şah'ın gazellerinde "elif, dal ve ya" harfleri yer almaktadır. Sevgilinin boyu, Klasik Türk Şiiri geleneğine uygun olarak, uzunluğu ve vahdeti temsil etmesi nedeniyle "elif" harfine benzetilmiştir:

Ol elif boyluḳ aynıñ ışḳı
Mini 'ālem ara 'ālem ḳıldı (74. 2.)

Âşığın boyu ise gönlüne dert gireli eğilmiş, bükülmüş ve bu yüzden "dâl" harfine benzetilmiştir:

Köñlümge derd kilgeli ẖam boldı ḳāmetim
Ḳaddim meger ki derd yanıdağı dāldür (45. 5.)

Sevgilinin boyu "elif" harfine, kaşları ise "ya" harfine benzetilmiştir. Bu iki harf birleştirerek okunduğunda ise ortaya "ay" kelimesi çıkmaktadır. Şair, bir harf oyununa başvurarak sevgilisini "ay"a benzetmiştir:

Ḳaddiñ elif ü ḳaşın irür ya
Disem ni 'aceb eger sini ay (60.2.)

1.2. Tarihî – Efsanevî Şahsiyetler

1.2.1. Yezîd

İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olan, Muaviye'nin oğlu, Emevîlerin ikinci halifesi Yezîd'in idareceliği döneminde Hz. Hüseyin öldürülmüştür (Demircan, 1996, s. 131).

Kerbela olayı onun döneminde yaşandığı için özellikle Alevî-Bektaşîler onun düşmanı olup "Yezîd" kelimesini bir küfür sözü olarak kullanmaktadırlar (Pala, 2015, s. 482).

Babür'ün divanında Yezîd'in zikredildiği gazelin tamamında âşıkâne tarzdan uzak bir üslup hakimdir. Yezîd ile gaziler mukayese edilmiş; Yezîd için "yüreksiz", gaziler içinse "bahadır" sıfatları kullanılmıştır:

Yezîd ilige ni mikdār ġāzīler ḳaşıda kim
Ol ildür asru yüreksiz bu ḫayl asru bahādur (91. 4)

1.2.2. Âl-i 'Abâ

Yezîd'in düşman olarak nitelendirildiği bir beyitte Âl-i 'Abâ, dost olarak nitelendirilmiş ve bu durum bizi Babür'ün Hz. Peygamber'in âline sevgi beslediği fikrine ulaştırmıştır:

'Adāvet atı maḥabbet nişānı ḳalġuça Bābür
'Adüv ḫayl-i Yezîd ü muḥib Āl-i 'Abādur (91. 5)

1.3. Masal Kahramanları, Onlarla İlgili Unsur ve Mefhumlar

1.3.1. Leylâ, Mecnûn

Birçok beyitte karşımıza çıkan bu iki kahraman genellikle âşığın ve mâşuğun benzetilenleri olmakla beraber, bazen de mukayese edilip âşığın Mecnûn'dan, mâşuğun da Leylâ'dan üstün olduğu ifade edilmiştir.

Sevgilinin yüzünün güzelliği Leylâ'dan fazlaysa âşığın aşkının şiddeti yüz Mecnûn kadardır:

Ḥüsnde artuḳ eger bolsa yüzi Leylādın
Min daġı bar min anıñ 'ışḳıda yüz Mecnūnça (34. 4)

Âşığın; aşk belasında, yalnızlıkta, ayrılıkta ve gurbette adı Mecnûn, elbisesi mihnet, işi zâr, yeri külhandır:

Belâ-yı ‘ışḳ u yalġuzluḳ dagı hicrān u gurbetde

Atım Mecnūn kīşim miḥnet işim zārī yirim külḫan (72. 5)

Âşık, kendini öyle rezil ve rüsva etmiştir ki Ferhâd ve Mecnûn bile onunla kıyaslandığında âkil insanlar olarak görünmektedirler:

Ḳılmadı Ferhād u Mecnūn özni rüsvā min kibi

Kim bu nev’ iş iş imestür hīç ‘āḳil ḳılgu dik (19. 4)

1.3.2. Ferhâd, Şîrin

Ferhâd ile Şirin bazı beyitlerde birlikte bazı beyitlerde ise Leylâ ve Mecnûn ile anılmaktadır.

Âşık, Ferhâd’ın destanına eskiden gülerken şimdi Şîrin gibi güzel sevgilinin aşkıyla iyiden iyiye destana ortak olmuştur:

Küler irdim burun Ferhād-ı miskīn dāstānıġa

Bu Şīrindür ki anıñ birle oḳ hem-dāstān boldum (15. 5)

Fuzûlî’nin “Mende Mecnûn’dan füzûn âşıklık istîdâdı var / Âşık-ı sâdık menem Mecnûn ancak âdı var” meşhur beyitinde ifade ettiği gibi Babür de gerçek âşığın kendisi olduğunu, Leylâ ile Şîrin’in sevgiliden naz öğrenmesi gerektiğini, Ferhâd ile Mecnûn’un da ondan aşkı öğrenmesi gerektiğini ifade etmektedir:

Ḳanı Şīrīn bile Leylā ki sindin nāz örgense

Ḳanı Ferhād u Mecnūn kim alarġa ‘ışḳ örgetsem (57. 3)

1.3.3. Çeşme-i Hayvân (Hayat Suyu, Hızır Suyu, Hayvan Suyu)

Çeşme-i hayvân, ölümsüzlük veren suyun adıdır. İnanışa göre Hızır ve İlyas Zülumât ülkesinde bu sudan içmiş ve ölümsüz olmuşlardır. Babür Şah’ın gazellerinde sevgilinin gözyaşı, dudağının suyu ve yüzündeki ayva tüylerinin benzetileni olarak kullanılmıştır.

Sevgilinin okun temrenine benzeyen kirpiklerinin ucundaki gözyaşı damlası hayvan suyudur. Bu ok, âşığın cansız bedenine isabet ettiğinde âşık hayat bulur:

Oḳıda peykān imes bir ḳatre ḥayvan suyıdur

Yitkeç oḳ cansız tenimġa cān uşal peykān birür (36. 3)

1.3.4. Ejdehâ, Ejderî

Büyük yılan ya da ejderhâ olarak bilinen bu unsur Babür Şah'ın gazellerinde genellikle sevgilinin saçının benzetileni olarak kullanılmıştır:

Zülfide kim mesken ittiñ kör zenaḫdān çāhını
Vāḳıf olġıl kim irür sin ejdehānıñ kāmıda (54. 3)

Sevgilinin güzellik hazinesini yani yüzünü süsleyen saçı ve gülgûnesi, ejderhâya ve onun çıkardığı aleve benzetilmiştir:

Genc-i ḥüsnide körüñ zülfi bile gül-gūnesin
Gūyiyā ot saldı her yan genc üzre ejderī (55. 6)

2. Kavimler

2.1. Çin

Sevgilinin gözleri, güzelliği ve muhtemelen çekik olması nedeniyle süzgün bakışından, Çinli kadınların gözlerine benzetilmiştir:

Ger çın diseñiz közi anıñ āhū-yı Çīndür
Ḫaṭṭını ḫaṭā ḳılmasañız müşg-i Ḫıṭādur (86. 3)

2.2. Türk

Divandaki bir beyitte "Türkler hattı" ifadesi geçmektedir. Türklerin hattı Babür'e nasip olmamıştır. Çünkü onun kendine ait bir hattı vardır:[9]

Türkler ḫaṭṭı naṣībiñ bolmasa Bābür ni tañ
Bābürī ḫaṭṭı imestür ḫaṭṭ-ı Sıġnaḳī durur (87. 6)

3. Ülkeler ve Şehirler

3.1. Çin, Hıtâ, Huten

Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarındaki bir bölgenin adı olan Hıtâ'nın asıl adı Hatâ'dır.Hatâ ülkesi, divan şiirinde güzel kokudan, miskten bahsedildiğinde en yaygın kullanılan mazmunlardan biridir. Misk'in yapıldığı âhûların bu bölgede yaygın olması

[9] Bu konuda detaylı bilgi için: Ali Alparslan, "Bâbür'ün İcad Ettiği 'Bâbürî Yazısı' ve Onunla Yazılmış Olan Kur'an", *Türkiyat Mecmuası, F. 11,* 1973.

ve misk'in diğer ülkelere bu bölgeden gönderilmesi Hatâ'nın değerini artırır (Pala, 2015, s.197).

Şaire göre; insanlar dürüst olur, doğru söyler ve hata yapmazlarsa sevgilinin gözleri Çin'in âhûlarının gözleri gibi güzel olduğunu söylerler. Yine sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri Hıta yurdunun meşhur miski gibi kokmaktadır:

Ger çın diseñiz közi anıñ āhū-yı Çīndür
Ḫaṭṭını ḫaṭā ḳılmasañız müşg-i Ḫıṭādur (86.3)

Hıta ülkesindeki o meşhur misk, kokusunu sevgilinin saçının eşsiz kokusundan almıştır:

Şāḫ-ı gül-i nesteren yād birür būyıdın
'Itrnı müşg-i Ḫuten kisb ḳılur mūyıdın (94.1)

Meşhur ressam Mâni'nin de yaşadığı yer olarak beyitlerde geçen Çin, genellikle resim, heykel gibi konularla ele alınmaktadır. Sevgilinin güzelliği Çin'deki heykellere, putlara benzetilmiştir:

Çün ḳıldı mini ol büt-i Çīn zār u mübtelā
İşim miniñ ḳalıp turur imdi Ḫudā bile (112.3)

4. Denizler

Gazellerde denizlerden genellikle âşığın gözyaşının mübalağalı bir benzetileni olarak bahsedilir. Özel olarak da bir beyitte Umman denizinden bahsedilmektedir. Umman aynı zamanda okyanus anlamına gelmektedir. Sevgilinin inciye benzeyen güzel dişlerinden ayrı kalan âşığın gözünün yaşı, Umman denizi gibidir:

Ḳaşıña köp bara alman nitey araklıḳda
Yaşım tişiñ düridin ayru baḥr-ı 'ummāndur (23.4)

5. İçtimaî Hayat

5.1. Rezm

5.1.1. Savaş Aleti ve Eşyası

5.1.1.1. Ok, Peykân

Babür Şah'ın divanındaki gazellerinde ok, genellikle sevgilinin gamzesinin ya da kirpiğinin benzetileni olarak sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra ok, şair tarafından birkaç beyitte melamet kavramının somutlanmasında da kullanılmıştır. Âşık; canını melamet oklarına hedef etmiş, kaşı yay gibi sevgilinin huzurunda dosdoğru durmuştur:

Niçe kim ḳaşı yalar ‘ışḳıda tüzlükni körsettim
Velī āḫır melāmet oḳlarıġa oḳ nişān boldum (15.4)

Âşık öğüt verir; aşkın yolunda melamet okuna hedef olmayın, sevgilinin yay gibi kaşlarını gözleyip ok gibi kirpiklerini görüp onlara hedef olun, der. Bu beyitte bir öncekinin tam tersi bir anlayış vardır. Önceki beyitte melamet oklarına hedef olmak üstün bir durum gibi anlatılırken bu beyitte melamet oklarına hedef olmak tavsiye edilmemiş, sevgilinin gazabına uğramamak için gizlenmek dolaylı yoldan eleştirilmiştir:

‘Işḳıda cānnı melāmet oḳıġa ḳılmañ hedef
Ḳaşınıñ yasını közleñ tīr-i müjgānın körüñ (61.4)

Gazellerde ok, sadece sevgilinin kirpiği; peykan da kirpiğinin ucu değildir. Âşık, kaşı yay gibi olan sevgili yanında olmadan bir bağı gezmeyi arzulasa o bağdaki serviler, ok; goncalar, peykan gibi gelir:

Eger ol ḳaşı yasız bāġ geştin ārzū ḳılsam
Közümge oḳ durur serv ü köñülge ġonçe peykāndur (50.2)

Âşık, sevgiliyi yanlış kişilere ilgi göstermesinden dolayı eleştirmektedir. Sevgili, yay gibi kaşıyla kara gözlerinin gamze okunu âşıklardan başkasına atarsa hata eder:

Ḳaş yası bile ol ḳara köz ġamze oḳını
‘Uşşāḳdın özge sarıġa atsa ḫaṭādur (86.2)

Bī-ḫaṭā ilge atıp ġamze oḳın
Bizge yitkende ḫaṭā ḳılġay sin (118.2)

Sevgilinin ok gibi bakışlarının açtığı yara, aslında âşığın hasta gönlünün derdine devadır:

Yarar bu ḫaste köñül derdiġa oḳı yarası
Meger ki her yarası yārnıñ devāyīdür (11.3)

Dimeñ oḳını tenimġa belā-yı cān kildi
Ḥayātsız bedenimġa oḳı revān kildi (66.1)

Ok, yalnızca sevgilinin kirpiklerinin benzetileni değildir. Alışılagelmiş kullanımın dışında, âşığın da benzitileni olarak kullanılmıştır. Sevgili, âşığı huzurundan ok gibi fırlatıp uzaklaştırmak için hilal kaşlarını yay kılmıştır:

Ḳaşıñdın mini oḳ dik taşlar üçün
Yañı ay dik ḳaşıñı ya kılıp sin (17.4)

5.1.1.2. Yay

Klasik şiir geleneğine uygun olarak Babür Şah, gazellerinde yayı sevgilinin kaşının benzetileni olarak kullanmıştır. Sevgili; kara gözlerini zalim bir avcı, kirpiklerini ok, kaşlarını ise yay gibi kullanıp âşığın deli gönlünü hedef almaktadır:

Közleri ṣayd iyler üçün tilbe köñlümni miniñ
Ḳaşı yasını ḳurup kirpik oḳını toldurup (56.4)

Şaire göre güzellerin ortak noktası, kaşlarının yay gibi olmasıdır. Güzellerin hepsine “kaşı yalar” diye hitap eder. Bu devran, âşığın kaderine yay kaşlıların cefasından fırlatılan oklar yazmıştır. Âşığın kaderinde yay kaşlıların hedefi olmak vardır:

Ḳaşı yalar cefāsıdın bu çerḫ
Miniñ atımġa oḳ raḳam ḳıldı (74.5)

Âşık, yay kaşlı güzellerin mahallinde ömrünü sarf ettiği için pişmandır:

Ḳaşı yalar kūyide ömr-i şerīf itkünçe ṣarf
Ḳılġay irdim mescid ü miḥrāb ara cā kāşkī (75.4)

5.1.1.3. Tig, Kılıç

Kılıç; sevgilinin, ayrılığın ve belaların elinden âşığa darbe vurulan silahlardan bir tanesidir. Ok ve yay kadar yaygın olarak kullanılmasa da gazellerin birkaçında yer almıştır.

Âşık, aşk yolunda başına gelebilecek her şeye “nasip” deyip razı olmaktadır. Rakibin onu peri gibi güzel sevgilinin kılıcıyla korkutması boşunadır:

Ol perīniñ tīġıdın ḳorkutma mini iy raḳīb
‘Işḳıda başımġa minīn her ni kilse yā naṣīb (42.1)

Kılıç ve ok; âşığın, acımasız sevgiliden çektiği eziyetleri gösteren en önemli nişanelerdir:

Körsetür geh tīġ u geh oḳ ḥāletimni bilmeyin

Ni belālar köredür min yār-ı nā-dān ilgidin (7.2)

Sevgiliyle kavuşmanın, birlikte geçirilen zamanın kıymetini bilmeyen deli gönül, ayrılığın kılıcıyla kesilmelidir:

Vaṣlınıñ ḳadrini çün bilmedi bu tilbe köñül

Hicriniñ tīġı anıñ yürekini tilse kirek (8.4)

5.1.1.4. Hançer

Gazellerde, sevgilinin kirpiğinin benzetileni olarak kullanılan hançer, yalnızca birkaç beyitte görülmektedir. Âşık, sevgilinin hançer gibi kirpikleri başkalarının göğsüne girdiği zaman, gözündeki her kirpiğin hançere dönüşmesiniAllah'tan dilemektedir:

Kirpiki dik ḫançerin il köksige kirgen zamān

Küzüme her kirpikin yā Rab ki ḳılġıl ḫançerī (55.4)

5.1.2. Çirig, Sü

Çirig ve sü kelimeleri, sevgilinin, sevgilinin saçının ve gamın benzetileni (103.5.) olarak birkaç beyitte yer almıştır.

Âşık, sevgiliden saçlarını toplamasını istemiştir. Çünkü saçlarının hepsi bir yana dağılmıştır. Bu dağılma, şair tarafından "ayaklanma" olarak yorumlanmış ve saçlar askere benzetilmiştir:

Zülfüñ çirigini yıġ ki cem'i

Bu fitnedin asru ḳozġalıptur (31.4.)

Sevgili, asker gibi kılıcını çekip çevik atına binerek âşığın içindeki aşk ateşini dört bir yana yaymıştır. Bu durumda sevgilinin benzetileni sü, yani askerdir:

Sü kibi tīġ çikip tünd ü semendiñni minip

Yildürüp her sarıġa miniñ otum tīz ite sin (88.3.)

5.2. Bezm

İçki ve eğlence ortamı olarak bilinen bezm, diğer adıyla meclis, Babür Şah'ın gazellerde geniş yer verdiği mefhumlardan biridir. Öyle ki divanda ayrı ayrı gazellerde bezmden bahsedilmekle beraber baştan sona bir mey bezminin konu edildiği bir gazel de mevcuttur (108).

Şair, meclis ehline ciddi bir teveccüh göstermektedir. Meclis ehlinin tamamının hoş olduğunu, güzel sözlü olduğunu, gece gündüz birlikte olduğunu söylemektedir:

Tüne kün birle bütün meclisi asru ḫoş idi
Meclis ehli barı dil-ḫˇāh u barı dil-keş idi (108.1)

Barınıñ sözi idi ḫūb u laṭīf ü rengīn
Ni perīşān u ni bī-ma'nī vü çırmaş idi (108.2)

Meclis ehlinin bazen sarhoşluktan güldüğünü bazen de gözü yaşla dolduğunu anlatmaktadır:

Gāh bir ḫande idi il lebi ser-hoşluḳtın
Mestlıġdın yana gāh il közi tola yaş idi (108.5)

Âşığa göre meclis; kan dolu gözyaşının, âhın, figânın, gamın ve derdin kendisiyle baş başa olduğu tenha bir köşedir:

Min ü künc-i ġam u āh u fiġān u eşk-i ḫūn-ālūd
Ni ḫoştur kūşe-i ḫālī mey-i ṣāfi vü hem-demler (20.5)

Babür Şah, baştan sona meclis tasviri yapması yani aynı konuyu işlemesi bakımından yek-ahenk olan gazelinin son beyitinde, meclis ehlinden özür dilemektedir. Eğer boş sözler söylediyse ve bu boş sözlerinden ötürü meclis ehli onu ayıplayacaksa affedilmek istemektedir. Çünkü kendisi ne dediğini bilmeyecek kadar sarhoştur:

Bābür er herze didi meclis ili ‘ayb itmeñiz
Kerem iyleñ anı ma'ẕūr tutuñ ser-ḫoş idi (108.10.)

5.2.1. Şarap, Mey, Çagır, Bâde

Meclis mefhumunun geniş bir yer kapladığı gazellerde, şarap da çokça zikredilmiş, benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şarap şu ifadelerle şiirlerde yer almaktadır: şarâp, mey, çagır, bâde, sabûhî, şarâb-ı nâb, mey-i nâbî, peymân.

Şaire göre bir asker gibi sonsuz bir şekilde gelen, bitmek tükenmek bilmeyen gamın çaresi; şarabı yardımcı, kadehi de koruma olarak tutmaktır:

Ġam çirigi bī-ḥaddür çāresi budur Bābür
Bādeni kömek kiltür cāmnı ḥimāyet tut (103.5.)

Bir beyitte şarap, orijinal bir teşbih yapılarak ateşe benzetilmiştir. Sohbeti ısıtıp adeta yakması, koyulaştırması ve derinleştirmesi bakımından ateşe benzetilen şarap, sâkînin de duygusuz ve donuk kalmasını engellemiştir:

Sāḳī irür ʻişret çağı efsürde bolmadı bile

Ot tik çağır kiltür dağı ṣoḥbet tutaştur mey bile (101.1.)

Ayrılık ateşinde yanan âşık, şarap ile avunmaktadır. Âşık, gönlündeki aşk ateşini şarap ile söndürmektedir. Bu durumda şarap, yukarıdaki örneğin aksine yakıcılığıyla değil söndürücülüğüyle ele alınmış ve su görevinde kullanılmıştır. Zaten bu kullanım, kelimenin içinde yer alan "âb" kelimesiyle uyumludur:

Firāḳ otıda avunsam çağır bile ni ʻaceb

Meger bu su bile ol şu'leni öçürgey min (120.5.)

Ayrılık, şarap içilen gecenin sabahında çekilen yoğun baş ağrısına benzetilmiştir. Kavuşmak ise şarabın verdiği sarhoşluk hissine karşılık olarak kullanılmıştır. Âşık, kavuşmanın şarabını içeceği zamanı beklemektedir:

Niçe firāḳ ḫumārı ara ʻaẕāb çikey

Ḳaçan viṣāl meyidin demī ösürgey min (120.4.)

Şarap, aşk ehline göre ciğerden akan kana benzetilmiştir. Onlar bu kandan çok içmişler ve artık ayılmışlardır. Bizce burada şair, kendi kanlarını içip, sarhoş olup ayılan aşk ehlini; ten kafesinden kurtulmuş ve ölmüş kimseler olarak anlatmaktadır:

Çağır bağır ḳanıdur barça ʻışḳ ehliğa

Zihī alar ki bu meydin demī ayılmışlar (21.2.)

5.2.2. Kadeh, Ayak

Kadeh unsuru; meclis, sâkî ve şarap ile birlikte hemen her beyitte kullanılmıştır. Kadeh kullanılırken şu isimlerle anılmıştır: kadeh, ayak, câm, câm-ı cem, sâgar.

Âşık, bu devranın kadehinden şarap yerine daima kan içmektedir. Burada kadehin meclis içinde elden ele dönmesi ile devranın dönmesi arasında bir ilişki kurulmuştur. Tıpkı dönen devran gibi dönen kadehten kan içen âşık, içine bakıldığında dünyadaki her şeyi gösterdiğine inanılan câm-ı Cem'den (Yazıcı, 1993, s. 42) bile içse hiçbir devirde neşe bulmayacaktır:

Ol ki devrānıñ ayağıdın dem-ā-dem ḳān yutar

Neş'e tapmas ger içer her devr cām-ı Cem bile (104.2.)

“Ayak” kelimesi, gazellerin genelinde kadeh anlamında kullanılıp bir beyitte hem organ olan ayak hem de kadeh olan ayak anlamında tevriyeli olacak şekilde kullanılmıştır. Meclis ehli aşktan ve şaraptan mest olduğunda ayaklar başta, başlar ayakta olur; yani herkes bir köşede karmakarışık bir biçimde uykuya dalar. Aynı zamanda ayaklar yani kadehler hem somut olarak başa kaldırılır, dikilir hem de mecazen akıllar baştan ayrılıp kadehteki şarabın içine düşer:

Barça ta'ẓīm ḳılıp bir birini mestāne

Kāh başta ayaḳ irdi geh ayaḳta baş idi (108.6.)

Kadeh, aynı beyitte hem “câm” hem de “peymân” gibi farklı isimlerle de kullanılmıştır. Âşık ecel kadehinden içtikçe gönlündeki sâki, bâkî olur. Bizce, buradaki “câm-ı ecel” ifadesi ölmeden önce ölmeyi öğütleyen bir görüşün benzetileni olarak yorumlanmaktadır:

İçküçe cām-ı ecel köñlümde ol sāḳī durur

Tolġuça peymānım ol sāḳī bile bāḳī durur (87.1.)

Ayrılık ve kavuşmak, şarapta olduğu gibi kadehte de aynı beyitte benzetilen olarak kullanılmıştır. Âşık, ayrılık kadehinden daima kan içmektedir. Gayrısının ise kavuşma kadehi ağzına kadar doludur:

Min dem-ā-dem ḳan yutar min hicr ayaġıdın nitey

Özgelerniñ cām-ı vaṣlı gerçi māl-ā-māldür (26.3.)

Bu mecazların haricinde gazellerinin genelinde kadeh, insanları mest eden ve dertten tasadan uzaklaştıran şarabın doldurulduğu nesne olarak gerçek manasında kullanılmıştır. Kadehin en çok ele alınan özelliği ise elden ele gezmesi, meclis içinde dönmesi, şarabı insanlara sunması ile onların da başını döndürmesi vb.dir.

5.2.3. Nukl

Mecliste şarabın yanında zikredilen unsurlardan biri de nukl, yani meze veya çerezdir. Özellikle aşk meclisinde her şeyin saf, hilesiz olması bakımından hem dostların muhabbeti samimi görülmüş hem de çerezin ve şarabın da hilesiz olduğu dile getirilmiştir:

Barı aḥbāb idi ḥāżır barı esbāb idi cem’

Sāz u ḫˇānende bile nuḳl u mey bī-ġış idi (108. 4.)

5.2.4. Şem’

Meclis ehlinin aydınlatma aracı olarak kullanılan mum, Babür Şah’ın gazellerinde çok sık kullanılmamıştır. Genellikle sevgilinin güzelliğinin bir benzetileni olarak daha çok kullanılan mumun içindeki fitil, sevgilinin kara saçlarının telidir:

Ḳara kiçelerde közüm yarutur
Uşal şem’-i şebhā-yı tārım ḳanı (53.3.)

Aynı zamanda şem’ ile pervane ilişkisi, âşık ile sevgili ilişkisinin benzetilenleri olarak kullanılmaktadır. Sevgili, şem; âşık, pervanedir. Âşık, sevgilinin etrafında döner durur. Sonunda ona kavuşmak pahasına canını verir:

Cemāliñ şem’i hicrānıda Bābür örtenip bardı
Ḳaçan başıñdın ivrülgey kilip pervāne dik yana (90.5.)

5.3. Musiki

Nâl, ney, çeng, dü-târe, sâz, küg, zîr, bem, nağme, mutrib vb. kavramlarla Bâbür Şah’ın gazellerinde geniş bir yere sahip olan musiki; birçok benzetmenin unsuru olarak farklı biçimlerde kullanılmıştır.

Nâl (ney), Divan şiiri geleneğine uygun olarak hem zayıf olması hem de sarı yani hastalıklı görünüp inlemesi bakımından âşığın benzetileni olarak kullanılmıştır. Âşığın yani ney’in söylediklerini, inleyip feryat ettiklerini şerh etmek hususunda kalemin dili suskun kalmıştır:

Ża’fdın gūya miniñ bu zār cismim nāldür
Kim anıñ şerḥin dimekte ḫāme tili lāldür (26.1.)

Âşığa göre iki telli sazın şöhreti, ona rahatlık, mutluluk ve eğlenceyi hatırlatır. Bu yüzden mutribin söylediklerine kulak vermek gerekmektedir:

Dü-tāre üni ‘ıyş u ferāġatnı birür yād
Muṭribḳa ḳulaḳ tut ki ni dir nağmede sāzı (62.2.)

Çeng, müzik aletlerinin genel adı olarak karşımıza çıkmakta ve gazellerde en çok gamın benzetileni olarak kullanılmaktadır. Âşık, bu çengden yani gamdan kurtulmak istemektedir. Özellikle çengin en ince teli olan “zîr” ve en kalın teli olan “bem” aynı zamanda çengin üstünde bulundukları yer bakımından da hayatın altını ve üstünü temsil etmektedir. Âşığın hayatı bu çengle, yani gamla birlikte alt üst olmuştur.

Bazen de âşık, gönül kapan sevgiliden neşeli bir şarkı çalmak suretiyle kendisini gam çenginden kurtarmasını istemektedir:

Çeng-i ġamdın ḳutulmadı Bābür
Niçe kim nāle zīr ü bem ḳıldı (74.6.)

Sāz iylep bir neşāṭ-engīz çeng iy dil-rübā
Bī-nevā köñlümni ġam çengidin āzād iylegil (40.3.)

Âşığın gönlü sevgilinin elindeki çenge benzetilmiştir. Çeng aynı zamanda "pençe" anlamına da gelerek tevriyeli bir şekilde kullanılmış gibi görünse de beyitin bulunduğu gazelin geneline bakıldığında, kelimenin "saz" anlamının üzerinde yoğunlaşıldığını söylemek bizce mümkündür. Sevgili, bu çengi okşayarak, tellerine dokunarak güzel nağmeler çıkartacak ve âşığın gönlünü şâd edecekdir:

Tilbe köñlüm kim siniñ çengiñdedür yād iylegil
Bir nevāziş birle köñlümni miniñ şād iylegil (40.1.)

5.4. Süslenme

5.4.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar

5.4.1.1. La'l

Kırmızı ve değerli bir süs taşı olan la'l, rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş ve kemer, gerdanlık, yüzük, küpe, hokka, kadeh vs. eşyaların süslenmesimde kullanılırmış (Pala, 2015, s.283). Babür Şah'ın gazellerinde en sık kullanılan kıymetli taşlardan birisidir. Özellikle renginin kırmızı olması nedeniyle sevgilinin dudaklarının benzetileni olmuştur.

Âşık sevgiliye canını verir. Sevgili ise la'l dudaklarıyla âşıktan gayrı tüm hastalara derman vermektedir. Bu bakımdan la'l dudakların sadece kırmızı olması yönüyle değil, aynı zamanda derman verici olması yönüyle de ele alındığı anlaşılmaktadır:

Mindin özge ḫastelarġa la'lidin dermān birür
Min birür min cān u ol 'ömr özgelerge cān birür (36.1.)

“La’l-i şeker-hâ” ve “la’l-i mey-gûn” gibi tamlamalarla da gazellerde birkaç defa kullanılmıştır. Sevgilinin la’l dudakları, şeker çiğneyen şeklinde tasavvur edilmiştir. Aynı zamanda şarabın rengiyle aynı derecede kırmızı olan la’l dudaklar da sevgilinin tasviri yapılırken geçen ifadelerdendir:

Kim körer ḫurşīdni ol māh-sīmā bolmasa
Kim sorar şekkerni ol la’l-i şeker-ḫā bolmasa (16.1.)

Tilbe vü medhūş u bī-ḫod dime kim ḳıldı sini
La’li mey-gūn sözi mül közü-ḫumārımnı mu diy (68.4.)

5.4.1.2. Dürr (İnçü)

Parlaklığı sebebiyle sevgilinin dişinin benzetileni olarak sıkça kullanılan inci, bazen de şairin şiirinin, âşığın gözyaşının ve sevgilinin kulağındaki küpenin benzetileni olmaktadır.

Ḳuyaş dik yüzüñ ü dür dik tişiñiñ hicride iy ay
Közümniñ yaşıdur yüz ḳaṭre vü her ḳatre dür-dāne (90.2.)

Sevgili, Babür’ün şiirine kulak verse o şiir, sevgilinin kulağındak dizilmiş inci küpeler gibi kıymet bulur:

Bābürā şi’riñe ger salsa ḳulaḳ ol şāhıñ
Bolġusıdur sözüñ ḳadr dür-i meknūnça (34.6.)

Dür ve la’l sadece değerleriyle birçok unsurun benzetileni olarak kullanılmamıştır. Sevgilinin cömertliğinin denizi ve lutfunun madeni karşısında dür ve la’lin, taş ve toprak değerine düşmesine şaşılmamaktadır:

Ni tañ ḳaşıda eger bolsa la’l ü dür taş u tofraḳ
Ki ma’den-i kerem ü cūd u baḥr-ı luṭf u seḫādur (91.2.)

5.4.1.3. Mercan, Akîk

Mercan ve akîk taşları kırmızı olmaları nedeniyle genellikle sevgilinin dudağının benzetileni olarak şiirlerde yer almaktadır. Babür Şah’ın gazellerinde özellikle bir beyitte hem akîk hem inci hem de mercan bir arada kullanılmıştır, bu yüzden biz mercan ve akîk taşını aynı maddede vermeyi uygun gördük. Sevgilinin dili, akîk taşına;

dişi, inciye; dudağı, mercana benzetilmiş ve bunlar alt alta, düzenli bir biçimde verilerek leff ü neşr-i mürettep yapılmıştır:

Tekellüm iyleride tili vü tişi vü lebi
Biri ‘aḳīḳ ü biri inçü vü biri mercān (100.2.)

5.4.1.4. Elmas, Rasas (Kurşun)

Aslında maden kömürü olan elmas, madenler içinde en sert yapıda olanıdır. Elmas sert olmasına karşın hemen eriyiveren kurşun ile parçalanıp kesilir (Pala, 2015, s.137). Babür Şah’ın gazellerinde bir beyitte birlikte kullanılan bu madenlerden elmas, âşığın; kurşun anlamına gelen rasas ise ağyarın benzetileni olarak görülmektedir. Âşık, ağyardan ötürü kolayca kırılsa buna şaşılmamalıdır. Çünkü çok güçlü bir maden olan elmas da kurşunla kolayca kırılmaktadır:

Ger şikestim bolsa süst aġyārdın ta’n itmeñiz
Kim şikestiġa sebeb elmāsnıñ bardur raṣāṣ (98.3.)

5.4.2. Güzel Kokular

Kokulardan bahsedilirken ‘ıtr, bûy, gül, gül-i nesteren, müşg-i Huten gibi kelimeler zikredilmektedir. Özellikle güzel kokularıyla meşhur Huten’den (bkz.) bahsedilen beyitler bulunmaktadır.

Âşığa göre, yaban güllerinin şahı olan gülün kokusu sevgilinin kokusunu hatırlatmaktadır. Huten’in meşhur misk’i ise kokusunu sevgilinin kılından almaktadır. Böylece ikinci mısrada hüsn-i talil sanatına başvurulmuştur:

Şāẖ-ı gül-i nesteren yād birür būyıdın
‘Itrnı müşg-i Ḫuten kisb ḳılur mūyıdın (94.1.)

5.5. Giyim Kuşam, Eşya

Yalnızca birkaç beyitte yağlık ve rişteden bahsedilir. Rişte yani iplik, âşığın cânının benzetileni olarak geçmektedir. Yağlık ise sevgilinin, kılıcı ile âşığın gönlünde açtığı yaraları sarmak için lutfedip sarması beklenen bir eşya olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda sevgilinin güzellik unsurlarından yüzünü ve gözünü örten, âşıkların zâr edip hasta olmalarına sebebiyet veren bir eşyadır:

Yaġlıġıñ tā kim yüz ü közüñe tigmiş bar durur
Yüz miniñ dik zār u yüz miñ min kibi bīmār aña (70.4.)

İy kõñül yüz yāre ḳılsa yār tīġı ġam yime

Luṭf itip ger bağlar olsa yağlıġını yār aña (70.5.)

5.6. Yiyecek ve İçecekler

Babür Şah'ın gazellerinde bezm tasvirine daha geniş yer ayrıldığı için yiyecek ve içecek unsurlarından "şarap" ve "nukl" (bkz.) kullanılmaktadır. Bu ikisine "Bezm" maddesi altında genişçe yer verildiğinden burada tekrar etmeye gerek duymadık. Bunun yanı sıra sevgilinin dudağının benzetileni olarak kullanılan la'l (bkz.) ile birlikte "şeker" unsuru sıkça geçmekte, sevgilinin şeker çiğnemesinden bahsedilmektedir. Şeker, bu bakımdan sevgilinin tatlı dilinin veya güzel sözünün benzetileni olarak kullanılmaktadır:

Gehī gül dik yüzini ol şeker sözlükniñ islesem

Gehī şekker kibi ol yüzi gülniñ la'lidin tatsam (57.2.)

Bunların dışında yuvarlak bir çeşit pide olan "girde" bir beyitte, ay yüzlü sevgilinin aşkının yolunda âşığın bağrının benzetileni olarak kullanılmaktadır:

Köksüm içre teh-be-teh ḳannı bağır ḳılmañ ḫayāl

Kim ol aynıñ 'ışḳı yolıda teh itken girdedür (83.3.)

Dünya dertlerinden kurtulup mutlu olmanın formülünü kendince açıklayan âşık, bir saadet ortamı hayal eder. Bu saadet ortamında ay yüzlü sevgiliyle mehtaba karşı mahmurluk veren bir şarap içip kebap yemekten bahseder:

Müyesser bolsa bilgil kim barı 'ālemdin artuḳdur

Kebābī vü mey-i nābī vü meh-tābī vü meh-rūyī (102.4.)

5.7. Mimarî

Yapıları hakkında bilgi verilmemekle beraber, bir benzetme unsuru olarak gazellerde en sık geçen mimarî unsurlardan biri "öy" diğeri "kâşâne"dir. Bunların yanı sıra, tek başına mimarî bir yapı olmamakla beraber mimarî yapının unsuru olan "işik" çokça zikredilmiştir.

Âşığın gözü, eve; gönlü köşke benzetilmiştir. Bir beyitte, Sultan Veled'in "Benim gözüm sana yahşı sarayidur" mısrasını andıran bir benzetme yapılmıştır.

Sevgilinin; âşığın gözünün evinde yani gözbebeğinde ve gönül köşkünde mesken tuttuğu dile getirilmiştir.

Yana köz öyide me'vā ḳılıp sin
Köñül kāşāneside cā kılıp sin (17.1.)

5.8. Tabâbet

Âşık; hasta olan, yaralı olan, ilaç ve tedavi kabul etmeyendir. Tabîb; onu iyileştirmek isteyen fakat uğraşı boşuna olandır. Bu hususta mecruh, merhem, tabîb, mu'alece, zehir, perhîz, tiryâk vb. ifadeler beyitlerde zikredilmektedir.

Âşık, tabîbe ilaç yapmak konusunda ömrünü ziyan etmemesini söylemektedir. Çünkü ona göre aşk derdinin ilacı, devası yoktur:

Derdim körüp mu'ālecede żāyi' itme 'ömr
Kim cānda derd-i 'ışḳ durur bī-devā maña (22.5.)

Sevgilinin bakışlarından ayrı kalan âşık, hastadır. Âşık, sevgilinin ona bakmamak için aslında perhîz yaptığını dile getirmektedir:

Közleriñ hicride bīmār min ü baḳmay sin
Min-i aġrıḳḳa meger baḳḳalı perhīz ite sin (88.4.)

5.9. Alışveriş

Alışveriş hususunda sadece direm (dirhem) ifadesi bir beyitte geçmektedir. Yaranın benzetileni olarak kullanılmaktadır:

Dāġlar ḳoydum diremler kibi köksümni yarıp
Nī asıġ kim yārga tüşmes ḳabūl ol yarmaġım (110.3.)

5.10. Yazı ile İlgili Unsurlar

Harflerin dışında yazı ile ilgili unsurlarda sadece bir beyitte "midâd" geçmektedir. Âşık, sevgilinin kaşlarının verdiği gamın şerhini yazmak için kara gözlerinin yaşı gibi bir midâd (mürekkep) bulamamaktadır:

Ḳaşıñ ġamı şerḥini yazarġa
Köz ḳarası dik midād tapman (119.5.)

5.11. Oyunlar

Farsça'da "gûy u çevgân" veya "çevgân-gûy" (top-çomak) denilen oyun, XIX. yüzyılda İngilizler'in Afganistan ve Kuzey Hindistan'ı işgalleri sırasında "polo" adı altında oynamaya başlamasıyla dünyada tanınmıştır (Halıcı, 1993, s. 294).

Babür Şah'ın gazellerinde gûy, sevgilinin çenesinin; çevgân ise kıvrımlı zülfünün benzetileni olarak kullanılmaktadır:

Allıda gūyin körün ilgide çevgānın körüñ
Yüzide zülfi bile gūy-ı zenaḫdānın körüñ (61.1.)

5.12. Bazı Tipler ve Meslek Erbâbı

5.12.1. Sâkî

Gazellerinde bezm tasvirine oldukça geniş yer veren Babür Şah'ın en çok zikrettiği mesleklerden biri de sâkîdir. Sâkî içki meclisinin vazgeçilmez unsurudur. Mecliste kadehlerle mey sunan, mey ile sohbetleri derinleştiren, "şûh-ı bezm-ârâ, cilve-ger" gibi sıfatlarla nitelenen sâkî; genellikle sevgilinin benzetileni olmaktadır:

Meclisi süsleyen ve meclise neşe katan şuh sevgili, sâkîdir. Eğer o mecliste olmasa içilen mey değil kan olacaktır:

Bezm ara iy dostlar ni mey ki ḳan içmek durur
Sāḳiī ger bolmasa ol şūh-ı bezm-ārā kibi (43.5.)

Genellikle sevgilinin benzetileni olan sâkî bir beyitte, fânî sevgiliden bâkî olan sevgiliye yani Tanrı'ya doğru bir ilerleyiş içerisinde kullanılmıştır. Ecel kadehinden içen -ölmeden önce ölmeyi tadan- âşığın gönlünde sâkî, bâkî olan sevgiliye dönüşmektedir:

İçküçe cām-ı eecel köñlümde ol sāḳī durur
Tolġuça peymānım ol sāḳī bile bāḳī durur (87.1.)

5.12.2. Hânende

İçki meclisinde çok sık kullanılmamakla beraber mesleklere dahil edebileceğimiz hânende (şarkıcı) zikredilmektedir. Mecliste meyin, çerezin (bkz. nukl), sazın ve şarkıcının hilesiz, olması gerektiği gibi olduğu anlatılmaktadır:

Barı aḥbāb idi ḥāżır barı esbāb idi cem'
Sāz u ḫˇānende bile nuḳl u mey bī-ġış idi (108.4.)

5.12.3.Bağban

Renkli renkli güllerini âşığa sunan bağbân, âşığın baştan başa kanla dolu gönlünde güle benzeyen sevgilinin arzusunu uyandırdığı için zikredilmektedir. Herhangi bir benzetme unsuru olmaktan ziyade bir nidâ olarak kullanılmıştır:

Renge renge gülleriñni bāġ-bān ‘arż itme kim
Teh-be-teh ḳanlıḳ köñül gül ārzūsın ḳılmaġay (63.2.)

5.12.4. Derbân

Âşığa göre şahın huzurunda ümit ve korkuyla hizmet etmek, derbânın (kapıcı) dayağına ve lanet etmesine değmemektedir. Bu durumda şah, sevgilinin benzetileni olmuş; derbân, âşığa hem fiziksel hem de psikoljik şiddet uygulayan rakip olarak ele alınmıştır. Beyitin geçtiği gazelin geneline bakıldığında da âşığın bezgin, yılgın ve pes etmiş bir ruh halinde olduğu anlaşılmaktadır:

Ḳılmaḳ ümīd ü bīm ile ḫıdmet şeh allıda
Der-bānıñ söküñç ü tayaḳıġa arzımas (52.4.)

5.12.5. Mest, Ser-hoş

Âşığın sıfatlarından biri olarak anılan mest birkaç beyitte kullanılmıştır. Aylarını yıllarını aşk şarabından içip de mest olmuş bir şekilde geçiren âşık, ömrünü gaflet içinde sürdürmektedir. Bazen de ne dediğini bilmeyecek kadar sarhoş olmaktadır:

Kiçürdüñ ay u yılnı mest ü bī-ḫodluḳ bile Bābür
Niçe ġaflet bile ‘ömr ötkerür sin niçe kün ayıl (73.5.)

5.12.6. Levend

Türkçe’de ve Farsça’da “serseri, ayyaş, kötü huylu” gibi olumsuz mânaları yanında“seri hareketli, yakışıklı, boylu poslu, endamlı” anlamlarına da gelen Levend (İrgürel, 2013, s.149), Babür Şah’ın gazellerinde özellikle tavır bakımından kendini benzettiği ve “şeh-levend” olarak tanımladığı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

Cihānda köp gedā gerçi levend eṭvārlıḳ bardur
Velīkin Bābürā hergiz siniñ dik şeh-levend irmes (41.5.)

5.12.7. Şah, Bende

Şah, genellikle sevgilinin benzetileni olarak; bende ise âşığın benzetileni olarak kullanılmış ve çoğunlukla aynı beyitlerde bir arada verilmişlerdir:

Şükr Bābürni bilür min digen irmiş ol ay
Lā-cerem bendelerin şāhları bilse kirek (8.5.)

5.12.8. Tıfl (Çocuk)

Tıfl, genellikle sevgilinin benzetileni olarak kullanılmıştır. Âşık sevgiliye gönül verdiğinde sevgilinin çocuk gibi hareketli ve durmak bilmez oluşu nedeniyle gönül evi darmadağın olmakta, bozulmaktadır:

Min ḫod ol ṭıfl perī-veşḳa köñül birdim velī
Ḫānümānım nāgehān buzulmaġay baştın yana (9.2.)

Bunun yanı sıra "taze" anlamı ile, âşığın sırlı gözyaşının; "çocuk" anlamıyla ise yaptıklarından pişman olacak bir kimsenin aklının benzetileni olarak birkaç beyitte görülmektedir. Özellikle âşığın kendi gözyaşının benzetileni olarak "tıfl" ifadesinin kullanılması orijinal bir benzetme oluşturmaktadır:

Ḳandın ilge yaydı ṭıfl-ı eşk-i sırrımnı miniñ
Çünki min ol yaşnı hergiz ṣāḥib-i esrār itmedim (47.2.)

5.13. Telâkki ve İnanışlar

5.13.1. Uyku

Babür'ün gazellerinde "uyku" unsuru sıkça geçmektedir."Ölüm uykusu", "gaflet uykusu" gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Ölüm uykusuna varan âşık cihândan kurtulduğuna inanmakta ve onu görmek isteyen dostlarına uyumalarını tavsiye etmektedir.

Aşk derdine düşen âşığın uykusunun kaçmakta, geceleri gözüne uyku girmemektedir. Rüyasında sevgilisinin yüzünü gören âşık ise hiçbir zaman o uykudan uyanmak istememektedir.

Gazellerde birkaç yerde kullanılan ifadelerden biri de âşığın bahtının uykulu olmasıdır. Bahtının sürekli uyuduğuna inanan âşık, ne kadar inleyip feryat etse deonu uyandırmanın çok zor olduğunu düşünmektedir:

Ni asıġ nāle vü feryād ḫˇāb-ālūd baḫtımdın

Bu ünler birle çün ḳılmaḳ anı bīdār müşkildür (51.3.)

5.13.2. Ölüm

Ölümün âşık için ayrılıktan kurtarıcı olduğuna inanılır. Bu durumda ayrılık, ölümden beter görülmektedir çünkü ayrılık âşığı yavaş yavaş öldürmektedir. “Ölüm uykusu” ifadesi de beyitlerde yer almaktadır.

Aşka düşen âşık, ölümün kendisine yoldaş olduğunu görmektedir.Öldüğü zaman naaşının, sevgilinin kûyundan geçirilmesini istemektedir. Çünkü bu ölümün sebebi sevgilidir. Sevgilinin özü, katil; sözü, helak edici; közü, kan dökücüdür:

Ol perī ‘ışḳıda yoḳ ölmekdin özge çāreī
Çün özi ḳātil sözü mühlik közi ḫūn-ḫˇār imiş (58.4.)

Bazen de bu durumun aksine ölmek üzere olan âşığa son anda yetişip can veren bir sevgili görülmektedir. Bu durumda ölüm, sadece sevgilinin engelleyebileceği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı beyitlerde ise âşık, ölümün cihanın gamından ve gussasından kurtuluş olduğuna inanmaktadır.

5.13.3. Bayram, Iyd, Nevrûz

Halk, yeni ayı (hilali) gökyüzünde gördüğünde bayramın geldiğini anlamakta ve sevinmektedir. Âşık ise sevgilinin yüzünden, kaşından ayrı geçirdiği bütün bayramlarda gamlıdır:

Yañı ay yār yüzi birle körüp il şād bayramlar
Maña yüz ü kaşıñdın ayru bayram ayıda ġamlar (20.1.)

Sevgilinin yüzü, nevrûz; vaslı bayramdır. Âşık, yüz kere nevrûz ve bayram olsa bundan güzelinin olmayacağına inanır:

Yüzi nevrūzı vaṣlı ‘ıydını Bābür ġanīmet tut
Ki mundın yaḫşı bolmas bolsa yüz nevrūz u bayramlar (20.7.)[10]

[10] Bâbür’ün Nevrûz konulu bir beyitine Mehmet Temizkan da makalesinde yer vermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

İNSAN

1. Sevgili

1.1. Umumi Olarak Sevgili

Babür Şah'ın gazellerinde sevgili ile ilgili olarak şu isim ve sıfatlar kullanılmaktadır: tıfl, perî,hûrî, perî-rû, nâzenin, nâzik, şem', genc, sü, ay, mâh,meh-veş, sü, şûh, şûh-ı belâ,sultân, bî-dâd, cân, kuyaş, mağrur, mest, hurşid, dil-dâr, refîk, gam-hâr, gül, gülistân, yâr, yâr-ı dil-nüvâz, devâyî, şâh, sanem, Mesih-enfâs, kâtil, büt, büt-i Çin, büt-i kâtil, tünd, sâhib-kemâl, nigâr, cemâl-i âlem-ârâ.

Sevgilinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi zâlim oluşudur. Âşığa karşı sürekli "cevr ü cefâ"da son derece usta olan sevgili, "mihr ü vefâ"yı bilmemektedir:

Gerçi vefā vü mihrni bilmes miniñ ayım
Līkin cefā vü cevrde ṣāḥib-kemāldür (45.6.)

Sevgili, ağzını yalnızca âşığa sövmek için açmaktadır. Yüzünü ise ancak âşığa yüzlerce cefâ çektirdikten sonra açmaktadır.Güzelliğinin farkında olan sevgili, bundan ötürü mağrur ve mesttir. Sevgili öylesine güzeldir ki cemâlinin güzelliği ile tüm âlemi süslemektedir:

Açmaġay közini tā sökmekke aġzın açmaġay
Yüzini körsetmegey tā yüz cefā körsetmegey (92.4.)

'Işḳ bīmārı min ü sin ḥüsnüñe maġrūr u mest
Min niçük barmay özümdin kim demī yoḳtur saġım (110.2.)

Peri gibi güzel olan sevgilinin güzellik konusunda nihâyetsiz bir adı, nâmı vardır. Ancak aşktan gözü kör olmuş olan divane âşığın nezdinde bu güzellik, nâyetsiz olan nâmdan bile fazladır. Yani kendisi zaten güzelliği ile meşhur olan sevgilinin güzelliği âşığın gözünde daha da ziyâdedir:

Perīniñ ḥüsn içre gerçi atı bī-nihāyettür
Min-ī dīvāne ḳaşıda velīkin andın artuḳ sin (35.2.)

Sevgilinin bir diğer özelliği de adaletsiz olmasıdır. Âşık, sevgilinin bu adaletsizliği karşısında şaşkın ve soru soran durumundadır:

İy yüzi nesrīn ḳāmeti şimşād

Niçe ḳılur sin cānıma bī-dād (77.1.)

Sevgili, bazen kaşını kaldırarak bazen de gözünü oynatarak âşığa fitne ve belâ salmaktadır. Bu yönüyle sevgili "şûh- belâ"dır:

Geh ḳaşıñ sikritip ü gāh közüñ oynatıban

Ni belā fitne miniñ cānıma engīz ite sin (88.2.)

Âşığın gönlünü alıp hiçbir şey yokmuş gibi davranmak da sevgilinin bir diğer özelliğidir. Gönül almak, süslemek ve okşamak hususunda maharetlidir:

Köñlümni alıp teġāfülin kör

Bilmeske özini ni salıptur (31.3.)

Sañā köñlümni aldurdum cihānda

Körüp min gerçi köp dil-dārlarnı (67.6.)

Sevgilinin mizâcı nâziktir. İşveli olması sebebiyle de "nâzenîn" olarak nitelendirilmektedir. Fakat bu mizâcın aksin, edepsiz bir deli olan âşığa oldukça haşin ve sert davranmakta ve hâlini anlatabilmesi için fırsat vermemektedir:

Mizācıñ nāzük ü sin tünd min bir bī-edeb tilbe

Saña ḥālimni ḳılmaḳ iy perī ıẓhār müşkildür (51.2.)

Bazı beyitlerde ise sevgili âşık için bir "refîk"tir. Âşığın gamını paylaşan bir yoldaştır. Sevgilinin açtığı yara, âşığın derdinin devâsıdır. Sevgiliden gelen haber ise âşığın cansız bedenini diriltir. Bu bakımdan sabâ rüzgarının getirdiği sevgilinin haberinde İsâ'nın (bkz.) mucizesi saklıdır:

Ölgeli yittim miniñ cānım ġamın yi iy refīḳ

Dehr ara çün yoḳ kişi sindin maña ġam-ḫ̌ārraḳ (32.5.)

Mesīh enfāsı yañlıġ can birür fersūde cismimġa

Ṣabā kiltürse nāgeh hicr ara ol yār peyġāmın (38.4.)

1.2. Sevgili ile İlgili Benzetmeler

1.2.1. Gül (Gül-bûn, gül-çihre, gül-endâm, gül-fâm, gül-geşt, gül-gûn, gülistân, gül-‘izâr, gül-reng, gül-ruh, gül-rûy, gül-şen, gül-zâr, gonçe, gonçe-i handān)

Bâbür Şah'ın gazellerinde sevgilinin en çok benzetildiği unsurlardan biri güldür. Sevgili güle, âşık bülbüle benzetilir.Gülden bahsedilirken dikenleri de söz konusu olur. Gülün dikenleri ise ise rakiptir. Âşık şiirini söylerken bülbül gibi feryat etmektedir. Herkes ona kulak verse de gülun umrunda olmamaktadır:

Bābürā hergiz ḳulaḳ şi'riñġa ol gül salmadı
Gülge ni pervāy yüz feryād ḳılsa ‘andelīb (42.5.)

Sevgili, letâfet gülşenin eşsiz gülüdür. Âşık tarafından taze ve şen kalması temenni edilmektedir:

Leṭāfet gül-şenide gül kibi sin sebz ü ḫurrem ḳal
Min erçi dehr bāġıdın ḫazān yafraġı dik bardım (29.3.)

Özellikle boyunun uzunluğu bakımdan kendisine "şâh-ı gül" denir. Hatta âşığa gösterdiği sert tavırları nedeniyle yaban güllerinin şâhıdır.

Sevgilinin yüzü, güzellik baharının gülistanıdır. Özellikle sevgilinin yanağı, kırmızı oluşu nedeniyle güle benzetilmiş, "gül-çihre" şeklinde ifade etilmiştir. Ağzı ise darlığı ve hiç açılmayışı sebebiyle goncaya benzetilmiştir:

Gül yüzüñ irür lāle velī lāle-i ḫod-rūy
Tar aġzıñ irür ġonçe velī ġonçe-i ḫandān (93.3.)

1.2.2. Perî, Hûri (Perî-peyker, perî-rû, perî-sıfat, perî-veş)

Bâbür Şah'ın gazellerinde sevgilinin en çok benzetildiği varlıklardan biri de peri ve hûridir. Çok güzel olduğu için periye benzetilen sevgili, bu yönüyle normal insanlarla aynı sınıfta olmayacak derecede üstün tutulmaktadır. Küçük bir periye benzetilen sevgiliye gönül veren âşık, evinin yine ansızın bozulmasından korkmakta ve bunu istememektedir:

Min ḫod ol ṭıfl perī-veşḳa köñül birdim velī
Ḫānümānım nāgehān buzulmaġay baştın yana (9.2.)

Sevgilinin periye ve huriye en çok benzetilen kısmı yüzüdür. Peri gibi güzel yüzlü sevgilinin ayrılığında âşığın gözüne uyku girmemekte; âşık, her gece sabaha kadar inleyip feryat etmektedir:

Hicriñde iy perī-rū közümdin uçtı uyḳu
Her kiçe tañġa digrü işimdür āh u nāle (30.4.)

1.2.3. Ay (Mâh, meh, meh-rûyî, meh-i tâbân, meh-veş, hilâl)

Sevgiliye hitap edilirken genellikle açık istiâre yoluyla sevgili, aya benzetilmektedir. Sevgilinin kaşının benzetileni olarak da ayın ilk şekli olan hilâl kullanılmaktadır:

Kök vesmede ol ay ḳaşı gūyā ḫayāldür
Yā ay başıda kökte körüngen hilāldür (45.1.)

Sevgiliden ay olarak bahsedilen birçok yerde güneş de zikredilmektedir. Güneş, eğer yüzü ay gibi âşıklara gecenin karanlığında ışık saçan sevgiliyle iddialaşırsa günün sonunda pişman olacaktır. Çünkü gün bittiğinde güneş batmakta, ay geceyi aydınlatmaktadır. Bu bakımdan ay, güneşten üstün tutulmuştur:

Ḫurşīd yüzüñ birle bu kün iy meh-i tābān
Da’vā ger iter bolġusı kün soñra peşīmān (93.1.)

1.2.4. Kuyaş (Mihr, Hurşîd, Âfitâb)

Güneş, sevgilinin umumi olarak benzetilenidir. Özellikle sevgilinin aşkının ateşi, yakıcılığı bakımından güneşe benzetilmektedir. Bunun yanı sıra sevgilinin yüzünün güzelliği ile güneşin güzelliği kıyaslanmaktadır. Güneşin her akşam batması, zevâlinin olması, nedeniyle sevgili güneşten daha güzel görülmektedir. Çünkü sevgilinin zevâli yoktur:

Ni nev’ oḫşasun yüzige āfitāb kim
Anıñ zevāli bardur u bu bī-zevāldür (45.2.)

Güneşin ışığıyla en ufak toz taneleri ve zerreler bile görünür hale gelmektedir. Bu yüzden sevgili güneşe, âşık zerreye benzetilir. Âşık, sevgilinin aşkının ışığıyla görünmekte ve başı dönüp ne yapacağını bilememektedir:

Lā-cerem bolġay perīşān u hevāyī min kibi
Ẕerre yañlıġ kim ki bir ḫurşīd ser-gerdānıdur (44.5.)

1.2.5. Şâh (Şûh, Şûh-ı Belâ, Sultan)

Gönül âşığın sarayıdır. Bu sarayı mesken tutan, ona hükmeden tek ve gerçek sahibi ise sevgilidir. Bir beyitte kapalı istiare yoluyla şâha benzetilen sevgili şu şekilde ifade edilmiştir:

Yana köz öyide me'vā ḳılıp sin
Köñül kāşāneside cā ḳılıp sin (17.1.)

Âşığın miskin, dilsiz, aşkın dehşetiyle korkuya kapılmış haline karşın tüm fenleri bilen ve dillere hakim olan sevgili, belâların şûhudur:

Min-i medhūş u miskīn niyley ol şūḫ belā birle
Min asru bī-dil ü bī-ḫod ol asru pür-dil ü pür-fen (72.3.)

Şâh ile bende genellikle birlikte zikredilmektedir. Sevgilinin şâh olduğu yerde, âşık bendedir. Tüm şâhlar gibi sevgili de bendelerini bilmekte, tanımaktadır. Bu durum âşık için bir şükür sebebi olmaktadır:

Şükr Bābürni bilür min digen irmiş ol ay
Lā-cerem bendelerin şāhları bilse kirek (8.5.)

1.2.6. Büt, Nigâr (Büt-i kâtil, sanem, büt-i Çin)

Sevgili, çok güzel olması sebebiyle puta benzetilmektedir. Bazen bir puttan daha da güzel olduğu söylenmektedir. Yüzü bir resim gibi güzel olan sevgiliye "nigâr" denir.

Put gibi güzel sevgilinin aşkından inleyip feryat eden âşık, artık kurtuluşunun Hüdâ ile olacağına inanmaktadır. Âşığa göre bu durumda put ile Hüdâ aynı beyitte, farklı kutuplarda yer almaktadır. Puıt gibi güzel olan sevgili, âşığa eziyetten ve belâdan başka bir şey vermezken; Hüdâ, âşığın bu belâdan kurtuluşunu temsil etmektedir. Sonunda âşık, ikisi arasında zorunlu olarak bir tercih yapıp Hüdâ'nın yoluna gitmektedir. Burada biraz daha derinlikli düşünüldüğünde, putlardan yüz çevirip Allah'ın yolunu seçen ilk Müslümanlara telmih yapıldığı yorumunu yapmak, bizce mümkündür:

Çün ḳıldı mini ol büt-i Çīn zār u mübtelā
İşim miniñ ḳalıp turur imdi Ḫudā bile (112.3.)

Sevgili, kâtil olarak nitelenen bir puttur. Âşık ise dilsizdir ve sevgilinin tüm zulmüne alışkındır:

Bābür-i bī-dil iy büt-i ḳātil

Cevrüñe māyil ẓulmüñe mu’tād (77.5.)

1.2.7. Şem’

Sevgilinin güzelliğinin benzetileni olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte pervâne de âşığın benzetileni olarak zikredilmektedir. Âşık, pervâne gibi mumun etrafında dönmekte ve sonunda canından geçip muma dokunarak ölmektedir:

Cemāliñ şem’i hicrānıda Bābür örtenip bardı

Ḳaçan başıñdın ivrülgey kilip pervāne dik yana (90.5.)

1.2.8. Leyla, Şirin, Ayaz

Sevgilinin yüzü güzellik bakımından Leyla ile mukayese edilmekte ve ondan daha güzel kabul edilmektedir:

Ḥüsnde artuḳ eger bolsa yüzi Leylādın

Min daġı bar min anıñ ‘ışḳıda yüz Mecnūnça (34.4.)

İşve ve nazda mahir olduğu için de Leyla ve Şirin’e naz öğretmesi gerekmektedir. Ayrıca eskiden Ferhat’ın destanına gülüp onunla alay eden âşığın Ferhat’la hem-destan olmasına sebep olduğu için sevgili Şirin’e benzetilir:

Ḳanı Şīrīn bile Leylā ki sindin nāz örgense

Ḳanı Ferhād u Mecnūn kim alarġa ‘ışk örgetsem (57.3.)

Küler irdim burun Ferhād-ı miskīn dāstānıġa

Bu Şīrindür ki anıñ birle oḳ hem-dāstān boldum (15.5.)

Âşığın benzetileni olarak Gazneli Mahmut kullanılır. Bu durumda Gazneli Mahmut’un hem kölesi hem de mahbubu olan Ayaz da (Pala, s.43) sevgilinin benzetileni olmaktadır:

Tut muġtenem ol yārnı Bābür ki cihānda

Maḥmūd kim irdi ni kişi irdi Ayāzı (62.5.)

1.3. Sevgili ile İlgili Güzellik Unsurları

1.3.1. Saç (Zülf, Kâkül, Gîsû, Perçem)

1.3.1.1. Umumi Olarak Saç

Sevgilinin saçı; boy, renk ve şekil özellikleriyle Bâbür Şah'ın gazellerinde birtakım benzetmelerin unsuru olmaktadır. Klasik şiir geleneğine uygun olarak siyah rengiyle tasvir edilen saç; zülf, kâkül, gîsû ve perçem gibi isimlerle zikredilmektedir.

Saçın özelliklerinden biri, genellikle dağınık olmasıdır. Âşığın paramparça olmuş gönlü, sevgilinin saçlarına takılmıştır. Âşık, sevgiliden saçlarını açmasını istemektedir. Eğer sevgili saçlarını açarsa, âşığın gönlü de açılacaktır. Bu bağlamda saçı nitelemek için "dil-bend" ve "dil-güşâ" ifadeleri kullanılmaktadır:

Açıldı köñli çü açtıñ saçıñnı Bābürniñ
Ni 'ayb eger dise dil-bend ü dil güşā saçıñ (10.5.)

Saçtan bahsedilen beyitlerde genellikle kaş ve göz de zikredilmektedir. Bu münasebetin kurulmasında üç unsurun da ortak noktası siyahlıktır. Sevgilinin saçı siyahlık bakımından genellikle geceye benzetilmektedir. Bu özelliği ile âşığın gününü kararttığı gibi ömrünü de karartmaktadır:

Ya ḳaşıñ yañlıġ igilgen cism-i zārımnı mu diy
Ya saçıñ dik tīre bolġan rūzgārımnı mu diy (68.1.)

Saç, kaş ve göz bir arada kullanılarak üçü için "belâ" denmiştir. Üç unsur aynı beyitte bir arada kullanılmış fakat her birinin başlı başına bir "belâ" olduğu da söylenmiştir:

Saçı vü ḳaşı vü közidin başta hevādur
Ni başta hevā her birisi başḳa belādur (86.1.)

Sevgilinin saçı; âşığın gönlünde sevdâyı ortaya çıkaran, aşk ateşinin ilk kıvılcımı olan bir mayaya benzetilmektedir:

Cānıma ot saldı ruḫsāre-i zībā yana
Köñlüme ol zülf boldı māye-i sevdā yana (18.1.)

Saç, şekil itibariyle kıvrımlı ve dalgalıdır. Bu yüzden yılana, zincire, çevgâna benzetilmektedir. Bunun yanı sıra saçın koku olarak da reyhān, sünbül, yasemin ve

anbere benzetildiği görülmektedir. Bu benzetmelerden ileride daha ayrıntılı bahsedileceği için burada tekrara gerek görmüyoruz.

1.3.1.2. Saç İle İlgili Benzetmeler

1.3.1.2.1. Çirig

Sevgilinin kıvrımlı saçlarının uçları askere benzetilmektedir. Çünkü sevgili, âşıkların gönlünü fethederken saçının her telini birer asker gibi kullanmakta, gönülleri paramparça edip yakalamaktadır. Âşık, sevgiliden, fitneden dolayı ayaklanıp asker gibi isyan eden saçlarını toplamasını istemektedir:

Zülfüñ çirigini yıġ ki cem'i
Bu fitnedin asru ḳozġalıptur (31.4.)

1.3.1.2.2. Ejdehâ (Ejder)

Ejdehâ ya da ejder, Bâbür Şah'ın gazellerinde büyük bir yılan ve ejderhâ anlamlarında kullanılmaktadır. İslâm Ansiklopedi'sinden alınan bilgilere göre, Yahudiler arasında ve eski Mısır'da kehanetle ilişkilendirilen yılan, Çin ve Hint inançlarında da hikmetin sahibi ve sonsuzluk suyunun / yerin hazinelerinin koruyucusu kabul edilmiştir (Gürkan, 2013, s.528).

Sevgilinin yüzü, bir güzellik hazinesidir. Saçlar ise yukarıda bahsedilen inanıştan hareketle, bu hazineyi koruyan bir ejderhâya/yılana benzetilmektedir. Sevgilinin yüzüne sürdüğü gül rengi allıklar da ejderhânın ağzından püskürttüğü alevi temsil ederek bir tasvir oluşturmaktadır:

Genc-i ḥüsnide körüñ zülfi bile gül-gūnesin
Gūyiyā ot saldı her yan genc üzre ejderī (55.6.)

1.3.1.2.3. Çevgân

Ortaçağ'da Orta ve Uzakdoğu saraylarında oynanan ve bugünkü polo oyununa benzeyen atlı top oyununun sopası olan çevgân, sevgilinin saçının benzetileni olarak kullanılmaktadır (bkz. Oyunlar). Bu benzetmenin yönü ise kıvrımlılıktır. Sevgilinin ucu kıvrımlı saçı çevgâna, yuvarlak çenesi ise gûya benzetilmektedir:

Allıda gūyin körüñ ilgide çevgānın körüñ
Yüzide zülfi bile gūy-ı zenaḫdānın körüñ (61.1.)

1.3.1.2.4. Kiçe, Tün, Şâm

Sevgilinin yüzü güneşe ve gündüze benzetilir. Saçları da siyah olması nedeniyle gündüzü sonlandıran, güneşi örten geceye teşbih edilmektedir. Sevgilinin saçları için gazellerde "kiçe, tün, şâm" gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Sevgilinin gece gibi karanlık saçları açıldığında yani gece sona erdiğinde, gül yüzünde görünen damla damla terler, şebneme benzetilmektedir:

Açıldı zülfi vü ḫoylar nümūdār oldı yüzide
Gül üzre çün bolur peydā kiçe açılsa şebnemler (20.4.)

Sevgilinin saçları sadece siyah olması sebebiyle değil aynı zamanda çok fazla uzun olması sebebiyle de geceye benzetilmiştir. Yolunu şaşırmış olan âşık, sevgilinin yüzünü görmek istediği için saçlarını tutmaktadır. Ancak saçlar, gece gibi karanlık ve uzundur:

Tuttum saçını yüzin körey dip
Tün uzun u min ġarīb güm-rāh (48.2.)

1.3.1.2.5. Zencîr

Saçın kıvrımlı oluşu ve âşığın gönlünü sarıp sarmalayarak kendine bağlaması gibi nedenlerden dolayı zincire benzetilmesi söz konusudur.

Peri gibi güzel sevgilinin aşkından deliye dönen gönül yerinde duramamaktadır. Delilerin zindana atılıp zincirle bağlandığı gibi, âşığın deli gönlü de sevgilinin çene zindanına atılıp saç zinciriyle bağlanmaktadır:

Ol perī ʻışḳıda Bābür köñlüm andaḳ tilbedür
Kim saçı zencīridür çāh-ı ẕeḳan zindānıdur (44.6.)

Âşık, sevgilinin köpeğidir. Ayrılık vadisinde kaybolmaktan korkan bu köpek, sevgilinin zincire benzeyen saçı ile bağlanmak istemektedir. Hakimiyet sevgilidedir, âşığa sahip çıkması için saçının zincirini kullanmalıdır:

İtiñdür min saçıñ zencīrini boynumġa muḥkem ḳıl
Ki vādī-yi firāḳıñ içre ḳorḳar min ki itkey min (95.3.)

1.3.1.2.6. Sünbül, Reyhân, Semen-sân, Anberîn (Mu'anber)

Saç, güzel kokusu sebebiyle sünbül, reyhân, yasemin çiçeklerine ve anber kokusuna benzetilmiştir.

Sevgilinin ağzı, gonca; boyu, servi; saçı ise reyhândır. Tüm bu unsurlar alt alta iki mısrada kullanılarak leff ü neşr-i müşevveş sanatı yapılmıştır:

Aġzu vü ikki zülf ü ḳadi bolmasa mañā
Reyḥān u serv ü ġonçe körerdin melāldür (45.3.)

Saç için "kâkül" ifadesi kullanılmış, sevgilinin hattı ve yüzüyle ve de onların benzetilenleriyle bir arada leff ü neşr-i mürettep oluşturulmuştur:

Ḫaṭıñ bile yüzüñ ü kākülüñ siniñ iy cān
Biri benefşe biri yāsemen biri reyḥān (100.1.)

Sevgili saçlarını açarak gönülleri kendine çekmektedir. Bunu yaparken saçlarının yâsemin gibi kokmasından faydalanmaktadır. Bu durumda saç, kokusu yönüyle yâsemine teşbih edilmektedir:

Sözlep ol la'l-i şeker-ḫānı şeker-rīz ite sin
Açıp ol zülf-i semen-sānı dil-āvīz ite sin (88.1.)

1.3.1.2.7. Bel

Sevgilinin saçı ve beli kıvrımlılık, incelik bakımından birbirine benzetilmiştir. Saçı, beli gibi kıvrımlı; beli, saçı gibi naziktir. O kadar ki, ikisinin arasında bir kıl ucu kadar bile fark yoktur:

Saçıñ biliñçe vü biliñ dağı saçıñ kibi nāzük
Leṭāfet içre yoḳ farḳı bu ikkiniñ ser-i mūyī (102.3.)

1.3.2. Kaş

1.3.2.1. Umumi Olarak Kaş

Bâbür Şah'ın gazellerinde sevgilinin güzellik unsuru olarak önemli bir yer tutan kaş; tek başına ve göz, gamze, kirpik, yüz ve zülüf ile birlikte anılmaktadır. Kaşla ilgili yapılan benzetme ve mecazların hemen hepsinde kaşın kavisli şeklinden hareket edilmektedır. Kaşın en çok benzetildiği varlık yaydır. Bununla birlikte hilâl, yeni ay, mihrâb, hayâl ve belâ gibi isim ve sıfatlar kaş için kullanılmıştır.

1.3.2.2. Kaş İle İlgili Benzetmeler

1.3.2.2.1. Yay

Kaşın en çok benzetildiği unsur yaydır. Bu benzetmelerde genellikle göz, gamze ve kirpiklerle birlikte anılan kaş, oka benzetilen kirpiklerin fırlatılması için gerilen kavisli bir yay olarak tasavvur edilmektedir. Bu durumda sevgili, avcı; âşığın deli gönlü, av olarak düşünülmektedir:

Közleri ṣayd iyler üçün tilbe köñlümni miniñ
Ḳaşı yasını ḳurup kirpik oḳını toldurup (56.4.)

Eğer âşık, yay kaşlı sevgilinin olmadığı bir bağda gezmeyi arzu ederse o bağdaki serviler, ok; goncalar peykân olarak gözüne batacaktır. Sevgili o bağda olmadığı zaman yay gibi kaşı, ok gibi kirpiği de orada olmayacak ve bu özellikler oradaki diğer varlıklara atfedilecektir:

Eger ol ḳaşı yasız bāġ geştin ārzū ḳılsam
Közümge oḳ durur serv ü köñülge ġonçe peykāndur (50.2.)

Âşık, kendinden başka âşıklara bir nasihat vererek sevginlinin aşkının yolunda canlarını melâmet okuna hedef kılmamalarını söylemektedir. Bu uğurda vurulmak için hedef olunacak tek varlık sevgilidir. Sevgilinin yaya benzeyen kaşlarını gerip oka benzeyen kirpiklerini fırlatması beklenmelidir:

'Işḳıda cānnı melāmet oḳıġa ḳılmañ hedef
Ḳaşınıñ yasını közleñ tīr-i müşgānın körüñ (61.4.)

1.3.2.2.2. Hilâl (Yañı Ay)

Kaşlar, eğri ve kavisli olması sebebiyle hilâle ya da diğer adıyla yeni aya benzetilmiştir. Burada şekil ön planda olup sevgilinin yüzü de yuvarlak olması bakımından dolunaya teşbih edilmiştir.

Parlaklık söz konusu olduğunda ise yüz güneşe benzetilmiş ve hilâle benzetilen kaş ile bir arada zikredilmiştir. Âşık, sevgilinin güneş gibi yüzüne hayrân; yeni ay gibi kaşına mâyildir:

Ḳuyaş yañlıġ yüzüñe min durur min vālih ü ḥayrān
Yañı ay dik kaşıñġa min durur min 'āşıḳ u māyil (73.4.)

Âşığa göre sevgilinin hilâl kaşlarının ve güneş gibi yüzünün sıfatlarını yazıp tasvirini yapabilmek için tüm dünyadaki yapraklar az gelir:

Ol hilāliñ birle ḫurşīdiñ ṣıfatın yazġalı
Muḫtaṣardur fi'l-mes̱el ger çerḫ evrāḳı durur (87.4.)

Bir beyitte sevgilinin kaşı hayâle benzetilmiştir. Diğer mısrada ay başında gökte görünen hilâle benzetilmiş ve böylelikle kaşın ya hilâl ya da hayâl olduğu söylenmiştir. Bu durumda sevgilinin ulaşılması zor bir hayâl olduğu ve âşıkla sevgilinin arasındaki farkın yeryüzüyle gökyüzü arasındaki farkla ilgili olduğu gibi anlamlar çıkarılabilmektedir:

Kök vesmede ol ay ḳaşı gūyā ḫayāldür
Yā ay başıda kökte körüngen hilāldür (45.1.)

1.3.2.2.3. Mihrâb

Kaş, daha önceki benzetmelerde olduğu gibi şekil itibariyle mihrâba benzetilmiştir (Bkz. Mihrâb).

İbâdet vakti geldiğinde âşık, her ne kadar karşısında mihrâb olsa da, sevgilinin kaşını en ince detaylarına kadar zihninde canlandırmadıkça secde etmeyeceğini söylemektedir. Bu durumda âşık, sevgiliye "Benim mihrâbım senin kaşındır." der gibidir. Nitekim sevgilinin kaşı, şekil yönüyle mihrâba benzemekle kalmamış; mihrâbın da üzerinde bir kutsiyete ulaşmıştır:

'İbādet vaḳti bolsa her niçe miḥrāb utrumda
Ḳaşın naḳşın taṣavvur ḳılmaġunça yirge baş çalman (85.4.)

1.3.3. Göz

1.3.3.1. Umumi Olarak Göz

Göz genellikle kaş ve kirpik ile birlikte kullanılmaktadır. Siyah renkli olmakla birlikte göz kan dökücü bir katildir ve av olarak gördüğü âşığı avlayan bir avcıdır. Sevgili, oka benzeyen kirpikleriyle âşığı hedef almakta ve kaşlarını yay gibi kullanarak hedefi vurmaktadır.

Sevgilinin gözlerini süzerek, âşığa doğru bir yan bakışı "esrük, ösrük" gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Sevgili bir bakışıyla âşığın aklını başından almaktadır. Âşık, sevgilinin "ösrük" gözüne müptelâ olduğundan beri adeta delirmiş, aklını kaybetmiştir:

Ösrük közige tā ki köñül boldı mübtelā

Hergiz bu tilbeni yana hūşyār tapmadım (6.3.)

Göz için zikredilen sıfatlardan bir tanesi de “hûn-hâr”dır. Sevgilinin özü, kâtil; sözü, helâk edici; gözü ise kan dökücüdür:

Ol perī ‘ışḳıda yoḳ ölmekdin özge çāreī

Çün özi ḳātil sözü mühlik közü ḫūn-ḫˇār imiş (58.4.)

1.3.3.2. Göz İle İlgili Benzetmeler

1.3.3.2.1. Âhû (Gazâle)

Sevgilinin gözü, iri ve siyah oluşu nedeniyle âhûya benzetilmiştir. Âhûnun bir diğer önemli özelliği de güzel kokusudur. Bu nedenle gözün güzelliğinden bahsedilirken kokusuyla meşhur âhûların yoğun olarak yaşadığı Hıtâ ve Çin’den de (bkz.) söz edilmiştir:

Ger çın diseñiz közi anıñ āhū-yı Çīndür

Ḫaṭṭını ḫatā ḳılmasañız müşg-i Ḫıtādır (86.3.)

Âhû yerine bazen dişi ceylan manasında “gazâle” kelimesi de kullanılmıştır. Sevgilinin ayva tüyleri sebzedir. Ayva tüylerinin içindeki yanakları da rengi bakımından laledir. Mahmur bakan gözleri ise lalelerin arasındaki dişi ceylandır. Böylelikle sevgilinin yüzündeki tüyler, yanaklar ve gözler kullanılarak bir tabiat tasviri yapılmaktadır:

Ḫaṭṭıñ ara ‘iẕārıñ sebze içinde lāle

Ol çeşm-i pür-ḫumārıñ lāle dağı ġazāle (30.1.)

1.3.3.2.2. Sayyâd, Kâtil (Hûn-hâr)

Sevgilinin gözleri âşığın deli gönlünü avlamak için yay gibi kaşlarını, ok gibi kirpiklerini hazırlayan bir avcıya benzetilmektedir. Âşığı bir gamzesiyle avlamak üzere hazırlık yapmaktadır. Âşığın bir an için sevgiliyle göz göze gelmesi yeterlidir:

Közleri sayd iyler üçün tilbe köñlümni miniñ

Ḳaşı yasını ḳurup kirpik oḳını toldurup (56.4.)

Sevgilinin gözü kâtildir. Dudakları ise can bağışlayıcıdır. İkisi arasında bir tezat mevcuttur. İkinci mısradaki “yıglamak” ve “agız” sözcükleri birinci mısradaki “köz” ve “la’l” ile paralel olarak kullanılıp leff ü neşr-i mürettep yapılmıştır:

Min bilür mün közi ḳātil la'li cān-baḫş irkenin

Çünki Bābür hicride köp yıġladım aġzım ḳurup (56.8.)

1.3.3.2.3. Nergîs

Mitolojiye göre güzelliği ve bencilliği ile meşhur olan Narkisos'un derede kendi aksini görüp âşık olduğu ve suya atlayıp boğularak öldüğü yerde biten çiçeğe Nergis denir (Pala, s. 356). Bâbür Şah'ın gazellerinde de sevgilinin gözü baygın bakışı nedeniyle nergise benzetilmiştir:

Ḳad ü ḫaṭṭıñ bile közü yüzüñ iy serv-i sīmin-ten

Biri serv ü biri reyḥan biri nergis biri gül-şen (72.1.)

1.3.4. Gamze

1.3.4.1. Umumi Olarak Gamze

Gamze, sevgilinin âşığa yan bakış atması anlamında olup göz, kaş ve kirpik ile birlikte kullanılmaktadır. Sevgilinin gamzesini âşıktan başkasına doğru yöneltmesi âşık tarafından bir "hata" olarak görülmektedir. Gamze, âşığı yaralayıcı bir unsur olmakla beraber, sevgilinin âşığa gösterdiği bir iltifattır. Çünkü âşık için, cevretmekte mâhir olan zâlim sevgilinin bir bakışı bile yeterli olmaktadır:

Bī-ḫaṭā ilge atıp ġamze oḳın

Bizge yitkende ḫaṭā ḳılġay sin (118.2.)

1.3.4.2. Gamze İle İlgili Benzetmeler

1.3.4.2.1. Ok

Sevgilinin yan bakışı esnasında oka benzeyen kirpikleri âşığın gönlüne saplanmaktadır. Bazı beyitlerde kirpik ile ok arasında ilgi kurmak yerine doğrudan gamze ile ok arasında ilgi kurulmakta; kirpik ve gözle bir bütün olarak gamze, oka benzetilmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi âşık, sevgilinin âşıklardan başkasına gamze okunu fırlatmasını "hata" olarak değerlendirmektedir. Hemen aynı anlam ilgisini ihtiva eden bir başka beyitle bunu örneklemenin yeterli olacağını düşünmekteyiz:

Ḳaş yası bile ol ḳara köz ġamze oḳını

'Uşşāḳdın özge sarıġa atsa ḫaṭādur (86.2.)

1.3.4.2.2. Kâtil

Sevgilinin gamzesi, ok gibi kirpikleriyle hedef aldığı âşığı öldürmesi nedeniyle kâtile benzetilmiş ve çok katleden anlamındaki "kattâl" sözcüğü kullanılmıştır:

Ol perīdin min niçük cān ilteyin kim Bābürā
Vaṣlı müşkil hicri mühlik ġamzesi ḳattāldür (26.5.)

1.3.5. Kirpik

1.3.5.1. Umumi Olarak Kirpik

Sevgilinin kirpiğinden bahsedilirken göz, kaş ve gamze gibi unsurlar da beraberinde kullanılmıştır. Kirpiğin en önemli özelliği öldürücü veya yaralayıcı olmasıdır. Bu nedenle ok, kılıç ve hançer gibi kesici ve delici âletlere benzetilmektedir.

Şekil itibariyle birtakım savaş âletlerine benzetilen kirpik, bazen de âşığa can veren, onu "revân kılan" bir özelliğiyle dile getirilmektedir:

Dimeñ oḳını tenimġa belā-yı cān kildi
Ḥayātsız bedenimġa oḳı revān kildi (66.1.)

1.3.5.2. Kirpik İle İlgili Benzetmeler

1.3.5.2.1. Ok (Tîr), Hançer, Tiğ

Kirpik, âşık için yaralayıcı ve öldürücü olması sebebiyle ok, hançer ve kılıç gibi savaş aletlerine benzetilmiştir (Bkz. Rezm). Bir avcıya benzetilen sevgili, âşığın deli gönlünü avlayabilmek için yay gibi kaşlarını gerip ok gibi kirpliklerini hazırlamaktadır.

Kirpiklerin benzetileni olarak âşığın vücuduna saplanmış olan kılıç ve oklar, sert ve gönül kırıcı olan sevgilinin elinden ne belalar çektiğini herkese göstermektedir:

Körsetür geh tīġ u geh oḳ ḥāletimni bilmeyin
Ni belālar köredür min yār-ı nā-dān ilgidin (7.2.)

Sevgilinin oka benzeyen kirpikleri âşığın cansız tenine ulaştığında, ona can vermektedir. Aslında temrensiz bir ok olan kirpikler, âşığın bedenine ulaştığında temrenli olmaktadır. Bu ok, temreniyle, bir ağacın kökleriyle toprağa tutunduğu gibi âşığın gönlüne tutunur. Burada sevgilinin gözyaşı ise oka benzeyen kirpiğin ucuyla âşığın bedenine ulaşan bir "hayvan suyu"dur. Ölmek üzere olan sevgilinin cansız bedenine can verir:

Oḳıda peykān imes bir ḳatre ḥayvan suyıdur

Yitkeç oḳ cansız tenimġa cān uşal peykān birür (36.3.)

Sevgilinin kirpikleri hançere de benzetilmektedir. Âşık, bu hançerin ondan başkasının göğsüne girmesine tahammül edemez ve Allah'a yalvarır:

Kirpiki dik ḫançerin il köksige kirgen zamān

Küzüme her kirpikin ya Rab ki ḳılġıl ḫançerī (55.4.)

1.3.6. Yüz ve Yanak

1.3.6.1. Umumi Olarak Yüz ve Yanak

Yüz ve yanak genellikle birlikte ele alındığı için ikisini bir başlık altında incelemeyi uygun gördük.

Sevgilinin yüzü ve yanakları, daha çok renk ve şekil yoluyla birtakım unsurlara benzetilmektedir. Sevgilinin yüzü ve yanakları için en çok kullanılan isim ve sıfatlar şunlardır: ay, mâh, meh-i tâbân, hurşîd, kuyaş, âfitâb, kündüz, gül, lâle, yâsemen, gülistan, ot, şem', nevrûz, sayfa, cihân, perî.

Sevgilinin yüzü nevrûzdur, vuslatı da bayramdır. Gelişi tüm tabiata neşe verdiği gibi âşığı da neşelendirir. Sevgilinin yüzü olmadan geçecek nevrûz ve bayramların hiçbir kıymeti yoktur:

Yüzi nevrūzı vaṣlı 'ıydını Bābür ġanīmet tut

Ki mundın yaḫşı bolmas bolsa yüz nevrūz u bayramlar (20.7.)

Sevgilinin yüzü bazen güneşe bazen de aya benzetilmetedir. Yüzü ay gibi olan sevgili olmasa güneşin kıymetinin bilinemeyeceği hatta güneşin görülmeyeceği söylenmektedir:

Kim körer ḫurşīdni ol māh-sīmā bolmasa

Kim sorar şekkerni ol la'l-i şeker-ḫā bolmasa (16.1.)

Yüzü bir gülistan olarak anlatılan sevgilinin yanakları da kırmızı rengi sebebiyle güle ya da lâleye benzetilmektedir. Yüzün yanında zülf ve hat gibi diğer unsurlar da kullanılmakta ve yapılan benzetmelerle bir tenasüp oluşturulmaktadır.

Ḫaṭı benefşe ḫadi lāle zülfi reyḥāndur

Bahār-ı ḥüsnde yüzi 'aceb gülistāndur (23.1.)

Sevgilinin yüzü, âşığın gönlünü aydınlatması, ısıtması hatta bazen de yakması sebebiyle güneşe benzetilmektedir. Yüzü güneş gibi olan sevgilinin yanağının hayali, âşığın gönlüne ateş düşürmektedir. Bu ateşin içinde yanan kemikler de oduna teşbih edilir:

Tā ḫayāl-i ʻārıżıñ tüşti köñülge iy ḳuyaş
Boldı köñlüm bir yanar ot u süñeklerim otun (46.3.)

1.3.6.2. Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

1.3.6.2.1. Kuyaş (Hurşîd, Âfitâb), Ay (Mâh, Meh), Şem'

Rengi, parlaklığı ve ısıtıcı olması nedeniyle sevgilinin yüzü güneşe benzetilmektedir.

Sevgilinin yüzü bazen güneşten daha üstün görülmektedir. Bunun sebebi olarak güneşin batması, sevgilinin daim olması söylenmektedir:

Ni nev' oḫşasun yüzige āfitāb kim
Anıñ zevāli bardur u bu bī-zevāldür (45.2.)

Güneş gibi parlak sevgilinin etrafında dönüp duran âşık, zerreye benzetilmiş ve "hurşîd" ile aynı beyitte kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin yüzünü gördüğü zaman yerinde duramaz ve güneş doğduğunda tabiattaki tüm zerrelerin hareket ettiği gibi hareket eder, ne yapacağını bilemeyerek şaşkın ve perişan olur:

Lā-cerem bolġay perīşān u hevāyī min kibi
Ẕerre yañlıġ kim ki bir ḫurşīd ser-gerdānıdur (44.5.)

Siyahlığı sebebiyle geceye benzetilen saçlar, sevgilinin yüzünü örtmektedir. Âşık siyah saçları/geceyi aşarak gündüze gitmeye çalışmaktadır. Sevgilinin yüzü doğrudan söylenmese de gündüze ve bu yüzden gündüzün sebebi olan güneşe teşbih edilmektedir:

Tuttum saçını yüzin körey dip
Tün uzun u min ġarīb güm-rāh (48.2.)

İkki saçıñ bile yüzüñ ḳuyaşın
Kiçeler yād iter min tañġa digrü (39.4.)

Âşığın gece gibi karanlık dünyasını aydınlatması, yuvarlak olması ve parlaklığı sebebiyle sevgilinin yüzü aya, ekseriyetle de dolunaya benzetilmektedir. Eğer güneş, ay ile iddiaya girerse günün sonunda güneş batacağı için pişman olacak ve kazanan ay olacaktır:

Ḫurşīd yüzüñ birle bu kün iy meh-i tābān

Da'vā ger iter bolġusı kün soñra peşīmān (93.1.)

Ayın on dört gün boyunca hilâlden dolunaya dönmesi, sonra on dört gün boyunca da tersine dönmesi gibi tabii bir olayla sevgilinin âşığa yüzünü bir gösterip bir saklaması arasında ilişki kurulmaktadır. Sevgili, âşığa yüzünü bir gösterip bir göstermeyerek onu öldürmektedir:

Yüz körsetip öltürür sin iy ay

Yoḳ sin kibi ḫod-nümā vü ḫod-rāy (60.1.)

Sevgilinin cemâli şem'dir. Âşık da onun etrafında dönüp duran ve sonunda yanarak ölmek pahasına ona dokunan pervânedir:

Cemāliñ şem'i hicrānıda Bābür örtenip bardı

Ḳaçan başıñdın ivrülgey kilip pervāne dik yana (90.5.)

1.3.6.2.2. Gül, Nesrîn, Lâle, Yâsemen, Gülistân (Gülşen)

Yüz ve yanak özellikle renk yönüyle bu unsurlara benzetilmektedir. Birçok kez sevgilinin yüzü gülistân olarak tasavvur edilmiş ve yüzündeki unsurlar farklı bitkilere benzetilerek mütenasip bir biçimde kullanılmıştır.

Sevgilinin yüzü, sabahları üzerinde çiy taneleri görünen güllere benzetilmiştir. Zülfü, rengi yönüyle gece olarak düşünülmüştür. Sevgilinin siyah saçları yana açıldığında gül yüzü görünmektedir. Gece sona erip gün doğduğunda güllerin üzerinde görünen çiy taneleri ise sevgilinin yüzündeki terler olarak tasavvur edilmiştir:

Açıldı zülfi vü ḫoylar nümūdār oldı yüzide

Gül üzre çün bolur peydā kiçe açılsa şebnemler (20.4.)

Sevgilinin allık sürülmüş süslü yanakları, kırmızılık ve güzellik bakımından gül bahçesinin içinde eşi benzeri olmayan bir güle benzetilmiştir:

Ni çemende serv bar ol ḳāmet-i ra'nā kibi

Ni gülistān içre gül bar ol ruḫ-ı zībā kibi (43.1.)

Aynı beyitte sevgilinin yüzü hem güle hem de lâleye benzetilmiştir. Umursamazlığı ve kimseye hesap vermeyişi ile sevgili, kendi kendine biten yabanî bir lâledir:

Gül yüzüñ irür lāle velī lāle-i ḫod-rūy

Tar aġzıñ irür ġonçe velī ġonçe-i ḫandān (93.3.)

Sevgilinin yüzü, güzellik baharında bir gül bahçesidir. Hattı menekşe, yanağı lâle, saçı ise reyhândır. Hepsi bir arada kullanılarak gülistân tasavvuru yapılmaktadır:

Ḫaṭı benefşe ḫadi lāle zülfi reyḥāñdur

Bahār-ı ḥüsnde yüzi ‘aceb gülistāndur (23.1.)

Benzer bir beyitte sevgilinin hattı ve saçı için yapılan benzetmeler aynı olup yüzü yâsemine benzetilmektedir:

Ḫaṭıñ bile yüzüñ ü kākülüñ siniñ iy cāñ

Biri benefşe biri yāsemen biri reyḥān (100.1.)

Sevgilinin yüzü, yaban gülü anlamında nesrine benzetilmiştir. Âşığın canına karşı adaletsizce davranmaktadır:

İy yüzi nesrīn ḳāmeti şimşād

Niçe ḳılur sin cānıma bī-dād (77.1.)

1.3.7. Ben (Hâl, Miñ)

1.3.7.1. Umumi Olarak Ben

Sevgilinin yüzünde bir güzellik unsuru olarak görülen ben; rengi, şekli veya âşıkta sebep olduğu birtakım durumlar yönüyle benzetmelerde yer almaktadır.

1.3.7.2. Ben İle İlgili Benzetmeler

1.3.7.2.1. Ay

Ben, genellikle yüz ve yanakla birlikte kullanıldığı gibi yuvarlak şekli itibariyle yüzün benzetileni olan aya benzetilmektedir:

İñi miñi ay u dağı yüzi sözi gül ü mül

Ḳadi revān u teni cān u irni mercāndur (23.2.)

1.3.7.2.2. Dâne

Yine şekil itibariyle dâneye benzetilen ben, sevgilinin Mesih'e benzetilen dudaklarının üstünde bulunmakta ve âşığın canına bir "sevda mayası" olduğu söylenmektedir:

Dāne-i ḫāli Mesīḥ-āsā lebiniñ üstide
Nātüvan cānımġa boldı māye-i sevdā kibi (43.3.)

Gül yüzlü sevgilinin yüzündeki benler, saçının altında saklanmakta ve âşığın cân kuşunu avlayabilmek ona için tuzak kurmaktadır:

Bābür ol gül zülfi astıda imestür ḫāllar
Cān ḳuşın ṣayd iyler üçün dānelerdür dāmıda (54.6.)

1.3.8. Hatt (Ayva Tüyü)

1.3.8.1. Umumi Olarak Hatt

Sevgilinin ayva tüyleri; rengi, kokusu, tazeliği ve yazıya benzeyişi vb. yönlerle ele alınmaktadır. Bunun için kullanılan isim ve sıfatları şu şekilde sıralamak mümkündür: Hızır, benefşe, reyhân, sebze, müşg-i Hıtâ, müşgfâm, müşgîn, risâle.

1.3.8.2. Hatt İle İlgili Benzetmeler

1.3.8.2.1. Hızır, Sebze

Genellikle yeşil veya siyah renkte kabul edilen ayva tüyleri; sebzeye benzetildiğinde yeşil olarak kabul edilmektedir.

Hem rengiyle hem de tazeliğiyle sebzeye benzetilen ayva tüyleri, sevgilinin yanaklarının etrafını kuşatmaktadır. Yanaklar da kırmızı renkli olmaları sebebiyle güle ya da lâleye benzetildiğinde "hatt ve lâle" unsurları ile yeşilliğin içinde biten bir lâle tasavvuru yapılmaktadır:

Ḫaṭṭıñ ara ʻiẕārıñ sebze içinde lāle
Ol çeşm-i pür-ḫumārıñ lāle dağı ġazāle (30.1.)

Sevgilinin dudakları, onu içen kişiyi ölümsüz kılan "çeşme-i hayvân"a benzetilmektedir. Dudağının etrafını saran ve neredeyse onunla bitişik olan ayva tüyleri ise yeşilliği bakımından Hızır'a teşbih edilmektedir. Çünkü Hızır'ın lügat mânâsı yeşil demektir. Hızır'ın zulümâtta hayat suyunu bulduğuna ve bu sudan içerek ölümsüz

olduğuna inanılmaktadır (Bkz. Hızır). Sevgilinin hattının, dudaklarına yani çeşme-i hayvâna yol gösterdiği tasavvur edilmektedir:

Ḫaṭı lebiġa tutaş bolsa iy köñül ni ‘aceb
Ki Ḫıżr çeşme-i hayvānġa reh-nümāyīdür (11.2.)

1.3.8.2.2. Benefşe, Reyhân

Sevgilinin ayva tüyleri renk ve koku yönüyle menekşe veya eski adıyla benefşeye benzetilmekte; yüz, kâkül, yâsemen ve reyhân gibi unsurlarla bir arada mütenasip bir biçimde kullanılmaktadır:

Ḫaṭıñ bile yüzüñ kākülüñ siniñ iy cān
Biri benefşe biri yāsemen biri reyḥāñ (100.1.)

Ḫaṭı benefşe ḫadi lāle zülfi reyḥāndur
Bahār-ı ḥüsnde yüzi ‘aceb gülistāndur (23.1.)

Özellikle renk yönüyle reyhâna benzetilen hatt, aynı zamanda kokusu bakımından da “misk kokulu” anlamına gelen “müşgîn” sıfatıyla birlikte zikredilmektedir. Sevgilinin güle benzeyen yüzünün üzerinde siyah ve güzel kokulu hattı bulunmaktadır. Tıpkı yâsemenin üzerinde duran reyhân gibi görünmektedir:

Ḫaṭṭ-ı müşgīn mü durur gül yüzide
Yāsemen üstide reyḥān körünür (65.2.)

1.3.8.2.3. Müşg-i Hıtâ (Müşgîn, Müşgfâm)

Sevgilinin ayva tüyleri, güzel kokması yönüyle miske benzetilmektedir. Miskleriyle ünlü Hıtâ ile birlikte kullanılmaktadır (Bkz. Hıtâ).

Âşığa göre, eğer hata etmeden bir benzetme yapılacak olsa sevgilinin hattının benzetileni Hıtâ miskidir:

Ger çın diseñiz közi anıñ āhū-yı Çīndür
Ḫaṭṭını ḫaṭā ḳılmasañız müşg-i Ḫıṭādur (86.3.)

Sevgilinin misk kokulu hattı, keskin kokusuyla meşhur olan sümbülden daha üstün tutulmuştur:

Ni körey Tūbānı ḳadd-i ḫoş ḫırāmıñ barıda
Ni ḳılay sünbülni ḫaṭṭ-ı müşg-fāmıñ barıda (14.1.)

1.3.8.2.4. Risâle (Yazı)

Divan şiirinin geleneğine uygun olarak düşünüldüğünde yanak bir mushaf, hat ise onun âyetleri veya sûreleridir (Pala, s. 196). Bu gelenekten tamamen kopmamakla birlikte farklı olarak Bâbür, sevgilinin yüzünü üzerinde yazılar bulunan bir risâleye benzetmiştir. Bu durumda hatın da görüntü ve renk itibariyle bir tür yazıya benzetildiği görülmektedir. Âşık, sevgilinin aşkından, gözyaşlarıyla yüz tane risale yazabilecek duruma gelmektedir. Bu risâlelerin ilhâmı ise sevgilinin yüzü ve hattıdır:

Yüz ṣafḥasıda ḫaṭlar yaşdın ki her ṭaraf bar
'Işḳıñda Bābür iyler bu nev' yüz risāle (30.5.)

1.3.9. Ağız, Dudak ve Dil

1.3.9.1. Umumi Olarak Ağız, Dudak ve Dil

Bâbür Şah'ın gazellerinde ağız, dudak ve dil genellikle bir arada kullanılmaktadır.Küçüklüğü ve tekliği bakımından ağız, gonca ve vahdete benzetilmektedir. Dudaktan bahsedilirken kullanılan isim ve sıfatlar şunlardır: bal, mercân, lâ'l, lâ'l-i meygûn, lâ'l-i can-bahş, çeşme-i hayvân, bal, engübîn, tar, Mesih-âsâ, şerbet-i yuhyi'l-izâm, dermân. Dil için de tatlı olması sebebiyle çüçük (tatlı), şekker; rengi sebebiyle akîk benzetmeleri ve sıfatları kullanılmaktadır.

1.3.9.2. Ağız, Dudak ve Dil İle İlgili Benzetmeler

1.3.9.2.1. Gonca

Gül yüzlü sevgilinin ağzı, darlığı ve rengi sebebiyle açılmamış gül goncasına benzetilmektedir. Bu gonca, gülen bir goncadır:

Gül yüzüñ irür lāle velī lāle-i ḫod-rūy
Tar aġzıñ irür ġonçe velī ġonçe-i ḫandān (93.3.)

Âşık, sevgilinin ağzının sonsuz hasretini gönlünde hissetmektedir. Bu yüzden de gönlünde goncanın hayâlini tutmaktadır:

Köñülde ḥasreti ol aynıñ aġzınıñ çü bī-ḥaddür
Köñül gūyā ki mundın dūr tutuptur ġonçe endāmın (38.3.)

Sevgilinin reyhana benzeyen saçları, gül cemalini süslemekte; gülümseyen dudakları, goncanın sırrını açmaktadır:

Gül cemālin yapḳan ol gülniñ iki reyḥānıdur
Ġonçe sırrın açḳan ol ikki leb-i ḫandānıdur (44.1.)

1.3.9.2.2. Lâl, Mercân, Akîk

Sevgilinin dudakları, değeri ve kırmızılığı bakımından lâl, akîk ve mercân gibi taşlara benzetilmektedir. Dil, diş ve dudak genellikle mütenasip biçimde bir arada kullanılmaktadır.

Sevgili konuşurken dudaklarının açılması suretiyle dili ve dişi görünmektedir. Âşık büyük bir hayranlıkla onu izlemekte ve dilini akîke, dudağını mercâna benzetmektedir:

Tekellüm iyleride tili vü tişi vü lebi
Biri ʻaḳīḳ ü biri inçü vü biri mercān (100.2.)

Sevgilinin yanağı ve üzerindeki beni, ay; boyu, revân; teni, cân; yüzü, güldür. Konuşurken âşığı mest eden sözü şaraba, dudakları da mercâna benzetilmektedir. Bu unsurların hepsi birlikte uyum içinde kullanılarak teşbih yönünden zengin bir beyit oluşturulmuştur:

İñi miñi ay u dağı yüzi sözi gül ü mül
Ḳadi revān u teni cān u irni mercāndur (23.2.)

1.3.9.2.3. Çeşme-i Hayvân, Dermân, Cân-bahş, Şerbet-i Yuhyî'l-izâm, Zülâl

Âşığın teni cansızdır. Sevgilinin dudakları, âşığın cansız tenine can vermektedir. Bu yönüyle sevgilinin dudakları ve dilinden dökülen sözcükler için "çeşme-i hayvân, dermân, cân-bahş, şerbet-i yuhyi'l izâm" gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Âşığın gönlü için sevgiliden başkasının sözü, bir kâtilin zehri gibidir. Bunun için tasalanmamalıdır çünkü sevgilinin dudaklarından âşık için bir şerbet akmaktadır. O şerbet, "yuhyî'l 'izâm" şerbetidir. Kur'ân-ı Kerîm'in Yâsîn sûresi 78. âyetinde geçen bu ifadenin mealine bakıldığında "kemiklerin diriltilmesi" hadisesine, Allah'ın kıyâmet günü tüm ölüleri yeniden dirilteceğine, kısmi iktibas yapıldığı görülmektedir (Bkz. Âyetler). Bu durumda başkalarının zehirli sözlerinden dolayı ölmüş olan gönül, sevgilinin sözlerinin diriltіciliği ile tekrar dirilecektir:

İy köñül ger ġayr sözi zehr-i ḳātildür ni ġam
Lebleridin şerbet-i yuḥyi'l-'iẓāmıñ barıda (14.5.)

Âşığa göre sevgilinin gözü katildir bilakis dudağı can vericidir. Sevgilinin yokluğunda âşığın çok ağlaması ve ağzının kuruması da bu özelliklerle birlikte verilerek hem tezat hem de leff ü neşr-i mürettep sanatı yapılmaktadır:

Min bilür min közi ḳātil la'li cān-baḫş irkenin
Çünki Bābür hicride köp yıġladım aġzım ḳurup (56.8.)

Sevgili, âşıktan başka hastalara dudağından derman vermekte ve onları iyileştirmektedir. Âşık sevgiliye canını verirken sevgili âşıktan gayrısına canını vermektedir. Bu bağlamda sevgilinin dudağının hastaları iyileştirici ve onlara derman verici olma özelliğinden bahsedilmiştir:

Mindin özge ḫastelerġa la'lidin dermān birür
Min birür min cān u ol 'ömr özgelerge cān birür (36.1.)

Yüzden bahsedilirken dudak ve hat bir arada mütenasip bir biçimde ele alınmaktadır. Dudağın bittiği yerde hat başlar ve bunlar neredeyse birbirine bitişiktir. Sevgilinin hattı, Hızır'a; dudağı, çeşme-i hayvâna teşbih edilir. Hızır'ın çeşme-i hayvâna yani hattın dudağa yol gösterdiğinden bahsedilmektedir:

Ḫaṭı lebiġa tutaş bolsa iy köñül ni 'aceb
Ki Ḫıżr çeşme-i ḥayvānġa reh-nümāyīdür (11.2.)

Dudak; içilmesi güzel, tatlı ve saf bir suya benzetilmiş ve "zülâl" kelimesi kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin dudağından içmiş ve içtikçe daha çok susamıştır:

Köz açḳıl baḳḳalı kim bolmışam bīmār ol közdin
Leb açḳıl sorġalı kim teşne bolmuş min zülāliñġa (96.2.)

1.3.9.2.4. Engübîn, Şekker, Çüçük

Sevgilinin dili ve dudağı, konuştuğu zaman söylediği sözlerin tatlı olması veya âşığa tatlı gelmesi nedeniyle bal, şeker ve tatlı olarak tasavvur edilmiştir. Bazen dil her ne kadar tatlı olsa da ağızdan çıkan sözler zehirdir. Kaşı çatık, gözü kin dolu olmasına rağmen dudağı bal, dili dermandır:

Ḳaşıda çīn közide kīn ü engübīn lebide
Sözide zehr ü līkin tilide dermāndur (23.3.)

Dudaklar için kullanılan sıfatlardan bazıları şunlardır: şeker-hâ, şeker-rîz. Buna göre sevgilinin dudağının şeker çiğneyen, şeker saçan veya şeker saçarcasına tatlı sözler söyleyen bir özelliğinden bahsedilmektedir. Ağzın içinde bulunan unsurlardan diş, çoğunlukla inciye benzetildiğine göre geriye kalan dil ve dilden dökülen sözler "şeker" olarak tasavvur edilmektedir. Âşık, daima sevgilinin şeker gibi sözlerini duymak istemekte ve ağzını açıp birkaç kelam etmesi için sevgiliye yalvarmaktadır:

Sözlep ol la'l-i şeker-ḫānı şeker-rīz ite sin
Açıp ol zülf-i semen-sānı dil-āvīz ite sin (88.1.)

Gehī gül dik yüzini ol şeker sözlükniñ islesem
Gehī şekker kibi ol yüzi gülniñ la'lidin tatsam (57.2.)

Güzelliği bakımından puta benzetilen sevgilinin yüzü, rakip tarafından tutulmuştur. Âşık ise bu durumdan şikayetçidir. Sevgiliye bu durumun hoş olmadığını söylerken dilinin tatlı oluşundan da bahsetmektedir:

Tutar raḳīb çırayın turuş ḳılıp dāyim
Tili çüçük ṣanemim yaḫşıdur mu bu turuşı (107.4.)

1.3.10. Çene

1.3.10.1. Çene İle İlgili Benzetmeler

1.3.10.1.1. Çâh, Zindân

Sevgilinin çenesi çukurluğu yönüyle ele alınıp hayali olarak kuyu ve zindana benzetilmektedir. Bu zindanın zinciri sevgilinin saçıdır. Delilerin zincire vurulduğu gibi âşığın deli gönlü de sevgilinin saçıyla zincire vurulmuş ve zindana benzetilen çene çukuruna hapsolunmuştur:

Ol perī 'ışḳıda Bābür köñlüm andaḳ tilbedür
Kim saçı zencīridür çāh-ı ẕeḳan zindānıdur (44.6.)

Zülfün zinciriyle çene çukurunu mesken eden âşık, büyük bir yılan anlamında ejderhâya benzetilen saçların isteğine ve hevesine bağlı olarak bunları yaşadığını fark etmektedir:

Zülfide kim mesken ittiñ kör zenaḫdān çāhını
Vākıf olġıl kim irür sin ejdehānıñ kāmıda (54.3.)

1.3.10.1.2. Gûy

Daha önce de bahsettiğimiz gibi sevgilinin "gûy u çevgân" adlı oyunun çevgânı, saçın benzetileni; gûyu da yuvarlaklığı bakımından çenenin benzetileni olarak kullanılamaktadır (Bkz. Oyunlar).

Allıda gūyin körüñ ilgide çevgānın körüñ
Yüzide zülfi bile gūy-i zenaḫdānın körüñ (61.1.)

1.3.11. Ter (Hoy)

1.3.11.1. Ter İle İlgili Benzetmeler

1.3.11.1.1. Şebnem

Sevgilinin yüzü güle, saçı ise rengi yönüyle geceye benzetilir. Sevgili saçlarını açtığında yani gece sona erip gün doğduğunda gülün üzerinde görünen çiy taneleri de sevgilinin yüzündeki terlerin benzetileni olarak kullanılmaktadır:

Açıldı zülfi vü ḫoylar nümūdār oldı yüzide
Gül üzre çün bolur peydā kiçe açılsa şebnemler (20.4.)

1.3.12. Boy (Kad, Kâmet, Endâm)

1.3.12.1. Umumi Olarak Boy

Sevgilinin boyu oldukça uzundur. Bu münasebetle çeşitli unsurlara benzetilmiştir. Boydan bahsedilirken kad, kâmet, endâm, revân gibi ifadeler kullanılmış, çeşitli ağaçlara, fidanlara, güllere ve Arap alfabesindeki elif harfine teşbihler yapılmıştır. Boydan bahsedilirken oldukça uzun olmasının yanında nâzik olması, salınarak yürümesi ve bununla âşıkları etkisi altına almasına da değinilmiştir.

1.3.12.2. Boy İle İlgili Benzetmeler

1.3.12.2.1. Serv

Boydan bahsedilirken benzetilen olarak en sık kullanılan unsur servdir. Sevgilinin boyunun uzunluğu ve salınarak yürüyüşü nedeniyle servi ağacına yapılan benzetmelerde kullanılan ifadeler şunlardır: serv-i bâla, serv-i hırâmân, sev-i nâz, serv-i revân, serv-i sehî, serv-i sîmînten, serv-kad.

Sevgilinin yüzünün güzelliği, güllleri; boyunun uzunluğu da servi ağaçlarını utandırır. Bu durumda sevgilinin boyu; uzunluğu, nazlılığı vb. yönlerden servi ağacından üstün tutulmuştur:

Gül yüzidin münfa'il serv ḳadidin ḫacil
Reng alur muttaṣıl lāle gül-i rūyıdın (94.2.)

Gül bahçesinde sevgilinin süslü yanağı gibi bir gül yoktur. Bağda, bahçede sevgilinin endamı gibi hoş bir servi ağacı bulunmamaktadır. Lâle, sevgilinin yüzü karşısında renksiz; servi, onun boyu karşısında silik ve takatsiz kalmaktadır:

Ni çemende serv bar ol ḳāmet-i ra'nā kibi
Ni gülistān içre gül bar ol ruḫ-ı zībā kibi (43.1.)
Hem lāle yüzüñ ḳaşıda bī-reng
Hem serv ḳadiñ barıda bī-pāy (60.3.)

1.3.12.2.2. Elif

Boy, şekil yönünden ve bu harf ile ilgili birtakım özellikler nedeniyle elife benzetilmektedir:

Ḳaddiñ elif ü ḳaşıñ irür ya
Disem ni 'aceb ege sini ay (60.2.)

Ol elif boyluḳ aynıñ 'ışḳı
Mini 'ālem ara 'alem ḳıldı (74.2.)

1.3.12.2.3. Nihâl (Nahl, Sehî)

Boyun fidana benzetilmesinde servide olduğu gibi benzer özellikler görülmekle beraber sevgilinin daha çok tazelik yönünün ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Sevgilinin boyu, güzellik bağında nazik bir fidana benzetilmektedir. Bir beyitte, âşıkların âhının rüzgarından sevgiliye bir bela gelmemesi için dua edilmektedir:

'Uşşāḳ āhı yilidin āsīb tigmesün
Ḳaddiñ ki ḥüsn bāġıda ñazük nihāldür (45.4.)

Sevgilinin boyu, güzellik fidanına benzetilmektedir. Fakat bu fidan meyve olarak ümitsizlik ve mahrumiyet verir. Âşık, sevgilinin boyuna yani fidana

meylettiğinden beri kavuşmaktan mahrum kalmıştır. Aynı kökten türemiş olan "mahrum" ve "hırman" kelimeleri aynı beyitte kullanılarak iştikak sanatı yapılmıştır:

Bolġalı ḳaddiġa māyil vaṣlıdın maḥrūm min
Bābürā ol hüsn naẖli bir meger ḥırmān birür (36.5.)

Nahl ve nihâlin yanı sıra "sehî" kelimesi de fidan anlamında kullanılmaktadır. Âşık, fidan boylu sevgiliyi görebilmek için onun yerini yurdunu gözlemektedir:

Sehī ḳadlerġa Bābür 'āşıḳ olsañ
Burunraḳ közlegey sin dārlarnı (67.7.)

1.3.12.2.4. Tûbâ

Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır (Pala, s. 459). Sevgilinin boyu bu ağaç ile mukayese edilerek daha üstün tutulmuştur. Âşığın gözü sevgilinin boyundan ve hattından başka hiçbir şey görmemektedir. Bu yüzden sevgili varken âşığa göre Tûbâ'nın hiçbir önemi yoktur:

Ni körey Tūbānı ḳadd-i ẖoş ẖırāmıñ barıda
Ni ḳılay sünbülni ẖaṭṭ-ı müşg-fāmıñ barıda (14.1.)

1.3.12.2.5. Şimşâd

Boy, şimşir ağacına da benzetilir. Âşık, âşık olduktan sonra boyu şimşir ağacı gibi olan sevgiliden yüzlerce bela görmüştür ve bu belalardan ötürü hayret içindedir.

'Āşıḳ olġaç kördüm ol şimşād ḳaddin yüz belā
Allāh Allāh 'ışk ara mundaḳ belālar bar imiş (58.2.)

1.3.12.2.5. Gül

Put gibi güzel olan sevgilinin boyu, güllerin şahına; dudakları, goncaya; yanakları, güle benzetilmektedir:

Ḳadi şāẖ-ı gül dik nigārım ḳanı
Lebi ġonçe dik gül-'iẕārım ḳanı (53.1.)

1.3.13. Diş

1.3.13.1. Diş İle İlgili Benzetmeler

1.3.13.2. Dürr (İnçi)

Diş; beyazlığı, parlaklığı ve değerli olması nedeniyle inciye benzetilmektedir. Sevgilinin ağzı genellikle kapalı olduğu için, açık olduğunda da gülümsemekten ziyade âşığa sövüp cefâ çektirdiği için, âşık; onu hiçbir zaman kendisine gülümserken görememektedir. Bu ayrılıktan dolayı ağlayan âşığın gözyaşları bir okyanus olmuş ve âşıkla sevgili arasında bir engel olup ayrılığı daha da artırmıştır:

Ḳaşıña köp bara alman nitey aralıḳda
Yaşım tişiñ düridin ayru baḥr-ı ʻummāndur (23.4.)

Diş, dil ve dudakla birlikte zikredilmektedir. Sevgili konuşurken dili, dişi ve dudağı sırasıyla akik, inci ve mercana benzetilerek leff ü neşr-i mürettep yapılmaktadır:

Tekellüm iyleride tili vü tişi vü lebi
Biri ʻaḳīḳ ü biri inçü vü biri mercān (100.2.)

1.3.14. Kulak

Sevgilinin kulağından bahsedilirken kulağında bulunan inci küpelerden söz edilmektedir. Sevgili eğer Bâbür'ün şiirine kulak verse, o şiir sevgilinin kulağına inciden bir küpe olacaktır:

Bābürā şi'riñe ger salsa ḳulaḳ ol şāhıñ
Bolġusıdur sözüñe ḳadr dür-i meknūnça (34.6.)

1.3.15. Göğüs, Sine

Âşığın sabrını, iyiyle kötüyü ayırt etme gücünü, aklını ve hatta dinini alan bir sevgiliden bahsedilmektedir. Boyu, servi; yanağı, gül; hattı, reyhan olan bu sevgilinin göğsü ise yaban gülü anlamında nesrine benzetilmektedir:

Ṣabr u hūş u ʻaḳl u dīnimni alıptur niyleyin
Serv ḳaddi gül ruḫı reyḥān ḫaṭı nesrin beri (55.3.)

1.3.16. Bel

1.3.16.1. Umumi Olarak Bel

Bel, aşırı ince olması sebebiyle mübalağalı bir biçimde kıla veya saç teline benzetilmektedir. Belin inceliği gözle görülemeyecek şekilde tasavvur edildiği için ve de âşık tarafından ulaşılması imkansız mesabesinde zor olduğu için "hayâl" olarak isimlendirilmiştir. Bir beyitte şair, tecrit sanatıyla kendini âşıktan soyutlamıştır. Âşığın sevgilinin hayal gibi ince belinden uzak olduğu söylenmiştir. Ancak âşık; Bâbür gibi üstün bir hayal gücüne ulaşarak, sevgilinin belinin hayalini kurabilmenin ümidini taşımaktadır:

Biliñdin kim ḫayālīdür yıraḳdur min mini yād it
Ümīdim bar ki Bābür dik yitişkey min ḫayaliñġa (96.5.)

1.3.16.2. Bel İle İlgili Benzetmeler

1.3.16.2.1. Mûy, Saç

Saç veya muy, inceliği yönüyle belin benzetileni olmaktadır. Saç ile bel arasında naziklik, incelik vegüzellik bakımından hiçbir fark yoktur. Aynı zamanda sevgilinin saçının beline kadar uzun olduğu anlamı da çıkarılabilir:

Saçıñ biliñçe vü biliñ dağı saçıñ kibi nāzük
Leṭāfet içre yoḳ farḳı bu ikkiniñ ser- mūyī (102.3.)

Âşık, sevgilinin kıl gibi ince beline sarılıp yatmanın hayalini kurmakta ve bunun için uyuyan bahtını uyandırmak istemektedir:

Ni ḫoş bolġay ki bir kün uyḳuluk baḫtımnı oyġatsam
Kiçeler tar mūyı dik bilige çırmaşıp yatsam (57.1.)

1.3.17. Cisim, Ten

Sevgilinin teni beyazlığından dolayı gümüşe benzetilmekte ve "sîmîn- ten, sîm-berg-i gül" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Sevgilinin teni, gümüş yapraklı güle benzetilir. Üzerine giyeceği hiçbir gömlek, sevgilinin teni gibi güzel olmayacaktır:

Ger sīm-berg-i gülni ḳılsa libās özige
Bolġay mu iy gül-endām köñlek bile teniñ dik (59.3.)

Sevgilinin boyu serviye benzetilir. Ancak bazen bu servinin gümüş tenli bir servi olduğu hayal edilmektedir. Dolayısıyla yine sevgilinin gümüş tenli olmasından bahsedilmştir:

Ḳad ü ḫaṭṭıñ bile köz ü yüzüñ iy serv-i sīmin-ten
Biri serv ü biri reyḥan biri nergis biri gül-şen (72.1.)

Sevgilinin teni, âşık için "can" demektir. Bu durumda âşığın yaşaması, sevgilinin teniyle kavuşmasa bağlıdır:

İñi miñi ay u dağı yüzi sözi gül ü mül
Ḳadi revān u teni cān u irni mercāndur (23.2.)

1.4. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

1.4.1. Bûse

Gazellerde bûse geniş bir yer tutmamıştır. Yalnızca birkaç beyitte ismen zikredilmiş ve benzetmelerin net bir unsuru olarak kullanılmamıştır.

Âşığın başı, sevgilinin ayaklarını öpmek için alçalmıştır. Önceleri bu durum âşık için her ne kadar manevi olarak yücelmek gibi görünse de netice; fiziken de olduğu gibi alçalmak, aşağılanmak olmuştur:

Boldı başım pest pâyı būsıda āḫır
Gerçi burun asru ser-firāz köründi (13.2.)

Sevgilinin dudaklarından âşığa bir bûse verilmemektedir. Bu yüzden âşık canını sevgiliye ulaştıramamaz ve yokluk çölünde bir yolculuğa çıkar. Bizce bu durumda sevgilinin dudağı, yokluk mesabesindeki küçüklüğü sebebiyle; bûsesi ise zaten yok olması nedeniyle "adem sahrası" olarak isimlendirilmiştir:

Lebiñ ger birmese būsī niçük cān ilte alġay min
Bu yolda kim ʻadem ṣaḥrāsıġa imdi revān boldum (15.2.)

1.4.2. Söz

Sevgilinin sözü, tatlılığı yönüyle en çok şekere benzetilmiştir:

Gehī gül dik yüzini ol şeker sözlükniñ islesem
Gehī şekker kibi ol yüzi gülniñ la'lidin tatsam (57.2.)

Ayrıca sözün, âşığı helâk edici özelliği de vardır. Sözü helak edici, gözü çok fazla kan dökücü ve özü katil olan sevgilinin aşkı karşısında âşığın ölmekten başka çaresi kalmamaktadır:

Ol perī ‘ışḳıda yoḳ ölmekdin özge çāreī
Çün özi ḳātil sözü mühlik közi ḫūn-ḫˇār imiş (58.4.)

Sevgilinin ağzından çıkan sözcükler âşığı sarhoş edici özelliktedir. Bu yüzden söz, şaraba benzetilmektedir (23.2.).

1.4.3. Kûy-ı Yâr

1.4.3.1. Umumi Olarak Kûy

Sevgilinin kûyu, âşığın onu görebilmek için beklediği yerdir. Bu yüzden kûy, genellikle âşıkla birlikte ele alınmaktadır Âşık, sevgilinin semtinin başını mesken tutmuştur ve duvarının dibinde beklemektedir:

Ḳadem rence ḳılıp başımġa kilgey mü dip ol aynı
Tutup min pāy-ı dīvārī ḳılıp mesken ser-i ḳūyī (102.2.)

Âşık, ayrılığın şehrinde olmaktansa sevgilinin kûyunda onun eziyetiyle teninin kemik olmasını ve kemiklerinin öğütülmesini yeğlemektedir:

Firāḳ şehride bolġunça kāş kūyüñde
Tenim süñek boluban süñekim ügülse idi (123.4.)

Âşık için kûydaki tek güç ve dayanak sevgilinin kendisidir. Lütfunun gölgesine sığınmak isteyen âşık, yine sevgiliye gitmektedir:

Yār kūyideki tam sin sin maña püşt ü penāh
Sāye-i luṭfuñnı sal çün saña kildim tā yana (18.3.)

1.4.3.2. Kûy İle İlgili Benzetmeler

1.4.3.2.1. Cennet(Cennetü’l-Mevâ, Ravza), Gülşen, Sipihr (Âsumân, Kök)

Kûy cennet ile kıyaslanmakta ve cennetten üstün görülmektedir. Âşık, sevgilinin kûyunu cennete yeğlemektedir:

Cennetü’l-me’vānı iy zāhid niteymin zār kim
İsterem kūyidin özge maña me’vā bolmasa (16.3.)

Bâbür sevgilinin kûyunda ikamet etmektedir. Dolayısıyla makamı ravzadan üstün, kendisi cennetin bekçisi olan Rıdvan’dan yücedir:

İḳāmet çünki ḳıldıñ Bābürā ol ḥūr kūyide

Maḳāmıñ ravżadın ullı özüñ Rıżvāndın artuḳ sin (35.5.)

Sevgili güle benzetilir. Âşık gülün kûyunu mesken tutmaktadır. Dolasıyla sevgilinin yani gülün bulunduğu yer gülşene benzetilmektedir:

Bābür ol gül kūyide bülbül kibi taptıñ maḳām

Bir nevā-yı rāst ḳıl mundaḳ maḳāmıñ barıda (14.7.)

Sevgilinin kûyu yüceliği ve yüksekliği sebebiyle gökyüzüyle mukayese edilir ve ondan üstün tutulur. Gök, sevgilinin kûyunun üstünde dönmektedir; yüceliğini ondan almaktadır:

Sipihr-i kūyini kök ivrülür kilip her kün

Ni yir durur bu ki rif'attin āsmān kildi (66.3.)

1.4.4. Eşik (Âstân)

Sevgilinin eşiği; âşığın yüzünü sürdüğü, deliler gibi başını vurduğu, varmak istediği yer olarak beyitlerde yer almaktadır. Âşık her ne zaman sevgilinin eşiğine varsa, sevgilinin utanması söz konusudur:

Barġay irdim baş ile kūyige niyley Bābürā

Her ḳaçan barsam işikige kilür 'ārı anıñ (106.5.)

Âşık çok kez sevgilinin eşiğine varıp hiçbir sonuç alamamıştır. Ancak yine pes etmeyerek bir kez daha gitmek istemektedir:

Bārī baray işikige bu nevbet iy köñül

Niçe ki barıp işikige bār tapmadım (6.5.)

Sevgili, âşığı hayranı olarak kabul etmemektedir. Bu nedenle âşık onun eşiğinden yüz çevirir:

Kittim işikiñdin mini ḥayrān dimediñ hīç

Ol tilbe-i ḥayrān ḳanı iy yār ni boldı (111.2.)

1.4.5. Hâk-ı Pây (Gerd)

Âşık, sevgilinin ayaklarına kapanmaktadır. Bu yüzden başına toprak, ağzına taş girmektedir:

Ḳoyup ayaġıġa baş sürse la'lidin her kim

Başıġa tofraḳ u aġzıġa taş kirek bolsa (12.4.)

Sevgilinin mübârek yüzünü görmek, ayağının tozunu yüzüyle süpürmek isteyen bir âşık tasavvuru yapılmaktadır:

Ḫoş ol ki yana mübārek yüzüñni körgey min
Yüzüm bile ḳademiñ gerdini süpürgey min (120.1.)

1.4.6. Nâz (İşve, Şîve)

Sevgilinin özelliklerinden bir tanesi de işveli olmasıdır. Âşığa göre sevgilinin kahrı da işvesi de çok hoştur:

Bu tilbe vü medhūş dil ü canġa ni ḫoştur
Geh ḳahr u ‘itābı gey ‘işve vü nāzı (62.4.)

Âşığa göre hiçkimse sevgili gibi işvesi çok olan başka birini bilmemiş, tanımamıştır:

Sin kibi pür-kār şīvesi bisyār
Bilmedi iy yār hīç kişi yād (77.2.)

2. Âşık

2.1. Umumi Olarak Âşık

Âşık, daima aşk acısından ve hicran derdinden dolayı ızdırap çekmektedir. Bu yüzden feryat eden aşığın vücudu yaralar içinde kalmıştır. Aşkın ateşinden dolayı âşığın gözyaşları kandan bir sel gibi akmakta ve bağrı kanlar içinde kalmaktadır. Çoğu beyitte şair, kendinisini en büyük âşık olarak görmekte ve aşkıyla meşhur diğer âşıklarla mukayese etmektedir. Bâbür'ün gazellerinde tasavvufi aşkın neredeyse hiç görülmediğini söylemek mümkündür.

Şaire göre aşk için âlemde rüsva olmak şarttır. Aşk hususunda kendisi gibi başka kimsenin rüsva olmasını istememektedir:

Gerçi ‘āşıḳ lāzımı ‘ālemde rüsvālıḳ durur
‘Işḳ ara Bābür kibi rüsvā-yı ‘ālem bolmasun (80.6.)

Aşk içinde rüsva olmasına rağmen âşık, insanların cümlesiyle ilişkisini kesip yüzünü sevgilisine döndürmüştür. Cümle âlem ona karşı gelse onun umrunda olmamaktadır:

Ḳat' itip Bābür barıdın çün saña kiltürdi yüz
Bāk imes yek-rūy bolsa cümle-i ālem bile (78.5.)

Sevgilinin lütfederek sorduğu “Bâbür kimdir?” sorusunu duyan ve buna cevap veren şair, aslında kendine göre âşıklık kavramının tanımını yapmaktadır. Âşık; sevgiliden başka muradı olmayan bir fakirdir, sevgilinin başsız ve ayaksız bir duacısıdır:

İşittim ilṭifāt iylep dimiş sin kim durur Bābür

Faḳīr-i nā-murādī bī-ser ü pāyı du’ā-gūyī (102.5.)

Bir başka beyitte âşık, cihanda herkesin bir muradının olduğunu söyler ve kendisinin tek muradının sevgili olduğunu dile getirir:

Cihāndaher kişige bar murādī

Miniñ yoḳtur murādım sindin ayru (39.3.)

Aşk belasında, yalnızlıkta, ayrılıkta ve gurbette âşığın adı Mecnun’dur. Elbisesi, mihnettir. Yeri, külhan; işi feryat edip inlemektir. Tüm bu unsurları bir beyitte toplanarak genel bir âşık tasviri yapılmıştır:

Belā-yı ‘ışḳ u yalġuzluḳ dağı hicrān u ġurbetde

Atım Mecnūn kīşim miḥnet işim zārī yirim külḫan (72.5.)

Âşık, sevgiliye öyle körü körüne bağlıdır ki sevgilinin fikri hariç tüm fikirler ona batıl gelmektedir. Sevgiliden ayrı geçen ömür, hiçbir şey ifade etmeyen ve neticesi olmayan beyhude bir ömürdür:

Ni fikrī kim siniñ fikriñ imes ol fikr irür bāṭıl

Ni ‘ömrī kim öter sinsiz irür ol ‘ömr bī-ḥāṣıl (73.1.)

Rakip, peri gibi güzel sevgilinin kılıç gibi bakışlarıyla âşığı korkutmaya çalışmaktadır. Ancak âşık tam bir teslimiyetle sevgilinin aşkında başına her ne gelirse hepsine “Ya nasip!” diyerek razı olmaktadır. Böylece âşığın, aşk yolunda tam teslimiyetçi bir duruşa sahip olduğu anlaşılmaktadır:

Ol perīniñ tīġıdın ḳorkutma mini iy raḳīb

‘Işḳıda başımġa miniñ her ni kilse yā naṣīb (42.1.)

Âşık olabilmek için neşeyi, mutluluğu ve huzuru terk etmek gerekmektedir. Bunları terk eden âşık, kendisinde gamı ve kederi ortaya çıkarmaktadır:

Şādlıġnı vü ferāġatnı ḳoyup ‘āşıḳ bolup

Mihnet ü ġamnı ḳılıp min özüme peydā yana (18.4.)

Sevgilinin gözüne bakan âşık, hasta olmuştur. Onun içilmesi güzel, tatlı bir su gibi olan dudaklarına susamıştır. Susadıkça içmiş, içtikçe daha çok susamıştır:

Köz açḳıl baḳḳalı kim bolmışam bīmār ol közdin

Leb açḳıl sorġalı kim teşne bolmuş min zülāliñġa (96.2.)

Sevgilinin siyah saçlarından ayrı kalan âşığın, ömrü perişan bir haldedir. Yüzünü şevkle isterken ne sabrı ne de kararı kalmıştır:

Ḳara zülfüñ firāḳıda perīşan rūzgārım bar

Yüzüñniñ iştiyāḳıda ni ṣabr u ni ḳarārım bar (37.1.)

Sevgilinin aşkından dolayı kendinden geçmiş olan, miskin ve dilsiz bir âşık tasavvuru yapılmaktadır. Sevgili, oldukça hünerli ve âşıktan üstündür:

Min-i medhūş u miskīn niyley ol şūḫ belā birle

Min asru bī-dil ü bī-ḫod ol asru pür-dil ü pür-fen (72.3.)

Âşık, sevgilinin yokluğuna sabretmenin zor olduğunu söyler. Ancak sevgili var olduğunda da onunla başa çıkabilmek daha zordur. Böylece âşık, “Ne seninle ne de sensiz…” minvalinde bir söz söylemekte ve arafta kalmaktadır:

Egerçi sinsizin ṣabr iylemek iy yār müşkildür

Siniñ birle çıḳışmaḳlıḳ daġı bisyār müşkildür (51.1.)

2.2. Âşık İle İlgili Benzetmeler

2.2.1. Tilbe, Divane, Şeydâ, Âvâre, Garip, Ölü

Delilerin insanlara zarar vermemesi amacıyla zincire vurulduğu bilinir. Bâbür’ün gazellerinde âşığın benzetileni olarak sıkça karşımıza çıkan “tilbe” kelimesidir. Özellikle gönülün sıfatı olarak da kullanılan tilbenin yanı sıra divane, şeydâ gibi ifadeler âşık ve gönül için kullanılmaktadır. Çocuklar âşığı deli olarak gördükleri için taşlayıp ona eziyet etmektedirler:

Taş urar eṭfāl mini öyde fāriġ ol perī

Tilbeler dik ḳıçḳırur min her zaman taştın yana (9.4.)

Âşık olunca divanelik hususunda olgunluk sahibi olmuştur. Aşk ehli, artık onu bu hususta olgunluk sahibi biri olarak görecektir:

‘Işḳ ile dīvānelıġda bolmışam ṣāḥib-kemāl

‘Işḳ ehli imdi Bābürni digey siz ẕü-fünūn (46.7.)

Güvercin, sevgilinin mektubunu âşığa getirince âşık dirilir. Bu durumda âşık ölüye benzetilmiştir. Ölüyü diriltmek için mektubu getirdiği söylenmektedir:

Ḫaṭıñ pervāne kiltürgeç tirildi uşbu dīvāne
Anı tirgüzmek üçün gūyiyā kiltürdi pervāne (90.1.)

Âşık, merhametsiz sevgilinin aşkında evsiz ve yurtsuz kalmıştır. Hatta bununla birlikte iki cihanda avaredir. Bu aşk ile iki cihanı, yani hem dünyayı hem de ahireti, kaybettiğine göre bu aşkın daha çok platonik bir beşeri aşk olduğu düşünülebilir. Daha önce de belirttiğimiz hususlara bu beyitteki manayı da eklediğimizde Bâbür'ün gazellerinde ilahi aşkın zayıf olduğuna ulaşılabilmektedir:

Siniñ 'ışḳıñda iy nā-mihribān bī-ḫānümān boldum
Dimen bī-ḫānümān āvāre-yi ikki cihān boldum (15.1.)

Âşık, sevgilinin saçını tutup yüzüne ulaşmak istemektedir. Ancak saç, siyahlığı bakımından gece gibi karanlıktır ve uzundur. Bu yüzden âşık, yolunu kaybetmiş bir garibe benzetilmektedir:

Tuttum saçını yüzin körey dip
Tün uzun u min ġarīb güm-rāh (48.2.)

Uzun süre kendisini sofuluk tavrında, edasında tutan âşık daha sonra şeydalıkla şöhretin zirvesine ulaşmış ve çok meşhur olmuştur. Buradan az da olsa tasavvufi bir mana çıkarılabileceği gibi aynı zamanda, başlangıçta sofu gibi yaşamayı deneyip sonra başarısız olarak çıldıran ve bu çılgınlığı sayesinde meşhur olan bir âşık tasviri de görülebilmektedir. Ancak Bâbür'ün gazelleri genel olarak düşünüldüğünde ve tasavvufi mananın zayıf olduğu göz önünde bulundurulduğunda ikinci mananın daha çok ön plana çıktığı söylenebilmektedir. Bu manaların daha net görülebilmesi için aynı gazelin iki beyitini burada art arda vermeyi daha uygun bulduk:

Niçe rüsvā bolġa min 'ışḳ içre şeydālıġ bile
Hīç kişi körmey durur 'āşıḳ bu rüsvālıġ bile (82.1.)

Her niçe kim tuttum özni pārsālıġ tavrıda
Boldum āḫır şöhre-i āfāḳ şeydālıġ bile (82.2.)

2.2.2. Hazan Yafragı (Berg-i Hazan), Ebr-i Bahârî, Hâr

Sevgilinin gül yüzünden uzak kalan âşık, sonbaharada ağaçların yaprağının sarardığı gibi sararıp solmaktadır. Bu bakımdan âşık, hazan yaprağına benzetilmektedir. Bu durumu sevgilinin görmesi ve merhamet etmesi beklenmektedir:

Ḫazān yafraġı yañlıġ gül yüzüñ hicride sarġardım

Körüp raḥm iylegil iy lāle-ruḫ bu çihre-i zerdim (29.1.)

Âşık, sevgilinin ayaklarına kapanıp yalvarmıştır. Bu nedenle servi ağacının dibine düşen sonbahar yapraklarına benzetilmektedir:

Sin iy gül ḳoymadıñ ser-keşlikiñni serv dik hergiz

Ayaġıġa tüşüp berg-i ḫazān dik munça yalbardım (29.2.)

Sevgilinin derttaşı olan âşık, onun derdini ve gamını paylaşıp ağlaması sebebiyle bahar bulutuna benzetilmektedir:

Hem derd yārī ḳanı kim bir ġam-güsārī ḳanı kim

Ebr-i bahārī ḳanı kim Bābür kibi yıġlay bile (101.5.)

Sevgilinin yüzü güle, âşık ise bu gülün dikenine benzetilmektedir. Gül yüzlü sevgiliden uzak kalan âşık; değersiz, itibarsız ve hakir kalmıştır:

Yüzüñdin ayru min ḫˇār iy ‘azīzim

Kişi güldin ayırmas ḫārlarnı (67.3.)

2.2.3. Kul, Bende, Kurban, İt

Âşık, sevgilinin uğrunda canından geçmesi sebebiyle kurban olarak adlandırılmıştır. Bâbür'ün yaşadığı yerlerden biri olarak bilinen Kabil'e sevgilinin yönelmesi durumunda âşığın, yani Bâbür'ün, kendisini sevgiliye kurban edeceği ifade edilmektedir. Sevgiliden bahsederken "Ey şah" ifadesi kullanılarak açık istiare yapılmıştır:

Ḳābil sarı ger ‘azīmet itseñ

Ḳurbān ḳılay özni saña iy şāh (48.6.)

Sevgiliye kul olduğunu söyledikten sonra rüsva olan Bâbür, pişman olarak Tanrı'ya tekrar rüsva olmamak için yalvardığı görülmektedir. Âşıktan,aynı beyitte hem kul hem de bende olarak bahsedilmiştir:

Yārġa ḳuldur min digeç Bābürni rüsvā iyledi

Tiñri min dik bendesini ḳılmasun rüsvā yana (18.5.)

Açık istiare yoluyla şaha benzetilen sevgili, “Bâbür’ü bilirim/tanırım.” dediği için âşık şükretmektedir. Çünkü şahların bendelerini bilmesi gerekmektedir. Böylece yine âşık, bendeye benzetilmektedir:

Şükr Bābürni bilür min digen irmiş ol ay

Lā-cerem bendelerin şāhları bilse kirek (8.5.)

Âşığın benzetilenlerinden bir tanesi de köpektir. Genellikle “it” kelimesi kullanılmıştır. Sevgilinin saçı bu köpeğin boynuna bağlı olan bir zincirdir. Köpeğe benzetilen âşık, sevgilinin kendisine hükmetmesini ve onu kontrolden çıkarmamasını istemektedir. Çünkü ayrılık vadisinde kaybolmaktan korkmaktadır:

İtiñdür min saçıñ zencīrini boynumġa muḥkem ḳıl

Ki vādī-yi firāḳıñ içre ḳorḳar min ki itkey min (95.3.)

Âşık, sevgili her ne tarafa giderse onun peşinden gidip ona yetişmeye çalışan bir ittir. Eğer sevgiliye yetişemezse ona bakarak dua edip uluyacak veya havlayacaktır:

Ḳa yanġa barsañ itiñ min özümni yitküreyin

Yitişmesem saña baḳıp du’ā ḳılıp hüreyin (97.1.)

2.2.4. Ferhâd, Mecnûn, Mahmûd

Aşklarıyla meşhur olan bu kahramanlar, gazellerde âşığın benzetileni olarak kullanılmıştır. Birçok yerde âşık, aşk konusunda kendisini onlarla mukayese etmiş hatta onlardan üstün görmüştür.

Âşık eskiden Ferhat’ın destanına gülüp onunla alay etmektedir. Daha sonra Şirin’e benzeyen sevgili ile Ferhat’ın hem-destanı olmuştur. Burada âşık ile Ferhat birbirine denk görülmektedir:

Küler irdim burun Ferhād-ı miskīn dāstānıġa

Bu Şīrindür ki anıñ birle oḳ hem-dāstān boldum (15.5.)

Ferhat’ın da Mecnun’un da âşık gibi kendisini rüsva etmediği söylenmektedir. Çünkü şaire göre böylesine kendini rüsva etmek gibi bir iş, akıl sahibi hiçbir insanın yapacağı bir iş değildir. Bu bakımdan âşık, Ferhat’tan da Mecnun’dan da kendisini üstün görmektedir:

Ḳılmadı Ferhād u Mecnūn özni rüsvā min kibi

Kim bu nev’ iş iş imestür hīç ‘āḳil ḳılġu dik (19.4.)

Eğer sevgilinin yüzü güzellik hususunda Leyla'nın yüzünden daha güzelse, âşık onun aşkında yüz tane Mecnun'a denktir. Bu durumda âşık yine sevmek bakımından Mecnun'dan üstün tutulmaktadır:

Ḥüsnde artuḳ eger bolsa yüzi Leylādın
Min dağı bar min anıñ ‘ışḳıda yüz Mecnūnça (34.4.)

Şirin ve Leyla'nın sevgiliden naz öğrenmesi gerektiği, âşığın da Ferhat ile Mecnun'a aşk öğretmesi gerektiği söylenmektedir. Bu durumda âşık yine Ferhat'tan ve Mecnun'dan üstündür:

Ḳanı Şīrīn bile Leylā ki sindin nāz örgense
Ḳanı Ferhād u Mecnūn kim alarġa ‘ışk örgetsem (57.3.)

Âşığın, sevgilisini ganimet olarak tutması gerektiği söylenmektedir. Buna örnek olarak da Gazneli Mahmut ve onun hem kölesi hem de mahbubu olan Ayaz (Pala, s. 43) verilmektedir. Âşık, Gazneli Mahmut'a; sevgili, Ayaz'a benzetilmektedir:

Tut muġtenem ol yārnı Bābür ki cihānda
Maḥmūd kim irdi ni kişi irdi Ayāzı (62.5.)

2.2.4. Elmas

Âşık, değeri bakımından elmasa benzetilmektedir. Ağyarın dediklerinden kırılıp incinirse buna şaşılmamalıdır. Elmas ne kadar güçlü bir taş da olsa onun kırılmasına sebep olan kurşundur. Burada ağyar da kurşuna benzetilmiştir (Bkz. Elmas, Rasas):

Ger şikestim bolsa süst aġyārdın ta'n itmeñiz
Kim şikestiġa sebeb elmāsnıñ bardur raṣāṣ (98.3.)

2.2.5. Levend

Dünyada her ne kadar çok leventlik taslayan, levent gibi davranan insan varsa da herkes Bâbür gibi leventlerin şahı değildir. Böylece âşık, kendini levente benzetmekle kalmamış leventlerin en üstünü olarak kabul etmiştir:

Cihānda köp gedā gerçi levend eṭvārlıḳ bardur
Velīkin Bābürā hergiz siniñ dik şeh-levend irmes (41.5.)

2.3. Gönül

2.3.1. Umumi Olarak Gönül

Âşığın gönlünden bahsedilirken hasta, şikeste, şeyda, menzil, mahzen, mahzun, mecruh, mürde, vâbeste, efgâr, düğüm, gonçe, hürrem, bî-hod, tilbe, dert-peymâ, saray, kâşâne, mektup gibi isim ve sıfatlar kullanılmaktadır.

Gönül aşk derdiyle hastadır. Sevgilinin okunun âşıkta açtığı her yara, bu hasta gönlün derdinin devasıdır:

Yarar bu ḫaste köñül derdiġa oḳı yarası
Meger ki her yarası yārnıñ devāyīdür (11.3.)

Âşık, sevgilinin cemalinin güzelliğini başkalarından dinlemektedir ve ona kavuşmak için beklemektedir. Âşığın gönlünden "dil-haste" olarak bahsedilmektedir:

Cemāliñ vaṣfını iy ay niçe ildin işitkey min
Ni kün bolġay viṣāliñġa min-i dil-ḫaste yitkey min (95.1.)

Gönül, güzellik ehlinden sürükli azar işitmektedir. Gül yüzlü sevgililerden gönlün bağrına dikenler batmaktadır. Bu sebeplerden dolayı gönül mahzundur:

Niçe ḥüsn ehlidin maḥzun köñül āzār tapḳay sin
Niçe gül-çihrelerdin bağrıñ içre ḫār tapḳay sin (99.1.)

Kendisinden deli olarak bahseden âşık, periye benzeyen sevgilinin güzelliğine mayildir. Âşığın gönlü bu sevgiliye menzildir:

Bir perī min tilbeni ḥüsniġa māyil ḳılġu dik
Közüm içre yir tutup köñlümde menzil ḳılġu dik (19.1.)

Sevgili, yüzüyle saçlarını âşığa göstererek onun gönlünü çılgın, divane bir hale sokmaktadır. Birçok beyitte gönül için "şeyda" kelimesi kullanılmıştır:

Körsetip ruḫsār u zülfin ol perī-peyker maña
Cān u köñlümni ḳılıptur vālih ü şeydā yana (18.2.)

Gönül yerine bazı beyitlerde "hatır" kelimesi kullanılmaktadır. Sevgilinin gözünün ayrılığında, yüzünün hatırlanışında, sözünün şevkinde; âşığın hatırı yaralı, cismi zayıf, közü kanlıdır:

Közi hicride yüzi yādıda sözi şevḳıda
Ḫāṭırım efgār u cesmim zār u köz ḫūn-bārdur (64.4.)

Âşığın gönlünü yaralayıp bozan, aşktır. Öğüt ve nasihat gibi merhemler bu yaralı gönüle hiçbir fayda etmemektedir:

Köñülni ‘ışḳ buzdı ni asıġ pend ü naṣīḥattın

Miniñ mecrūḥ köñlümge yaraşmas uşbu merhemler (20.6.)

Sevgilinin saçı bağlı olduğunda gönül bağlayandır. Açıldığında ise gönül açandır. Çünkü gönül, sevgilinin saçına takılmıştır. Sevgili saçlarını açtığı zaman Bâbür'ün gönlü de açılmaktadır:

Açıldı köñli çü açtıñ saçıñnı Bābürniñ

Ni ‘ayb eger dise dil-bend ü dil-güşā saçıñ (10.5.)

Gönül, yâr ile olmalıdır. Gönlün yârsız olması son derece zordur. O kadar ki yüz bin tümen düşman âşığın karşısına çıksa, bu durum ona yârsız bir gönülle olmaktan daha kolay gelmektedir:

Maña āsan durur bolsa eger yüz miñ tümen düşmen

Velī bolmaḳ cihanda iy köñül bī-yār müşkildür (51.4.)

Bazen de tam tersi bir durum görülmektedir. Âşığın gözü, güzelleri görmek istememektedir. Gönlü ise aşkı istememektedir. Çünkü âşığın gözleri kör, gönlü ölüdür:

Hüsn körmes közlerim köñlüm dağı ‘ışḳ istemes

Gūyīyā kim közlerimdür kūr u köñlüm mürdedür (83.2.)

Âşığın cismine sevgilinin dar ağzından hasret girmiştir. Sevgilinin dar ağzından gelen bu hasretin sonucu olarak âşığın cismi ince bir saç teline benzetilmiştir. Gönlü ise bu saç telinde bir düğüm olarak tasavvur edilmektedir:

Boldu köñlümde girih ḥasret anıñ tar aġzıdın

Bar meger cismim miniñ tār u köñül anda tügün (46.4.)

Hasretin, ayrılığın tesiriyle genellikle olumsuz sıfat ve isimlerle zikredilen gönül, sevgilinin yürüyüşünü gördüğünde ise "hurrem"dir:

Ḥadīs̱ ü la'l ü reftār u cemāliñdin irür her dem

Tilim güyā sözüm rengīn köñül ḫurrem közüm rūşen (72.2.)

Aşk ile hastalanan, üzülen, inleyip feryat eden gönül için bazı beyitlerde teselli cümleleri de yer almaktadır. Gönlü, hayatın zevki ile yaşatmak gerektiği ve onu unutanı unutmak gerektiği söylenmektedir. Böylece âşığın, merkeze sevgiliden ziyade kendi mutluluğunu koyduğu beyitlerin az da olsa var olduğundan söz edebilmekteyiz:

Özni köñül ‘ıyş ile tutmaḳ kirek

Bizni unutḳannı unutmaḳ kirek (79.1.)

Gönül, sevgilinin elinde bulunmaktadır. Âşık bu durumun hatırlanmasını ve gönlün bir okşayışla sevindirilmesini dilemektedir. Burada “çeng” ifadesi hem “bir telli çalgı” hem de “el” anlamına gelebilmektedir. Kesin olmamakla birlikte ilk zikrettiğimiz anlam düşünüldüğünde gönül, sevgilinin elinde bulunan sazın teline de benzetilmiş olabilir:

Tilbe köñlüm kim siniñ çengiñdedür yād iylegil

Bir nevāziş birle köñlümni miniñ şād iylegil (40.1.)

2.3.2. Gönül İle İlgili Benzetmeler

2.3.2.1. Kâşâne (Köşk, Saray), Mahzen

Birkaç beyitte gönül; sevgilinin yerleştiği, oturup hükmettiği bir köşke veya saraya benzetilmiştir. Sevgilinin mekanı, âşığın gönlü olmaktadır. Bu tasavvurun yer aldığı beyitlerin bazılarında âşığın gözü de eve benzelmektedir:

Yana köz öyide me’vā ḳılıp sin

Köñül kāşāneside cā ḳılıp sin (17.1.)

Sevgili, âşığın göğsünü yarıp gönlüne girmektedir. Sevgilinin açtığı yara, gönlün eşiği; âşığın gözleri ise gönlün pencereleri olarak tasavvur edilmektedir. Böylece sözcük olarak geçmese de gönül bir eve, köşke veya saraya benzetilmektedir:

Köksümni çünki yārdıñ kirgil köñülge kim bar

Ol yāre işikiñ dik köz anda revzeniñ dik (59.2.)

Âşığın teni, sevgilinin oka benzeyen kirpiklerinin menzilidir. Gözü, hayaline meskendir. Göğsü, derdine sığınacak yerdir. Gönlü ise sevgisine mahzendir. Bir beyitte bu unsurların tamamı düzenli bir şekilde bir arada kullanılarak leff ü neşr-i mürettep sanatı yapılmaktadır:

Oḳuñ birle ḫayāliñ derdiñ ü mihriñġa Bābür dik

Tenim menzil közüm mesken köküs me’vā köñül maḫzen (72.6.)

2.3.2.2. Gonçe

Âşığın gönlü kanla doludur ve rengi münasebetiyle gülün goncasına benzetilmektedir. Ayrıca âşığın gönlü de gonca gibi kapalıdır ve açılmamaktadır. Yüz bin bahar gelse yine de açılması imkansızdır çünkü aşk derdiyle kanamaktadır:

Miniñ köñlüm ki gülniñ ġonçesi dik teh-be-teh ḳandur
Eger yüz miñ bahār olsa açılmaġı ni imkāndur (50.1.)

Ay gibi güzel sevgiliden ayrı kalan sevgilinin gönlü donuk, duygusuz bir vaziyettedir. Dağınıklık, solgunluk bakımından gönül, gül goncası ile mukayese edilmiştir ve ondan üstün tutulmuştur:

Tā üzüldi köñlüm ol ay ḳaddidin efsürdedür
Kim üzülgen ġonçe gülniñ şāḫıdın pejmürdedür (83.1.)

2.3.2.3. Nâme

Âşık, sevgiliye mektup götürecek olan güvercinin kanatlarına mektup yerine gönlünü bağlamak istemekte ve güvercine bunu kabul edip gönlü bir mektup gibi sevgiliye iletmesi için ricada bulunmaktadır:

Kebūter ilte sin ḫaṭṭım ni bolġay ger ḳabūl itseñ
Köñülni baġlasam ol nāme yañlıġ perr ü bāliñġa (96.4.)

2.4. Âşığa Ait Vücut Aksâmı ve Unsurları

2.4.1.Can

2.4.1.1. Umumi Olarak Can

Âşığın canı hastadır. Sevgiliden sürekli gam ve mihnet görmekte, bu yüzden daima feryat edip inlemektedir. Âşık şimdiki haliyle eski halini kıyaslamakta ve eskisinden daha çok ağlayıp inlediğini söylemektedir. Bununla birlikte canı ile cismini kıyaslayıp cisminin canından daha çok inlediğini ama canının cisminden daha yaralı olduğunu ifade etmektedir:

Sorma ḥālimni ki boldum burnaġıdın zārraḳ
Cism cāndın zār u cānım cismdin efgārraḳ (32.1.)

Âşığın gönlü ve yüzü, canına yüz bin gam ve mihnet vermesi için sevgiliye hayrandır. Sevgili onun güçsüz ve takatsiz canına aşkının kaygısını getirmiş ve yeme içme isteğini götürmüştür:

Köñlüm ü közüm yüzige vālih ü ḥayran bolup

Cānıma yüz miñ ġam u miḥnetni ḥāṣıl ḳılġu dik (19.2.)

2.4.1.2. Can İle İlgili Benzetmeler

2.4.1.2.1. Kuş

Âşığın canı sevgilinin mahalline uçması sebebiyle kuşa benzetilmiştir. Gül yüzlü sevgilinin yüzüne düşen saçlarının altında saklanan benler, âşığın can kuşunu avlamak için bir tuzaktır:

Bābür ol gül zülfi astıda imestür ḫāllar

Cān ḳuşın ṣayd iyler üçün dānelerdür dāmıda (54.6.)

Sevgilinin ayrılığında âşığın ahından dolayı can kuşu kıvılcım gibi çakmakta ve bir anda uçuvermektedir. Bu aynı zamanda sevgilinin yokluğundan dolayı fenalaşan âşığın ölmesi demektir. Âşığın ölmemesi için sevgilinin çabucak geri gelmesi gerekmektedir:

Uçḳu diktür can ḳuşı hicrānda Bābür āhıdın

Kil biri ta'cīl ile cānım hevā körsetmegey (92.6.)

2.4.1.2.2. Rişte

Can; inceliği, bağlanması ve düğümlenip çözülememesi sebepleriyle ipliğe benzetilmektedir. Âşığın canı, sevgilinin saçının teline bağlanmıştır. Bu adeta bir kördüğümdür ve onu çözüp saçtan ayırmak mümkün değildir:

Çün boldı saçı tārıġa cān riştesi peyvend

Bābür köñül üzmek saçıdın imdi ni imkān (93.5.)

2.4.1.2.3. Gülşen

Âşığın canı, sevgilinin yüzünün taze bir gül gibi açtığı gül bahçesine benzetilmiştir. Sevgilinin boyu, âşığın hayatının bağında salınarak yürüyen bir servidir:

Yüzüñ iy serv cānım gül-şeniniñ tāze gül-zārı

Ḳadiñ iy gül ḥayātım bāġınıñ serv-i revānıdur (71.4.)

2.4.2. Yüz

2.4.2.1. Umumi Olarak Yüz

Yüz, âşığın derdinin ve gamının dışa yansıdığı yerdir. Sevgili ona bakıp âşığın derdini, gamını anlamalı ve ona çare bulmalıdır:

Yār yüzümni körüp derd ü ġamım bilse kirek
Yüz körüp derd ü ġamım çāresini ḳılsa kirek (8.1.)

Âşık, yüzünü sevgilinin eşiğine sürmek istemektedir. Eğer sevgili inayetiyle buna müsaade ederse bu, onun için bir zevktir:

Yüzüm bosaġaña sürsem ni yaḫşı ‘ıyş durur
‘İnāyet it işikiñde bu ‘ıyşnı süreyin (97.2.)

2.4.2.2. Yüz İle İlgili Benzetmeler

2.4.2.2.1. Hazan

Âşığın yüzü sarılığı bakından hazana benzetilmiştir. Onun kanlı gözyaşından ve sarı yüzünden halk nefret etmektedir:

Ḫazān dik ḳan yaşım sarıġ yüzümdin il teneffürde
Beher rengī bi-ḥamdi’llāh ulusdın özni ḳutḳardım (29.4.)

2.4.3. Göz

2.4.3.1. Umumi Olarak Göz

Âşığın gözü, genellikle sevgilinin hasretinden kanlı gözyaşı saçması yönüyle ele alınmaktadır. Sevgilinin dudağı, âşığın bağrını kanatıp gözünden kanlı göz yaşı akıtmaktadır:

Lebiñ baġrımnı ḳan ḳıldı közümdin ḳan revān ḳıldı
Nige ḥālim yaman ḳıldı min andın bir sorarım bar (37.2.)

Gözden bahsedilirken sürekli kan yağdırdığı, saçtığı için “hûn-bâr” ifadesi kullanılmıştır:

Közi hicride yüzi yādıda sözi şevḳıda
Ḫāṭırım efgār u cesmim zār u köz ḫūn-bārdur (64.4.)

Sevgilinin yolunu yolunu izlerken âşığın iki gözü, dört olmaktadır. “Dört gözle beklemek” deyimi bu beyitte karşımıza çıkmaktadır:

Bābür bolup turur iki közüm yolıda tört

Kilse ni boldı ḳaşıma bir bir maña maña (22.7.)

Sevgilinin gözleri hiçbir güzelliği görmemekte, gönlü ise aşkı istememektedir. Bu durumda gözü kör, gönlü ölüdür:

Ḥüsn körmes közlerim köñlüm dağı ‘ışḳ istemes

Gūyiyā kim közlerimdür kūr u köñlüm mürdedür (83.2.)

Âşık, sevgiliden ayrı kaldıkça tüm güller diken gibi gözüne ve tüm serviler ok gibi bağrına batmaktadır:

Gül tikendür közlerimge ol yüzi güldin yıraḳ

Serv oḳtur bağrıma ol serv-i bālā bolmasa (16.3.)

Sevgilinin cemalini gören göz, yukarıdaki beyitte bahsettiğimiz körlüğün aksine, aydın olmaktadır. Burada da Türkiye Türkçesinde kullandığımız bir kutlama sözü olan “Gözün aydın!” deyiminin bir benzerini görebilmekteyiz:

Ḥadīs̱ ü la’l ü reftār u cemāliñdin irür her dem

Tilim güyā sözüm rengīn köñül ḫurrem közüm rūşen (72.2.)

2.4.3.2. Göz İle İlgili Benzetmeler

2.4.3.2.1. Mesken, Öy

Âşığın gözü, sevgilinin mesken kılıp yerleştiği bir eve benzetilmiştir. Sevgili, âşığın gözünün içinde yer tutup gönlünü menzil yapmıştır:

Yana köz öyide me’vā ḳılıp sin

Köñül kāşāneside cā ḳılıp sin (17.1.)

Bir perī min tilbeni ḥüsniġa māyil ḳılġu dik

Közüm içre yir tutup köñlümde menzil ḳılġu dik (19.1.)

2.4.3.2.2. Midad

Aşık, sevgilinin kaşının verdiği gamın şerhini yazarken kendi gözünün karası gibi mürekkep bulamamaktadır. Bu durumda âşığın gözünün karalığından bahsedilmektedir. Bu ifadeyi hem gerçek hem de mecaz anlamıyla düşünmek mümkündür. Sevgilinin kaşlarının şerhini yazmak için âşığın kara gözlerinden yaş akmalı ve bu yaşlar mürekkep olarak kullanılmalıdır.

Ḳaşıñ ġamı şerḥini yazarġa

Köz ḳarası dik midād tapman (121.6.)

2.4.4. Gözyaşı

2.4.4.1. Umumi Olarak Gözyaşı

Âşığın gözü kan saçmaktadır ve bu yüzden gözyaşı da kandır. Gözyaşı için kullanılan isim ve sıfatlar şunlardır: eşk, seyl, cûy, deryâ, bahr-ı ummân, dürr, dürr, lâle-gûn, bâde, kan, hazan, kevkeb.

Âşığın gözyaşından dolayı sabır ve tahammül evi yıkılmıştır. Kendisi için faydalı olacak şeyi bilemediği için kendi kendine kızmaktadır:

Közüm yaşı ki yimrüldi şekīb u ṣabr öyi andın

Ziyānlar saña iy Bābür bu yañlıġ bilmedim sūdın (81.5.)

2.4.4.2. Gözyaşı İle İlgili Benzetmeler

2.4.4.2.1. Seyl, Cûy, Deryâ, Ummân, Yağ

Gözyaşı çok fazla akması sebebiyle mübalağa yapılarak seyl, cûy, deryâ ve ummân gibi unsurlara benzetilmiştir. "Seyl-i sirişk" ifadesi birçok yerde kullanılmıştır.

Dünya eleminden ötürü gözyaşı döken âşığın, her şeye rağmen "şah" sevgilinin lütfundan ümidi kesilmemiştir:

Egerçi dehr elemidin töküldi seyl-i sirişkim

Velīk şeh keremidin ümīdim asru toladur (91.3.)

"Şûh-ı belâ" olan sevgili, âşığın canına ve gönlüne yüzlerce sitem etmektedir. Bu yüzden âşığın gözü, gamdan yapılmış bir ırmak akıtmaktadır. Bunun için "cûy-ı gam" ifadesi kullanılmıştır:

Cānġa ḳılur yüz sitem köñlüme yüz ança hem

Köz aḳızur cūy-ı ġam şūḫ-ı belā cūyıdın (94.3.)

Lütuflar denizine benzetilen sevgili, âşığın gözünden saklanmakta ve âşığın gözyaşını deryâya döndürmektedir:

Közümdin yaşunup iy baḥr-ı elṭāf

Közümniñ yaşını deryā ḳılıp sin (17.5.)

Sevgilinin dişleri inciye benzetilmiştir. İnci genellikle denizle birlikte ele alınır. Sevgiliden ayrı kalan âşığın gözyaşı ise mübalağa yapılarak incisiz bir okyanusa benzetilmiştir:

Ḳaşıñġa köp bara alman nitey aralıḳda

Yaşım tişiñ düridin ayru baḥr-ı ‘ummāndur (23.4.)

Âşığın teni, muma; gözyaşı, mumun yağına benzetilmektedir. Gözünden yaş aktıkça teni zayıflamaktadır. Doğrudan "mum" veya "çerağ" gibi bir sözcük geçmese de beyitin genel manasından bu mecazlar çıkarılabilmektedir:

Közlerimdin barġalı yaşım tenim boldı nizār

Bilmedim ol yaş ikendür Bābürā miniñ yaġım (110.6.)

2.4.4.2.3. Kevkeb, Dürr

Gözyaşı, parlaklığı sebebiyle gökyüzünü dolduran yıldızlara benzetilmiştir. Âşık, o yıldızlar kadar gözyaşı dökse güneşe benzeyen sevgili bir kez ona sevgisini göstermeyecektir. Burada gözyaşının yıldıza, sevgilinin güneşe benzetilmesiyle gece-gündüz tezatı üzerine bir anlam kurulmaktadır. Âşığın dünyası, sevgili güneş gibi doğmadıkça karanlıktır. O dünyanın gökyüzünü ise yıldıza benzeyen gözyaşları doldurmaktadır:

Ol ḳuyaş mihrini bir ẕerre maña körgüzmes

Kevkeb-i eşk töküp bolsam eger gerdūnça (34.3.)

Aya benzeyen sevgilinin güneş yüzünün ve inci dişinin ayrılığında, âşığın gözyaşı yüz damladır ve her damlası parlaklığı ve çok değerli olması sebebiyle, bir inci tanesine benzetilmiştir:

Ḳuyaş dik yüzüñ ü dür dik tişiññiñ hicride iy ay

Közümniñ yaşıdur yüz ḳaṭre vü her ḳatre dür-dāne (90.2.)

2.4.4.2.4. Bâde, Lâle-gûn, Kan

Gözyaşı birçok beyitte kırmızı renginden dolayı bâde, lâle ve kan gibi unsurlara benzetilmiştir.

Âşığın meclisinde şarkısı, âhı ve vâveylâsıdır. Sohbet arkadaşları, derdi ve gamıdır. Bâdesi ise gözyaşıdır. Burada kanlı gözyaşı hem kırmızı olmasıyla hem de aktıkça âşığı daha çok kendinden geçirmesiyle bâdeye benzetilmiştir:

Āh u vāveylā sürūdum derd ü ġam hem ṣoḥbetim

Bāde eşkim ḳanı kim kördi munıñ dik bezm-i ḫās (98.2.)

Âşığın sevgiliyle bir hesaplaşma arzusu vardır. Çünkü sevgilinin dudağı âşığın bağrını kanatmakta ve gözünden kanlı gözyaşı akıtmaktadır:

Lebiñ bağrımnı ḳan ḳıldı közümdin ḳan revān ḳıldı

Nige ḥālim yaman ḳıldı min andın bir sorarım bar (37.2.)

Âşık, sevgilinin peri gibi güzelliğini izlemektedir. Fakat kanlı gözyaşı yolu kapattığı için artık izleyecek bir yeri kalmamaktadır:

Köz yolıdın ol peri ḥüsnin naẓar iyler idim

Ḳan yaşım ol yolnı tuttı imdi ḳandın körge min (25.2.)

Güzelleri gören âşığın gözü, bağrını kanatmaktadır. Âşık da buna kısas yaparak gözünden kan akıtmaktadır:

Ḫūblarını köz körüp ḳan ḳıldı Bābür bağrını

İmdi közdin ḳan töker min kim budur aña ḳıṣāṣ (98.5.)

Servi gibi uzun boylu sevgilinin ayrılığında, âşığın figanı göğe yükselmektedir. Gül yüzlü sevgilinin yokluğunda ise âşığın gözyaşı lâle renginde akmaktadır. Böylelikle figan, servi boyun; gözyaşı, gül yüzün eksikliğinin yarattığı boşluğu tamamlamaktadır:

Serv dik ḳaddi firāḳıda fiġānımdur bülend

Gül kibi ruḫsārı hicride yaşımdur lāle-gūn (46.6.)

2.4.4.2.5. Tıfl

Gözyaşları, âşığın sırrını tutamayıp onu ele vermesi sebebiyle küçük bir çocuğa benzetilmektedir. Bunu bilen âşık, gözyaşlarını her zaman tüm sırlarından haberdar etmemektedir:

Ḳandın ilge yaydı tıfl-ı eşk-i sırrımnı miniñ

Çünki min ol yaşnı hergiz ṣāḥib-ı esrār itmedim (48.2.)

2.4.5. Boy

2.4.5.1. Umumi Olarak Boy

Âşığın boyu; aşk acısından, gamından ve mihnetinden dolayı eğri olması sebebiyle ele alınmaktadır. Bu manada beyitlerde “igme kadd” veya “igri kâmet” ifadeleri geçmektedir.

Kaşı yay gibi eğri ve güzel sevgililerin karşısında âşığın boyunun eğri olması ayıplanacak bir durum değildir. Burada “Seven, sevdiğine benzer.” kaidesinin bir örneğini görmekteyiz. Âşık, aşk nazarıyla sevgiliye baktıkça onun hususiyetlerini kendine nakşetmektedir:

İgme ḳaddim ‘ayb ḳılma ḳaşı yalar ‘ışḳıda
Yañı ay dik ẖam bolur ger ẖod felek tāḳı durur (87.3.)

Âşık, sevgiliden, işret aleminde her ne zaman eline sazını alsa onun ayrılıktan eğri kalmış boyunu yâd etmesini istemektedir:

‘İşret içre her ḳaçan kim çeng alsañ ilgiñe
Fürḳatiñde ḳalġan igri ḳāmetim yād iylegil (40.2.)

2.4.5.2. Boy İle İlgili Benzetmeler

2.4.5.2.1. Dâl

Gönlü ve cismi dertten ve zaaftan ötürü takatsiz düşmüş olan âşığın boyu eğridir. Bu boy, eğri olması sebebiyle Arap alfabesindeki “dâl” harfine benzetilmektedir:

Ża’flıġ cismim bile bu nā-tüvan köñlüm ara
Derd bar irkenge uşbu igme ḳaddim dāldür (26.2.)

Köñlümge derd kilgeli ẖam boldı ḳāmetim
Ḳaddim meger ki derd yanıdaġı dāldür (45.5.)

2.4.6. Bağır

Âşığın bağrı, sevgilinin ok gibi kirpikleriyle delinmiş ve yara almıştır. Bu yüzden kanla dolmuştur, sürekli kanamaktadır.

Daha önce göz maddesinde de bahsettiğimiz gibi, güzelleri gören âşığın gözü, bağrını kanatmaktadır. Âşık da buna kısas yaparak gözünden kan akıtmaktadır. Her iki unsurla da doğrudan ilgili olduğu için bu beyiti iki yerde de zikretmeyi uygun gördük:

Ḫūblarını köz körüp ḳan ḳıldı Bābür bağrını
İmdi közdin ḳan töker min kim budur aña ḳıṣāṣ (98.5.)

Güzellik ehlinden mahzun gönül sürekli azar işitmektedir. Gül yüzlü sevgililerden, âşığın bağrına dikenler batmaktadır. Gül ve hâr mütenasip bir biçimde kullanılmıştır:

Niçe ḥüsn ehlidin maḥzun köñül āzār tapḳay sin

Niçe gül-çihrelerdin bağrıñ içre ḫār tapḳay sin (99.1.)

Güle benzeyen sevgiliden ayrı kalan âşığın gözlerine, diğer güller diken gibi batmaktadır. Servi gibi uzun boylu sevgili olmasa tüm serviler âşığın bağrına ok gibi saplanmaktadır. Burada sevgiliden ayrı düşen âşığın tabiatta hiçbir şeyden zevk alamayacağı bilakis ızdırap çekeceği anlatılmaktadır:

Gül tikendür közlerimge ol yüzi güldin yıraḳ

Serv oḳtur bağrıma ol serv-i bālā bolmasa (16.2.)

Bağır yerine bazı beyitlerde "kökü̈s" sözcüğü kullanılmıştır. Sevgilinin derdi için âşığın göğsü; sığınılacak yer, yurt veya meskendir.

Bağır, bir çeşit yuvarlak tandır ekmeği veya pidesi olan "girde"ye de benzetilmiştir (bkz. Yiyecekler ve İçecekler).

2.4.7. Ten, Cism

2.4.7.1. Umumi Olarak Ten ve Cism

Âşk ile hasta olan âşığın teni ve cismi, yaralıdır. Sevgilinin kaşı gibi eğik bir cisimden ve kıl kadar ince bir tenden bahsedilir. Sevgilinin oka benzeyen kirpiklerinin menzili, âşığın tenidir:

Oḳuñ birle ḫayāliñ derdiñ ü mihriñġa Bābür dik

Tenim menzil közüm mesken köküs me'vā köñül maḫzen (72.6.)

Sevgili, âşığın tenine her ne zaman baksa yaralar görecektir. Burada hiçbir zaman iyileşmeyen bir yaradan söz edilmektedir. Bu yara, aşk yarasıdır:

Tenimġa niçe kim neẓẓāre ḳılsañ dāġ körgey sin

Köñülde her niçe kim isteseñ āzār tapḳay sin (99.4.)

Âşık, sevgilinin yanından ve yöresinden ayrılmak istemez. Oradan ayrılmak yerine teninin kemik olmasını ve kemiklerinin de öğütülmesini tercih eder. Günümüz Türkçesinde kullandığımız "Bir deri bir kemik kalmak" deyiminin manasına yakın olan "Tenim süñgek boluban" ifadesi kulanılmaktadır.

2.4.7.2. Ten ve Cism İle İlgili Benzetmeler

2.4.7.2.1. Nâl

Sevgiliye olan zaafından dolayı âşığın cismi inleyen bir ney'e benzetilmiştir. Sadece inlemesi bakımından değil aynı zamanda zayıflık ve sarılık yönüyle de ney'e benzetilen cismin halini şerh etmek için kalem bile dilsiz kalmaktadır. Ney'e benzetilen cismin bu durumunu anlatabilecek tek şey onun inlemeleridir:

Żaʼfdın gūyā miniñ bu zār cismim nāldür
Kim anıñ şerḥin dimekte ẖāme tili lāldür (26.1.)

2.4.7.2.2. Kaş

Âşığın inleyen cismi, eğilip bükülmesi sebebiyle sevgilinin kavisli kaşına benzetilmektedir. Burada daha önce zikrettiğimiz "Seven, sevdiğine benzer." kaidesinin bir örneğini daha görmekteyiz:

Ya ḳaşıñ yañlıġ igilgen cism-i zārımnı mu diy
Ya saçıñ dik tīre bolġan rūzgārımnı mu diy (68.1.)

2.4.7.2.3. Çerağ

Âşık, kendi gözyaşından bahsederken onu "yağ"a benzetmektedir (bkz. Gözyaşı). Gözünden yaş akıttıkça teninin daha da zayıfladığını söyler ve dolaylı yoldan tenini bir çerağa veya muma benzetir:

Közlerimdin barġalı yaşım tenim boldı nizār
Bilmedim ol yaş ikendür Bābürā miniñ yaġım (110.6.)

2.4.7.2.4. Mû

Ten, zayıf ve ince olması sebebiyle mübalağa sanatı yapılarak kıla benzetilmektedir. Sevgilinin saçının yüzüne düşen kıvrımları gibi âşığın kıla benzeyen teni de aşk acısından kıvrım kıvrım olmaktadır:

Miniñ bu tar mū yañlıġ tenimġa tāblar saldı
Ol aynıñ yüzide sünbül kibi zülfidaġı ẖamlar (20.2.)

2.4.8. Kemik

2.4.8.1. Umumi Olarak Kemik

Sevgilinin kûyundan ayrılmak istemeyen âşık, firak şehrinde olmaktansa sevgilinin mahallinde teninin kemik olup kemiklerinin öğütülmesini yeğlemektedir. Burada tenin kemik olması, aşk derdiyle zayıflayıp "Bir deri bir kemik kalmak" diyebileceğimiz bir haldir:

Firāḳ şehride bolġunça kāş kūyüñde
Tenim süñek boluban süñekim ügülse idi (123.4.)

2.4.8.1. Kemik İle İlgili Benzetmeler

2.4.8.1.1. Otun

Güneş yüzlü sevgilinin yanaklarının hayali âşığın gönlünü yakmaktadır. Aşk ateşiyle yanan gönül, ateş; âşığın vücudundaki kemikler ise odundur:

Tā ḫayāl-i ʿārıżıñ tüşti köñülge iy ḳuyaş
Boldı köñlüm bir yanar ot u süñeklerim otun (46.3.)

2.5. Maddî ve Manevî Haller

2.5.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

2.5.1.1. Umumi Olarak Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Âh genellikle ateş, bulut, duman, yel gibi unsurlarla birlikte zikredilmektedir. Âşığın âhı, sevgiliden ayrı kaldığı gece ortaya çıkmaktadır. Gönlündeki aşk derdiyle âh etmek konusunda âşık ile bülbül karşılaştırılmakta ve âşık üstün görülmektedir. Âşığın figânı, bülbülü geçmektedir:

Fiġānım aştı bülbüldin ġamī yoḳ ẕerre bu ḳuldın
Besī Bābür uşal güldin köñülde ḫārḫārım bar (37.5.)

Yârin gamı, ayrılığın elemi ve sabretmenin zorluğu yüzünden âşık daima nale ve feryat etmektedir:

Yār ġamıdın hicr elemidin
Ṣabr kemidin nāle vü feryād (77.4.)

Âşığın ağlayıp sızlanması, nale ve figan çekmesi; feleğin cevri ve cefası, ay yüzlü sevgilinin derdi ve belası sebebiyledir:

Felek cevr ü cefāsıdın ol ay derd ü belāsıdın

Çiker min nāle vü efġān ḳılur min girye vü şīven (72.4.)

Âşığın âhı, gönüldeki aşk ateşinden dolayı ateşli bir âhtır. Bu ateşli âhın, ansızın âşığın elini yakmasından yani kendisine zarar vermesinden korkulmaktadır:

Bābür yana otluḳ āh çiktiñ

Köydürmesin ilni āh nā-gāh (48.7.)

2.5.1.2. Âh, Feryâd, Figân, Nâle İle İlgili Benzetmeler

2.5.1.2.1. Dûd, Ra'd, Yil

Âşığın âhı, ağlayıp inledikçe içindeki aşk ateşinden göğe doğru yükselen bir dumanolarak tasavvur edilmektedir.

Sabâ rüzgarı her ne zaman sevgilinin perçemlerini dağıtsa aşk ehli, âhının dumanlarını havaya saçar:

Hevāġa dūd-ı āhın butratur 'ışk ehli ġayrettin

Ṣabā taḥrīkidin her geh perīşān bolsa perçemler (20.3.)

Âh, koyu renkli veya karanlık olması sebebiyle gece gibi düşünülmektedir. Eğer âşık âh dumanını çekip gönül ateşini saçarsa aydınlık gündüz; karanlık gecede bir yıldız gibi kalır. Yani âhının dumanı, mübalağalı bir anlatımla, gökyüzünü karartıp geceye çevirecek kadar karadır. Gündüz ise o gece görünen bir yıldıza dönüşmektedir:

Yaruḳ kündüz ḳaranġu kiçede encüm kibi bolġay

Çikip ger āh dūdını köñül otını butratsam (57.4.)

Yeryüzünü tutan, sel değil âşığın gözyaşlarıdır. Semayı saran, gökgürültüsü değil âşığın figanıdır. Burada figan, gökgürültüsüne benzetilmekle kalınmamış aynı zamanda bir mukayese yapılıp ondan üstün tutulmuştur:

Seyl imestür yir yüzün tutḳan közümniñ yaşıdur

Ra'd imestür kökke çırmaşḳan köñül efġānıdur (44.4.)

Âşığın gönlü, daha önce de birçok yerde zikrettiğimiz gibi, ateşe benzetilmektedir. Bu ateşi tutuşturup harlayan, âşığın âhıdır. Âh, ateşi harlayan bir yele benzetilmektedir:

Köñlüm örtendi her dem āhımdın

Meger ol yil bu otnı dem ḳıldı (74.4.)

2.5.1.2.2. Sürûd, Hem-dem, Refîk

Gazellerde sıkça bezm tasviri yapılmaktadır. Özellikle "bezm-i has" diye anlatılan bir ortamda dert ve gam, âşığın sohbet arkadaşları; şarkısı ise, âh ve vâveylâdır. Yani âh ve vâveylânın şarkıya benzetildiği görülmektedir:

Āh u vāveylā sürūdum derd ü ġam hem ṣoḥbetim
Bāde eşkim ḳanı kim kördi munıñ dik bezm-i ḫās (98.2.)

Aya benzeyen sevgilinin yokluğunda âşığın refiki ve yakın arkadaşı, âh ve vâhıdır. Bu tam bir benzetme olmasa da âh ile ilgili önemli bir nitelendirme olduğu için buraya almak gerektiğine karar verdik:

Ol ay raḳībḳa boldı refīḳ u Bābürniñ
Refīḳ u hem-demi hicride āh u vāyıdur (11.5.)

2.5.2. Zahm, Dağ

2.5.2.1. Zahm İle İlgili Benzetmeler

2.5.2.1.1. Lâle

Sevgilinin kirpiklerinin oku, âşığın vücudunda yaralar açmaktadır. Aşk derdiyle yaralanan âşığın vücudu, büyük bir dert dağına; vücudundaki yaralar, kıpkırmızı lâlelere benzetilmektedir:

Oḳı zaḫmını körüp her yan tenimde il digey
Kim bu kūh-ı derdniñ ol lāle-i nu'mānıdur (44.3.)

2.5.2.1.2. Direm

Âşık, aşk derdiyle göğsünü yarıp kendini yaralamaktadır. Bu yaraları da renk ve şekil yönünden dirhemlere benzetmektedir:

Dāġlar ḳoydum diremler kibi köksümni yarıp
Ni asıġ kim yārġa tüşmes ḳabūl ol yarmaġım (110.3.)

2.5.3. Gam, Gussa, Matem, Derd, Belâ

2.5.3.1.Umumi Olarak Gam, Gussa, Matem, Derd, Belâ

Âşık genellikle gamlıdır. Gam, onun düşünebilme ve karar verebilme gibi becerilerini elinden almıştır. Gam yüzünden işini nasıl yapacağına, nerede kalacağına ya da ne yana gideceğine karar vermekte zorlanmaktadır:

Bu ġamda min ki işim fikrini ni nev' iteyin

Ni yirde sākin olay ni ḳılay ḳa yan kiteyin (116.1.)

Yârdan ayrı kalmak ve devranın mihnetini çekmek gibi sıkıntılar, âşığın peşini bırakmamaktadır. Âşık, akıbetini merak etmektedir. Çünkü bütün ömrü gam ve matem çekmek ile geçmiştir:

Niçe bolġay yār hicrānı vü devrān miḥneti

Naḳd-i ömrüm āh kim ötti ġam u mātem bile (78.2.)

Başkalarının attığı taşın açtığı yaradan dolayı derdini belli etmeyen aşık, içindeki gamını her zaman gizli tutmakta, kimseye göstermemektedir:

Ġayr taşı zaḫmıdın derdimi ıżhār itmedim

İçteki pinhān ġamım taşdın nümūdār itmedim (47.1.)

Devranın gussası adeta âşığın canına mahsustur. Sanki canı çıksa gussa da çıkıp gidecek gibidir. Bu gussadan kurtulmak isteyen âşık, "Keşke ölsem!" diyecek kadar canından bezmiştir:

Niçe devrāñ ġuṣṣası bolġay miniñ cānımġa ḫāṣ

Kāşkī ölsem daġı bu ġuṣṣadın bolsam ḫalāṣ (98.1.)

Gam ve gussa, âşığın canına ve tenine gelip yerleşmekte; orayı ev, bark olarak kullanmaktadırlar:

Ferāġat ister iseñ bol cerīde iy Bābür

Ki cān u tenġa ġam u ġuṣṣa ḫānümān kildi (66.7.)

Daha önce de zikrettiğimiz gibi âşığın hususi bezminde en yakın sohbet arkadaşları, dert ve gamdır:

Āh u vāveylā sürūdum derd ü ġam hem ṣoḥbetim

Bāde eşkim ḳanı kim kördi munıñ dik bezm-i ḫās (98.2.)

2.5.3.2. Gam, Gussa, Matem, Derd, Belâ İle İlgili Benzetmeler

2.5.3.2.1. Çeng

Gam, pençesi olan bir hayvana benzetilmekte veya bir saz türü olarak zikredilmektedir. Bu bağlamda "çeng-i gam" veya "gam çengi" gibi ifadeler birkaç beyitte kullanılmaktadır.

Hem çalgı hem de pençe anlamına gelebilen “çeng” kelimesi bir beyitte bu iki anlamı da karşılayabilecek şekilde iki defa geçmektedir. Âşık, sevgilinin neşe veren bir nağme çalmasını ve sessiz gönlünü gamın çenginden kurtarmasını istemektedir. Burada “gam çengi” ifadesi, beyitin genel muhtevasına göre, saz anlamına daha yakındır. Fakat pençe anlamı da tamamen yok değildir.

Sāz iylep bir neşāt-engīz çeng iy dil-rübā
Bī-nevā köñlümni ġam çengidin āzād iylegil (40.3.)

Bir başka beyitte “çeng” ifadesi, hiç şüphesiz, saz anlamında kullanılmaktadır. Âşığın, gamın sazından kurtulamadığı ve en ince sesi çıkaran tel ile en kalın sesi çıkaran tel (zîr ü bem) arasında sürekli inleyip durduğu anlatılmaktadır:

Çeng-i ġamdın ḳutulmadı Bābür
Niçe kim nāle zīr ü bem ḳıldı (74.6.)

2.5.3.2.2. Çirig

Gam, sonu ve sayısı belli olmayan bir orduya benzetilmiş ve “çirig” ifadesi kullanılmıştır. Bu orduya karşı âşığın yardımcıssı şarap ve hamisi kadehtir:

Ġam çiriġi bī-ḥaddür çāresi budur Bābür
Bādeni kömek kiltür cāmnı ḥimāyet tut (103.5.)

2.5.3.2.3. Nihâl

Bir gazelde baştan sona tüm beyitlerde teselli mahiyetinde ifadeler kullanılmaktadır. Bu gazelin bir beyitinde ise gussa, nihale benzetilmekte ve bu nihali kurutmak için yaşama sevinci, zevk ve safa gülünü sulamak gerektiği söylenmiştir:

‘Iyş u ṭarab gül-büniġa su birip
Ġuṣṣa nihālini ḳurutmaḳ kirek (79.3.)

2.5.3.2.4. Zencîr

Gam, zincire benzetilmiştir. Âşk yolunda âşığın boğazına sitem kılıcı çekilmekte, boynuna ise gam zinciri vurulmaktadır:

Boynuma zencīr-i ġam yā boġzuma tīġ-ı sitem
Her ni kilse ‘ışḳ yolıda turup min tilmirüp (56.7.)

2.5.4. Cevr ve Cefâ

2.5.4.1. Umumi Olarak Cevr ve Cefâ

Cevr ve cefa unsurları, bir benzetmenin içinde yer almayıp daha çok ismen geçmiş veya birtakım sıfatlarla kullanılmıştır. Nadiren de olsa birkaç beyitte benzetmenin bir unsuru olarak görülmektedir.

Âşık, sevgiliden sürekli "cevr ü cefā" görmektedir. Onun güler yüzünü, mihrini, vefasını ve vaslını hiçbir zaman bulamamaktadır. Sevgili, ellerin başını mihr ile göklere çıkarmaktadır. Âşığı ise cevri ile yerle yeksan etmektedir:

Niçe yitkürgey sin il başını kökke mihr ile
Niçe mini cevrdin yir birle yek-sān ḳılġa sin (115.2.)

Âşığa cevr ü cefa çektiren sadece sevgili değildir. Halk da âşığa yüzlerce kez cevrederek ona birtakım işler buyurmaktadır. Bu durumdan muzdarip olan âşık, sevgilinin ne yüzünü görebilir ne de sözünü duyabilir:

Ḫalḳ yüz cevr ile işler buyurur kāş ilniñ
Ni yüzin körge min ü ni sözin işitkey min (115.3.)

2.5.4.2. Cevr ve Cefâ İle İlgili Benzetmeler

2.5.4.2.1. Resm, Âyin

Cefa ve cevr, sevgilinin âşığa yaptığı bir tür tören veya âyine benzetilmektedir. Sevgili, vefa mektubunu ve gamze okunu hiçbir zaman yazmayıp cefa töreni ve cevr âyini konusunda hiçbir zaman yanılmamaktadır:

Vefā mektūbı birle ġamze oḳın hīç yazmay sin
Cefā resmi vü cevr āyīni hergiz yañılmay sin (84.3.)

2.5.5. Hicrân, Firkat, Tahassür

2.5.5.1. Umumi Olarak Hicrân, Firkat, Tahassür

Vuslatın hayaliyle yanıp tutuşan âşık, hiçbir zaman vuslata eremeyecek ve daima hicran mihnetini çekecektir. Âşığın arkasından tahassür, yanından mihnet, karşısından ise hicran eksik olmamaktadır:

Siniñ vaṣlıñdın ayru tüşkeli barġan sayı artar
Taḥassür arḳadın miḥnet yanımdın hicr utrudın (81.3.)

Firkat, kadere bağlanmakta ve onun için “felek” kelimesi kullanılmaktadır. Felek; âşığı, sevgilinin gözünün, zülfünün ve ağzının ayrılık acısıyla eritip yok etmektedir:

Köẓi vü zülf ü aġzı fürḳatide
Felek āḫır mini ‘adem ḳıldı (74.3.)

Âşık, vuslatı istediği için kendine kızmaktadır. Çünkü vuslatın sonunda yine hicran vardır. Bir anlık vuslat, “ıyş”a benzetilmektedir. Ardından gelen hicran ise “mihnet-i bâkî”dir.

Bābür viṣālni ni tiler sin çü hicr bar
Bir laḥza ‘ıyş miḥnet-i bāḳīġa arzımas (52.5.)

Vuslatın lezzetinden ruhunu bulmak âşığa zordur. Hatta firakın şiddetinden dolayı can vermek daha kolaydır:

Viṣāli lezẕetidin rūḥ tapmaġlıḳ irür düşvār
Firāḳı şiddetide yoḳsa cān birmeklik āsāndur (50.4.)

2.5.5.2. Hicrân, Firkat, Tahassür İle İlgili Benzetmeler

2.5.5.2.1. Şam

Hicran, genellikle akşam, şam gibi kelimelerle birlikte anılmıştır. Vuslat ise sabahtır. Sevgiliden ayrı düşen âşığın dünyası kararmaktadır. Eğer vuslata erebilirse aydınlanacaktır. Hicran akşamı, sürekli, âşığa ağlayıp inlemekte; vuslatın sabahı, hiçbir zaman ona gülmemektedir. Burada hicran ve vuslat, akşam ve sabaha benzetilmektedir. Aynı zamanda gülmek ve ağlamak gibi insana ait özellikler kullanılarak kişileştirme de yapılmaktadır:

Külmes maña ṣubḥ-ı vaṣl Bābür
Her nice ki hicr şamı yıġlay (60.7.)

Kara gözlü sevgiliden ayrı kalan âşığın gündüzü, gece gibi kararmaktadır. Yani yine ayrılık, geceye benzetilmiştir:

Ol ḳara köz hicride tün dik ḳarardı kündüzüm
Yā Rab andaḳ künni ol közi ḳara körsetmegey (92.3.)

2.5.5.2.2. Kâtil, Mühlik, Tiğ

Hicran, katile benzetilmiştir ve bu katil, âşığı öldürmektedir. Âşık bu durumda "maktul-i hicran" olarak anılmaktadır. Âşık, hicranın maktulü olmak yerine sevgilinin ilinde kurban olmayı yeğler:

Kil ki sinsiz tā-be-key maḳtūl-i hicrān bolġa min
Çāreī ḳıl kim siniñ iliñde ḳurbān bolġa min (122.1.)

Hicrin şamı, âşık için öldürücü ve helak edicidir. Bu korkutucu geceyi yaşamamak için Hüdâ'ya yalvarmaktadır:

Şām-ı hicrānın maña ol bī-vefā körsetmegey
Hicr şāmı asru mühlikdür Ḫudā körsetmegey (92.1.)

Hicran, kılıca da benzetilmektedir. Deli gönül, vuslatın kadrini bilmediği için hicranın kılıcı, onun yüreğini dilim dilim kesmelidir:

Vaṣlınıñ ḳadrini çün bilmedi bu tilbe köñül
Hicriniñ tīġı anıñ yürekini tilse kirek (8.4.)

2.5.5.2.3. Ayag, Humâr

Hicran, âşığın anbean kan içtiği bir kadehe benzetilmiştir. Âşık, hicran kadehinden kan içerken başkalarının vuslat kadehi, ağzına kadar doludur:

Min dem-ā-dem ḳan yutar min hicr ayaġıdın nitey
Özgelerniñ cām-ı vaṣlı gerçi māl-ā-māldür (26.3.)

Âşık, sürekli hicran şarabını içerek azap çekmektedir. Vuslat şarabını içerek sarhoş olacağı günü beklemekte ve merak etmektedir:

Niçe firāḳ ḫumārı ara 'aẕāb çikey
Ḳaçan viṣāl meyidin demī ösürgey min (120.4.)

2.5.5.2.4. Saç

Vuslat fırsatı, darlığı ve neredeyse imkansızlığı bakımından sevgilinin ağzına benzetilmektedir. Hicran ise bir yoldur. Bu yol, sevgilinin saçı gibi çok uzun ve çok karanlıktır. Klasik Türk edebiyatının anlam dünyasına uygun olarak âşıkların, sevgilinin saçına takılıp kalması ve yüzüne kavuşamaması durumu burada da söz konusudur:

Aġzı dik tar furṣat-ı vaṣlı velī hicri yolı
Ol mu'anber saçı yañlıġ hem ḳaranġu hem uzun (46.2.)

2.5.5.2.5. Ot

Ayrılık, ateşe benzetilmiştir. Ayrılık ateşiyle cehennem ateşi mukayese edilmiş, ayrılık ateşi daha üstün ve daha korkutucu görülmüştür:

Zāhidā dūzāḫ otıdın mini ni ḳorḳata sin
Hicr otı ḳaşıda körmes min anı uçḳunça (34.2.)

2.5.6. Aşk

2.5.6.1. Umumi Olarak Aşk

Aşktan bahsederken "gönül derdi" adlandırması yapılmaktadır. Bu derdin ölmekten başka hiçbir çaresi yoktur. Aşk, âşığı delirtir. Aşk ile ilgili şu isim ve sıfatlar kullanılmaktadır: ot, ahker, esrâr, yol, reh-nümâ, derd, dava, râz, bağ, gülşen.

Gönül derdi olaran tanımlanan aşka, sevgilinin oka benzeyen kirpikleri iyi gelmektedir. Çünkü yârin açtığı her yara, aşk derdi ile hastalanmış olan âşığa bir devadır:

Yarar bu ḫaste köñül derdiġa oḳı yarası
Meger ki her yarası yārnıñ devāyīdür (11.3.)

Güzellik bakımından periye benzeyen sevgilinin aşkında ölmekten başka bir çare yoktur. Çünkü sevgilinin kendisi, katil; sözü, helak edici, közü, kan dökücüdür:

Ol perī 'ışḳıda yoḳ ölmekdin özge çāreī
Çün özi ḳātil sözi mühlik közi ḫūn-ḫ̌ār imiş (58.4.)

Aşk, âşığı delirtse buna şaşırmamak gerekir. Çünkü herkes aşka akılla ve mantıkla rastlayamaz. Aşkın olduğu yerde akıllılık ve mantıklılık olamaz:

Bābür-i bī-dilni 'ışḳı tilberetse ni 'aceb
Çünki hergiz rāst kilmes 'ışḳ dānālıġ bile (82.5.)

Aşkını başkalarından gizlemek ne faydalıdır ne de mümkündür. Çünkü âşığın ahvalini tüm âlem ehli bilmektedir:

Ni sūd 'ışḳnı ildin yaşurmaḳ iy Bābür
Çü ḥāletiñni barı 'ālem ehli bilmişler (21.5.)

2.5.6.2. Aşk İle İlgili Benzetmeler

2.5.6.2.1. Derd, Bela, Dava

Canda aşk derdi oldukça o derdin devası yoktur. Bu yüzden hiçbir tabip, bu derdi iyileştirebilmek için ilaç yapmakla ömrünü boşa harcamamalıdır:

Derdim körüp mu’ālecede żāyi’ itme ‘ömr
Kim cānda derd-i ‘ışḳ durur bī-devā maña (22.5.)

Aşk, âşığa daima cefa çektiren bir beladır. Ancak bu aşktan vazgeçilemez. Bu durum da başlı başına bir beladır:

Belā-yı ‘ışḳ ki her dem maña cefāyīdür
Bu ‘ışḳdın kiçe alman ‘aceb belāyīdür (11.1.)

Aşk davasına düşen birini ayıplayıp kınamak yanlıştır. Söyleyiş güzelliği bakımdan güzel bir beyitin ikinci mısrasında aşk davasını kınayanların, kınadıklarına benzeyeceklerinden bahsedilmektedir:

Da’vā-yı ‘ışḳ itip ġayr Bābürni ‘ayb ḳılma
Kim min idim siniñ dik sin bolġa sin miniñ dik (59.5.)

2.5.6.2.2. Yol, Reh-nümâ, Esrâr, Râz

Aşk, bir yola benzetilmektedir. Eğer başı, yani canı, çok değerli olan biri varsa bu yola hiç ayak koymamalıdır. Çünkü bu yolda serdengeçtilik şarttır. Böylelikle aşk yolunun, âşıklardan ne kadar büyük bir fedakarlık beklediği belirtilmekte ve bu yolun temel kurallarından en önemlisi anlatılmaktadır:

Ḥabīb ‘ışḳıda başdın kiç iy köñül yoḳ ise
Bu yolġa ḳoyma ayaḳ saña baş kirek bolsa (12.3.)

Âşık, iradesini aşka teslim etmek için hazır olan bir kimsedir. Aşkın, âşığa yol gösterici bir yönü de bulunmaktadır. Eğer bu yol gösterici âşığa yolu göstermezse doğal olarak âşık yolunu kaybedecektir:

‘Işḳ ister bolsa mecnūn iylegey pey-revlıġım
Yolnı ni bilgey kişi tā reh-nümā körsetmegey (92.5.)

Bir sırra benzetilen aşktan bahsedilirken “esrâr” ve “râz” gibi sözcükler kullanılmaktadır. Âşık, bu sırrı paylaşmak için gönlünden başka kimseyi uygun görmez:

Cānımdın özge yār-ı vefā-dar tapmadım

Köñlümdin özge maḥrem-i esrār tapmadım (6.1.)

Eğer bir kişi feryat edip aşk sırrını başkalarına duyurursa, onun sözüne itimat edilmeyeceği söylenmektedir:

Feryād ki dirge ‘ışḳ rāzın
Bir kişini i’timād tapman (119.4.)

2.5.6.2.3. Ot, Ahker, Bağ, Gülşen

Aşk, âşığın içine düşüp onu derinden yakan bir kor ateşe benzetilmiştir. Bunun için “ot” ve “ahker” kelimeleri kullanılmıştır. Sevgilinin aşkı, âşığın takatsiz gönlüne ateş düşürmektedir:

Eğerçi yār ‘ışḳı nā-tüvān köñlümge ot saldı
Velī min nā-tüvān ol yār ‘ışḳıda köñül salman (85.3.)

Âşığın gönlü göğsünün arasına girdiğinden beri işi, yanmaktır. Çünkü göğsünün içinde bir kor ateş bulunmaktadır. Bu kor ateş, gönüldür. Aşkın ateşi, gönlü tutuşturup yakmıştır:

Kirgeli köksüm ara köñlüm işim köymek durur
Min niçük köymey ki köksüm içre bardur aḫkeri (55.2.)

Fidanı, gam; meyvesi, mahrumiyet olan bir bağa benzetilen aşk için ayrıca “gülşen” kelimesi de kullanılmaktadır. Âşık, bu aşk bağını/gülşenini gezdiği için son derece pişmandır:

‘Işḳ bāğınıñ nihāli ġam beri ḥırmān imiş
Ḳılmaġay irdim bu gül-şenni temāşā kāşkī (75.2.)

2.5.7. Kan

2.5.7.1. Umumi Olarak Kan

Kan; âşığın yarası, ciğeri ve gözyaşıyla birlikte zikretilmektedir. Âşık kan yutar, kan kusar ve gözlerinden kanlı yaş akar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

TABİAT

1. Kozmik Âlem

1.1. Gökyüzü (Kök, Âsman, Sipihr)

Babür Şah'ın gazellerinde gökyüzü çok az beyitte görülmekte ve bir benzetme unsuru olmaktan çok sadece ismen zikredilmektedir. Sevgilinin kaşı gökte görünen bir hilale benzetilmekte, bu bağlamda sevgilinin yüzü, gökyüzü olarak düşünülmektedir:

Kök vesmede ol ay ḳaşı gūyā ḫayāldür
Yā ay başıda kökte körüngen hilāldür (45.1.)

Sevgilinin kûyunun gökyüzü, âşık tarafından mübalağalı bir şekilde övülmektedir. "Âsman, kök ve sipihr" kelimeleri aynı beyitte tenasüplü bir biçimde kullanılmaktadır:

Sipihr-i kūyini kök ivrülür kilip her kün
Ni yir durur bu ki rif'attin āsmān kildi (66.3.)

Sevgilinin âşığa gösterdiği "cevr ü cefâ" ile âşığın başı yerle yeksan olmaktadır. Âşıktan gayrısına ise "mihr ü vefâ" gösteren sevgili, bu tutumu ile onların başını göğe erdirmektedir:

Niçe yitkürgey sin il başını kökke mihr ile
Niçe mini cevrdin yir birle yek-sān ḳılġa sin (113.2.)

1.2. Yıldızlar (Kevkeb, Ahter, Encüm)

1.2.1. Umumi Olarak Yıldızlar

Yıldızlardan bahsedilen beyitler oldukça az sayıdadır. Bu beyitlerde "yıldız, kevkeb, ahter, encüm" gibi sözcükler kullanılmaktadır.

Sevgilinin güneşe benzeyen yanağından ayrı kalan âşık, her gece şafak sökene dek yıldızları saymaktadır:

Bābür ol aynıñ ḳuyaş dik 'ārıżı hicrānıda
Tañġa digrü her kiçe yulduz sanarımnı mu diy (68.5.)

1.2.2. Yıldızlar İle İlgili Benzetmeler

Güneşe benzeyen sevgilinin mihrini bir zerre bile göremeyen aşık, daima gözyaşı dökmektedir. Bu gözyaşları ise semayı doldurabilecek kadar çok sayıda olan yıldızlara benzetilmektedir:

Ol ḳuyaş mihrini bir ẕerre maña körgüzmes
Kevkeb-i eşk töküp bolsam eger gerdūnça (34.3.)

Feleğin kader yapraklarını bir defter gibi okuyup aktaran âşık, talihsizliğinden yakınmaktadır. Çünkü bahtının parlak yıldızını bir türlü bulamamaktadır ve karanlıklar içinde kalmaktadır. Burada baht, yıldıza benzetilmiştir ve âşığın kaderinde hiçbir yeri yoktur:

Ni ṭāli'dür maña kim aḫter-i baḫtım tapılmadı
Felek evrāḳını her niçe kim defter dik aḫtardım (29.5.)

Âşık, aşk acısından dolayı gönül ateşini tutuşturup âhının kara bulutlarıyla göğü karartacaktır. Eğer bunu yaparsa gündüz, karanlık gecede görünen yıldızlar gibi kalacaktır. Bu durumda gündüz, yıldıza benzetilmektedir:

Yaruḳ kündüz ḳaranġu kiçede encüm kibi bolġay
Çikip ger āh dūdını köñül otını butratsam (57.4.)

1.3. Seyyâreler

1.3.1. Güneş (Kuyaş, Hurşid, Âfitâb)

1.3.1.1. Umumi Olarak Güneş

Güneş, genellikle sevgilinin veya sevgilinin yüzünün benzetileni olarak kullanılmaktadır. Güneşten bahsedilirken en çok "kuyaş" kelimesi kullanılmakla birlikte "hurşid, âfitâb" sözcükleri de kullanılmaktadır.

Güneş, sevgilinin aya benzeyen yüzüyle güzellik bakımından iddiaya girecek olursa günün sonunda o iddiayı kaybedecektir. Çünkü güneşin batışından sonra gökyüzü ayın ışığıyla aydınlanmaktadır. Burada güneş, sevgilinin bir benzetileni olmayıp sevgiliyle kıyas edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

Ḫurşīd yüzüñ birle bu kün iy meh-i tābān
Da'vā ger iter bolġusı kün soñra peşīmān (93.1.)

Bir başka beyitte yine benzer bir anlam karşımıza çıkmaktadır. Güneşin, sevgilinin yüzüyle hiçbir alakası olmadığı söylenmektedir. Güneşin zevalı vardır fakat sevgilinin yüzünün sonsuz olduğuna inanılmaktadır:

Ni nev’ oẖşasun yüzige āfitāb kim
Anıñ zevāli bardur u bu bī-zevāldür (45.2.)

Şair, sevgilinin benzetileni olarak sıkça karşımıza çıkan ay ve güneşin sıfatlarından bahsederken onları anlatmanın kısa ve öz yolunun çarhın evrakında bulunduğunu söyler. Çünkü güneş ve ay, çarhın katmanlarında bulunmaktadır:

Ol hilāliñ birle ẖurşīdiñ ṣıfatın yazġalı
Muẖtaṣardur fi’l-me̱sel ger çerẖ evrāḳı durur (87.5.)

1.3.1.2. Güneş İle İlgili Benzetmeler

Sevgilinin bizzat kendisi, güneşe benzetilmektedir. Bu durumda âşık da güneşin etrafında dönüp duran zerrelere benzetilir. Güneş ne yöne giderse zerreye benzeyen âşık da onun peşinden gitmektedir. Zira güneş olmadan gün yüzü göremeyeceğine inanmaktadır:

Lā-cerem bolġay perīşān u hevāyī min kibi
Ẕerre yañlıġ kim ki bir ẖurşīd ser-gerdānıdur (44.5.)

Ḳuyaşım her sarıġa ‘azm ḳılsa ẕerreī ḳalman
Ni üçün kim eger ayrılsam andın kün köre alman (85.1.)

Rüyasında sevgilinin güneşe benzeyen yanaklarını gören âşık, uykusunun kıyamete kadar sürmesini dilemektedir:

Tüşümde çün ḳuyaş dik ‘ārıżıñnı kördüm utrudın
Tiler min tā ḳıyāmet açmaġay min közni uyḳudın (81.1.)

1.3.2. Ay (Meh, Mâh)

Ay, parlaklığı ve şekliyle ele alınmaktadır. Âşağın karanlık gecesini parlaklığı ile aydınlatan ay, sevgilinin yüzünün benzetileni olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ay, sürekli güneş ile mukayese edilmiş ve güneşten üstün tutulmuştur. Bunun sebebi olarak da güneşin battığı anda ayın gökyüzüne hakim olması gösterilmiştir:

Ol aynıñ yüzi birle tuş bolup da’vā-yı ḥüsn itseñ

Yaḳın boldı bu kün kim ay ḳuyaş siniñ zevāliñġa (96.3.)

Sevgiliden bahsederken sık sık açık istiareye başvurularak “ol mah, ol ay” gibi ifadeler kullanılmaktadır:

Ḳaşı vü ḳadi vü aġzın ol māh

Körsetmese maña niyleyin āh (48.1.)

Sevgilinin yüzü, parlaklığı ve yuvarlak şekli bakımından aya benzetilmektedir. Âlemde, ay yüzlü sevgiliyle ay ışığına karşı şarap içip kebap yiyen âşık kadar mesut başka kimse yoktur:

Müyesser bolsa bilgil kim barı ‘ālemdin artuḳdur

Kebābī vü mey-i nābī vü meh-tābī vü meh-rūyī (102.4.)

1.3.3. Hilâl (Yeni Ay)

Yeni ay, şekli bakımından sevgilinin kaşlarına benzetilmektedir. Bu durumda sevgilinin yüzü de gökyüzü olarak tasavvur edilmektedir:

Kök vesmede ol ay ḳaşı gūyā ẖayāldür

Yā ay başıda kökte körüngen hilāldür (45.1.)

Sevgilinin yüzü güneşe, kaşı yeni aya teşbih edilmektedir. Âşık buna hayran, maildir:

Ḳuyaş yañlıġ yüzüñe min durur min vālih ü ḥayrān

Yañı ay dik ḳaşıñġa min durur min ‘āşıḳ u māyil (73.4.)

1.4. Işık ve Karanlık

Bağımsız bir unsur olarak kullanılmayan ışık, birkaç beyitte “aydınlık” anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü, aşık için aydınlık ve parlak bir cihanı temsil etmektedir. Bu yüzü karartan ise sevgilinin siyah saçlarıdır. “Yaruk” ve “karangu” kelimeleri tezat oluşturacak şekilde aynı beyitte kullanılmıştır:

Açılıp ikki saçı yüzige yaymışlar

Yaruḳ cihannı közümge ḳarañġu ḳılmışlar (21.1.)

Sevgilinin ayrılığı, anber kokulu saçı gibi karanlık ve uzundur. Böylece karanlık, saçın ve ayrılığın sıfatı olarak kullanılmıştır:

Aġzı dik tar furṣat-ı vaṣlı velī hicri yolı

Ol mu’anber saçı yañlıġ hem ḳarañġu hem uzun (46.2.)

Sevgilinin kaşıyla yüzünü, hilale ve mevcudata benzetmeye kalkarsa âşığın gözünün feri sönecektir:

Közüm rūşenlıġıda bolġay ıy Bābür besī kemlıḳ
Eger ḳaşı bile yüzin hilāl ü kevnge oẖşatsam (57.5.)

1.5. Diğer Kozmik Unsurlar

1.5.1. Ra'd

Gök gürültüsü, âşığın gönülünün feryadının benzetileni olarak kullanılmaktadır. Sele benzetilen gözyaşı ile birlikte tenasüplü bir biçimde aynı beyitte yer almaktadır:

Seyl imestür yir yüzin tutḳan közümniñ yaşıdur
Ra'd imestür kökke çırmaşḳan köñül efġānıdur (44.4.)

1.5.2. Hâle, Mehtâb

Sevgili aya benzetilmektedir. Periler ise o aya benzetilen sevgilinin etrafında hayran bir şekilde dönüp duran hale gibi tasavvur edilmektedir:

Barça perīler iy cān girdiñde zār u ḥayrān
Gūyā irür nümāyān ay tigreside hāle (30.2.)

Şair, âşığın mehtabı izlemesini ve bunu yaparken mahmurluk veren şarabını yanında getirip tüm dertlerin sebeplerini unutmasını söylemektedir. Burada, arzulanan bir atmosferin tasvirinde mehtabın da yer aldığı görülmektedir:

Kiltür şarāb-ı nābnı āmāde ḳıl esbābnı
Ḫoş tut şeb-i meh-tābnı çün bar durur ol ay bile (101.2.)

2. Zaman ve Zaman İle İlgili Mefhumlar

2.1. Kurun (Eyyâm, Rüzgâr, Devrân)

Gazellerde zaman kavramından bahsedilirken sevgiliyle geçirilen zamanın değeri ve önemi vurgulanmaktadır. Bir gece sevgili âşığın kulübesine ansızın geldiğinde âşık, ömrünün tüm zamanlarını göz önünde bulundurarak böylesine eşsiz bir zamanın hiç gelmediğini söylemektedir. "Kurun" sözcüğüyle bu beyitte daha çok sevgilinin görüldüğü o ilk "an"ın kastedildiğini düşünmekteyiz:

Bu kiçe külbemġa kildi ol ḳuyaşım yaşurun
Ḳarnlarda kilmedi hergiz munıñ dik hiç ḳurun (46.1.)

Âşığın sevgiliye kavuşacağı günlerden bahsedilirken “eyyâm-ı vasl” veya “eyyâm-ı visâl” ifadeleri kullanılmaktadır. Bazı beyitlerde bu kavuşma günlerinin gelmesinin istenmediği görülmektedir. Çünkü bu günleri erişebilmek için firkat gecelerine katlanmaya değmeyeceği düşünülmektedir:

Ol aynıñ ittifāḳı nifāḳıġa arzımas
Eyyām-ı vaṣlı şām-ı firāḳıġa arzımas (52.1.)

Bazı beyitlerde de “eyyâm-ı visâl”e erişen âşığın firkat gecelerinden ve mihnet çekmekten kurtulduğu için Allah’a şükrettiğini görmekteyiz:

Şükr li’llāh ‘ıyş yüzlendi vü miḥnet ḳalmadı
Yitti eyyām-ı viṣāl ü şām-ı fürḳat ḳalmadı (114.1.)

Sevgilinin siyah saçlarından ayrı kalan âşığın ne sabrı ne de kararı kalmıştır. Onun tüm zamanı perişandır:

Ḳara zülfüñ firāḳıda perīşan rūzgārım bar
Yüzüññiñ iştiyāḳıda ni ṣabr u ni ḳarārım bar (37.1.)

2.2. Ay, Yıl

Âşık, kendinden geçmiş bir şekilde aylarını ve yıllarını geçirmiştir. Epeydir gaflet ile geçirdiği bu ömrün ne zaman farkına varacağını kendi kendine sormaktadır. Burada sadece ay ve yıl unsurları sadece ismen zikredilmekte ve gerçek manada kullanılmaktadır:

Kiçürdüñ ay u yılnı mest ü bī-ḫodluḳ bile Bābür
Niçe ġaflet bile ‘ömr ötkerür sin niçe kün ayıl (73.5.)

Herhangi bir ay ve yıl, bayram ve nevruz ile kıyaslanmaktadır. Âşığa göre, sevgili ile birlikte olunan bir ay veya yıl, sevgiliden ayrı geçirilen ıyd ve nevruzdan üstündür. Nitekim zamanı değerli kılan bayram veya nevruz olması değil, sevgilinin var olmasıdır:

Sindin ayru niylegey min ‘ıyd ile nevrūznı
Ay u yıl ḫoştur siniñ birle eger bolsam bile (104.4.)

2.3. Mevsimler (Fasl)

2.3.1. Bahar

Mevsimler içinde en çok zikredilen bahar ve sonbahardır. Bahardan bahsedilirken "gül çağı, bahar eyyamı, bahar faslı, bahar-ı hüsn" gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Gazellerde geniş bir yer tutan "bezm" unsuru, mevsimlerde de etkisini göstermektedir. Güllerin açtığı bu mevsimde sakinin gafil olmaması gerektiği söylenmektedir. Bahar mevsimi, şarap içmek için en uygun zamandır ve hayatın tadının çıkarılacağı "vakt-i ıyş"tır. Bahar faslı geldiğinde âşığın içinde mey arzusu canlanmaktadır:

Ġāfil olma iy sāḳī gül çağın ġanīmet tut
Vaḳt-i ʻıyş irür bāḳī al çağır kitür bat tut (103.1.)

Bahār faṣlıdur u mey hevāsı başımda
Ayaḳ tut maña sāḳī ki ḫoş hevāyīdür (11.4.)

Âşığa göre bahar, hem işret zamanı hem de yiğitlik zamanıdır. Bu mevsimde şarap içilip yiğitlik yapılır. Şarap içmek ile yiğitlik yapmayı aynı beyitte bir anlam ilişkisi içinde kullanmıştır:

Bahār eyyāmıdur dağı yigitlikniñ evānıdur
Kitür sāḳī şarāb-ı nāb kim ʻişret zamānıdur (71.1.)

Sevgilinin yüzü, güzellik baharında açan bir gülistandır. Yanakları lale, saçları reyhan, ayva tüyleri ise menekşedir:

Ḫaṭı benefşe ḫadi lāle zülfi reyḥāndur
Bahār-ı ḥüsnde yüzi ʻaceb gülistāndur (23.1.)

2.3.2. Hazan

Gazellerden birinde tüm beyitlerde hazandan ve özellikle de hazan yaprağından bahsedilmektedir. Yek-ahenk kabul edilebilecek bir gazel olan altı beyitlik bu şiirde (29.) "hazan" kelimesi dört beyitte geçmektedir. Gül yüzlü sevgilinin ayrılığında âşık, hazan yaprağı gibi sararıp solmakta ve sevgiliden onun bu halini görüp merhamet etmesini dilemektedir:

Ḫazān yafraġı yañlıġ gül yüzüñ hicride sarġardım

Körüp raḥm iylegil iy lāle-ruḫ bu çihre-i zerdim (29.1.)

Sevgili, dik başlı davranmaktan vazgeçmemektedir. Âşık bu durum için hazan yaprağı gibi yere dökülüp, ayaklarına kapanıp yalvarsa da kâr etmemektedir. Âşık, yerlerde sürünmesi bakımından hazan yaprağına benzetilmektedir:

Sin iy gül ḳoymadıñ ser-keşlikiñni serv dik hergiz

Ayaġıġa tüşüp berg-i ḫazāñ yafraġı dik munça yalbardım (29.2.)

Letafetin gül bahçesindeki gül gibi taze ve neşeli kalması temenni edilen sevgiliye kıyasla âşık, dünya bağından hazan yaprağı gibi dökülmektedir:

Letāfet gül-şenide gül kibi sin sebz ü ḫurrem ḳal

Min erçi dehr bāġıdın ḫazān yafraġı dik bardım (29.3.)

2.3.3. Yaz, Kış

Yaz da bahar gibi vuslat ve şarap mevsimi olarak nitelendirilmektedir. Yaz geldiğinde yâre ulaşılır, dostlarla sohbet edilir. Şiirden bahsedilir ve şarabın keyfine varılır:

Yaz faṣlı yār vaṣlı dostlarnıñ ṣoḥbeti

Şi’r baḥs̱i ‘ışḳ derdi bādeniñ keyfiyyeti (109.1.)

Âşığa göre yaz mevsiminde şarap içmenin başka bir keyfi vardır. Kime bu neşe nasip olursa o kişi çok talihlidir:

Yaz faṣlıda çaġır içmekniñ özge ḥāli bar

Kimge bu neş’e müyesser bolsa bardur devleti (109.2.)

Kış ise beyitlerde sadece yaz ile birlikte ismen zikredilmekte ve herhangi bir benzetmenin unsuru olarak görülmemektedir. Âşık daha çok yazı sevmekte ve yazları alın yazısının cennet gibi güzel olduğunu, zamanının neşeyle geçtiğini düşünmektedir. Yaz, dolaylı olarak cennete benzetilmekte ve bu yüzden de yaz geldiğinde âşık çok sevinmektedir. Hem yazını hem de kışını yani tüm zamanını ıyş ile geçiren kişi ise talihli ve pek hoştur:

Yaz boldı vü boldı yana cennet kibi yazı

Ḫoş ol kişi kim ‘ıyş ile ötkey ḳış u yazı (62.1.)

2.4. Gündüz (Kündüz, Subh)

Gece ile gündüz, genellikle aynı beyitlerde birlikte zikredilmiştir. Sevgilinin yokluğu karanlık olarak düşünüldüğünde varlığı, aydınlık olmaktadır. Vuslatın sabahı aşığa gülmez ama ayrılığın gecesi ona uzun zamandır ağlar:

Külmes maña ṣubḥ-ı vaṣl Bābür

Her nice ki hicr şamı yıġlay (60.7.)

Kara gözlü sevgiliden ayrılan âşığın gündüzü, gece gibi kararmaktadır. Sevgilinin gözleri ne kadar kara olursa olsun, ayrılığın karanlığı onun gözlerinden daha koyudur çünkü âşığın gündüzünü geceye çevirmektedir. Yine gündüz, sevgiliyle birlikte geçirilen zamanı temsil etmektedir. Diğer bir cihetle bakıldığında ise gündüz, âşığın kaderidir; sevgili gittiği zaman kararır:

Ol ḳara köz hicride tün dik ḳarardı kündüzüm

Yā Rab andaḳ künni ol közi ḳara körsetmegey (92.3.)

Sevgilinin yüzü ile saçı âşığın gönlünü aldığından beri âşığa gündüz rahat yoktur, gece uyku yoktur. Sevgilinin yüzü, parlaklığı bakımından genellikle güneşe benzetildiği için gündüzü; saçı ise siyah olması nedeniyle geceyi temsil etmektedir. Böylece leff ü neşr-i mürettep yapılmıştır:

Tā alġalı köñlümni ol yüz bile ol gīsū

Kündüz maña ni ārām kiçe maña ni uyḳu (69.1.)

2.5. Gece, Akşam (Tün, Şâm)

Gece; sevgilinin saçının, gamın ve ayrılığın benzetileni olarak kullanılmıştır. Sevgilinin saçları uzun ve siyah olması yönüyle geceye benzetilmektedir. Saçlar açıldığında yüz görünür; gece biter, sabah olur:

Açıldı zülfi vü ḫoylar nümūdār oldı yüzide

Gül üzre çün bolur peydā kiçe açılsa şebnemler (20.4.)

Âşık, yüzünü görmek isteyerek sevgilinin saçını tutar. Fakat saç, uzunluğu bakamından geceye benzer. Âşık, gece yolunu kaybetmiş bir yolcudur:

Tuttum saçını yüzin körey dip

Tün uzun u min ġarīb güm-rāh (48.2.)

Sevgilinin en sık benzetildiği unsurlardan biri de aydır. Âşığı gam gecesinden kurtarabilecek olan da sevgilinin geceye ay gibi doğmasıdır. Eğer bu kurtuluş gerçekleşirse âşık, çok sevinecek ve güneşe hiç bakmayacaktır. Burada dolaylı olarak güneş-ay (sevgili) mukayesesi görülmektedir. Âşığın seçimi tabii ki sevgiliden yanadır:

Ḳuyaşḳa ẕerre naẓar salmaġay sivünmekdin

Ḳutulsa ġam tünidin körse yana Bābür ayın (97.5.)

Ayrılığın kara gecesi helak edici ve kan dökücü olması yönüyle de beyitlerde ele alınmaktadır. Âşık, gecenin helak ediciliğinin bu denli dehşetli olduğunu bilmemektedir:

Bu yañlıġ bilsem irdi hicrniñ mühlik ḳara şāmın

Birür mü irdim ölgünçe iligdin vaṣl āyā min (38.1.)

3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erbaa)

3.1. Su

3.1.1. Bahr, Deryâ

Bahr ve deryâ, lütuf kelimesi ve onun çoğulu olan eltâf ile birlikte tamlama oluşturacak şekilde beyitlerde görülmektedir. Sevgilinin lütfu, genişliği ve bolluğu yönüyle okyanusa benzetilmektedir. O lütuf okyanusun karşısında inciler ve mücevherler, âdeta taş ve toprak hükmünde olsa bu duruma şaşılmaz:

Ni tañ ḳaşıda eger bolsa la’l ü dür taş u tofraḳ

Ki ma’den-i kerem ü cūd u baḥr-ı luṭf u seḫādur (91.2.)

Âşık, sevgiliye “ey bahr-ı eltâf” diyerek nidada bulunmaktadır. Lütuf okyanusu olarak anılan sevgili ise âşığının gözünden saklanarak onun gözyaşlarını okyanusa çevirmektedir. Bahr ve deryâ, bir beyitte hem sevgilinin lütfunun hem de âşığın gözyaşının benzetileni olarak kullanılmaktadır:

Közümdin yaşunup iy baḥr-ı elṭāf

Közümniñ yaşını deryā ḳılıp sin (17.5.)

3.1.2. Seyl, Cûy

Seyl, genellikle âşığın gözyaşının benzetileni olarak şiirlerde kullanılmaktadır. Âşık, dünya eleminden gözyaşı dökmektedir ve bu gözyaşı, mübalağalı bir biçimde

düşünülüp sele benzetilmektedir. Fakat tüm bu derde ve üzüntüye rağmen âşığın sevgilinin kereminden ümidi vardır:

Egerçi dehr elemidin töküldi seyl-i sirişkim
Velīk şeh keremidin ümīdim asru toladur (91.3.)

Söyleyiş açısından daha üstün bir beyitte ise yeryüzünü tutan suyun sel değil, âşığın gözyaşları olduğu ifade edilmektedir:

Seyl imestür yir yüzin tutḳan közümniñ yaşıdur
Ra'd imestür kökke çırmaşḳan köñül efġānıdur (44.4.)

Sevgilinin belaları, bir akarsuya benzetilir. Sevgili, âşığın hem canına hem de gönlüne yüzlerce sitem eder. Bu yüzden âşığın gözünden gözyaşı değil, bir gam nehri akmaktadır:

Cānġa ḳılur yüz sitem köñlüme yüz ança hem
Köz aḳızur cūy-ı ġam şūẖ-ı belā cūyıdın (94.3.)

3.1.3. Şebnem

Sevgilinin yüzü, güle; yüzündeki ter damlaları, gülün üstündeki şebneme benzetilmektedir. Sevgilinin kara saçları ise gecedir. Sevgilinin yüzünü kapatan kara saçları açıldığında, gece sona erip gün doğduğunda gül yüzünün üzerindeki terler (şebnemler) görülmektedir:

Açıldı züli vü ẖoylar nümūdār oldı yüzide
Gül üzre çün bolur peydā kiçe açılsa şebnemler (20.4.)

3.2. Od (Ateş)

Ateş, aşkın benzetileni olarak sıkça kullanılmaktadır. Aşkın ateşi âşığın gönlüne düşüp onu tutuşturmaktadır. Sevgili, naz atının dizginlerini tutarak aşk ateşini harlar ve âşığın gönlünde her tarafa yayar:

Otumnı tīz ite sin her ṭarafḳa sikritip at
Semend-i nāz 'inānını bir biri yandur (23.5.)

Güzel yanaklı sevgili, âşığın canına ateş salmıştır. Bu ateşin kaynağı, sevgilinin kırmızı yanaklarıdır:

Cānıma ot saldı ol ruẖsāre-i zībā yana
Köñlüme ol zülf boldı māye-i sevdā yana (18.1.)

Âşık, aşk acısından dolayı ah etmektedir. Onun ahı bir yel gibi, gönlündeki ateşi harlamaktadır. Ah ile ateş hem birbirinin sebebi hem de birbirinin sonucu olmaktadır:

Köñlüm örtendi her dem āhımdın
Meger ol yil bu otnı dem ḳıldı (74.4.)

Âşığın gönlü bir kor ateşe benzetilmektedir. Bu gönül, âşığın göğsünün içine girdiğinden beri onun işi yanıp tutuşmaktır:

Kirgeli köksüm ara köñlüm işim köymek durur
Min niçük köymey ki köksüm içre bardur aḫkeri (55.2.)

Âşığı yakmak için yel, merkeptir; ateş ise o merkebin binicisidir. Bu bağlamda ateş, kişileştirilerek bir şahıs hüviyeti kazanmıştır:

Minse ol abraş ol ḳuyaş köymey nitey kim Bābürā
Mini köydürmekke yildür merkeb ottur rākibi (43.6.)

3.3. Hava

3.3.1. Yil, Sabâ, Nesîm

Hava unsuru genellikle rüzgar olarak beyitlerde yer almaktadır. Âşığın ahvalini, yerleri öpüp niyaz ettiğini servi boylu sevgiliye ulaştırması istenen; haberciliğiyle tanınan sabâ rüzgarıdır:

Ol servġa kerem ḳılıban yitkür iy ṣabā
Bābür niyāzını yir öpüp ḫūb edā bile (112.5.)

Âşık, sevgilinin yağlığını istemektedir. O olmazsa da ondan bir rüzgar istemektedir. Çünkü bu rüzgar âşığa can bahşetmektedir. Böylece rüzgarın haber taşıyıcı özelliğinden sonra âşığa can verici özelliği de beyitlerde işlenmektedir:

Köñlüm ister yaġlıġıññı belki andın bir nesīm
Yitse Bābürġa irür cān birle minnet-dār aña (70.6.)

Ayrılık vaktinde, ansızın, yârin haberini getiren sabâ rüzgarı; âşığa can vermesi yönüyle Hz. Îsâ'nın nefesine benzetilmekte ve telmihe başvurulmaktadır:

Mesīh enfāsı yañlıġ can birür fersūde cismimġa
Ṣabā kiltürse nāgeh hicr ara ol yār peyġāmın (38.4.)

Âşığın gönlündeki aşk yangınının tasvir edildiği bir beyitte yel, bineğe benzetilmiştir. Bu bineğin binicisi ateştir:

Minse ol abraş ol ḳuyaş köymey nitey kim Bābürā

Mini köydürmekke yildür merkeb ottur rākibi (43.6.)

Âşığın temennisi şunlardır: Aşk diyarının ahı yüzünden servi boylu sevgili eğilmesin ve gam yelinden ötürü sevgilinin güzel kokulu saçları dağılıp yıpranmasın. Burada gam ile yel birlikte kullanılmış ve gam yele benzetilmiştir:

‘Işḳ iliniñ āhıdın ol serv-ḳad ḫam bolmasun

Ġam yilidin ol mu’anber zülf derhem bolmasun (80.1.)

3.4. Tofrak

Toprak, tevazudan söz edilen beyitlerde kullanılmıştır. Âşığın başında büyüklük gevherinin tacı yoktur. Çünkü onun yanında hakir ve zelil olmanın toprağından yapılmış bir döşek vardır. Sevgili, âşığı hakir görür; âşık, yerle bir olur ve toprağa kavuşur:

Başda ger yoḳtur celālet gevheridin efserī

Yanıma besdür meẕellet tofraġıdın pisterī (55.1.)

Sevgilinin ayaklarına baş koyan âşığın başına toprak, ağzına taş dolmaktadır. Burada taş ve toprak bir benzetme unsuru olmaktan ziyade yine alçalmanın sembolleri olarak karşımıza çıkmaktadır:

Ḳoyup ayaġıġa baş sürse la’lidin her kim

Başıġa tofraḳ u aġzıġa taş kirek bolsa (12.4.)

Âşktan istenen, âşığın namını ve nişanını yok etmesidir. “Yok etmiyorsa aşk yoktur.” düsturunun bir yansıması olan beyitte âşık, cisminin toprak olmasını ve o toprağın da yel olup gitmesini istemektedir. Burada aşkın varlığı yok etme özelliğinin ön plana çıkarıldığı söylenebilmektedir:

İsterem iy ‘ışḳ mindin ḳalmaġay nām u nişān

Tofraḳ it cismimni daġı yilge birgil tofraġım (110.5.)

İnci ve mercan; sevgilinin kerem madeni ve lütuf denizi karşısında, taş ve toprak olsa buna şaşılmaz. Bu bağlamda taş ve toprak, değersizliği yönüyle ele alınmaktadır:

Ni tañ ḳaşıda eger bolsa la’l ü dür taş u tofraḳ

Ki ma’den-i kerem ü cūd u baḥr-ı luṭf u seḫādur (91.2.)

4. Hayvanlar

4.1. Kuşlar

Beyitlerde cinsi söylenmeyen bir “can kuşu” unsurundan bahsedilmektedir. Yani can, aşkın hevesiyle uçmaya meraklı kuşa benzetilmektedir:

Uçḳu diktür can ḳuşı hicrānda Bābür āhıdın
Kil biri ta’cīl ile cānım hevā körsetmegey (92.6.)

4.1.1. Andelib

Bülbül ve gül mazmunu, klasik şiir geleneğine uygun bir şekilde, âşığın ve sevgilinin benzetileni olarak kullanılmıştır. Şair/âşık, bülbüle; şiiri, feryada; sevgili, güle benzetilmiştir. Herkes onun şiirini dinlemiş olmasına rağmen sevgili ona kulak asmaz. Çünkü bülbül yüzlerce feryat etse de gül onu umursamaz:

Bābürā hergiz ḳulaḳ şi’riñġa ol gül salmadı
Gülge ni pervāy yüz feryād ḳılsa ‘andelīb (42.5.)

4.1.2. Kebûter

Âşığın gönlü bir beyitte mektuba benzetilmektedir. Bu mektup, güvercinin kanadına bağlanıp sevgiliye gönderilmek istenmektedir. Güvercinin, âşıktan sevgiliye haber iletici özelliğinden bahsedilmektedir:

Kebūter ilte sin ḫaṭṭım ni bolġay ger ḳabūl itseñ
Köñülni bağlasam ol nāme yañlıġ perr ü bāliñġa (96.4.)

4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

4.2.1. At, Abraş, Tevsen, Semend

Gazellerde en sık zikredilen hayvan attır. At, muhtelif biçimlerde ele alınmıştır. Attan bahsedilirken şu isimler kullanılmaktadır: at, abraş, tevsen, semend.

Serkeş ve dik başlı bir at olan tevsen, sevgilinin üzerine binip gezdiği attır. Bazen tevsen, kanatlı bir at olarak tasavvur edilir. Güneş, sevgilinin bu kanatlı ata bindiği gibi feleğin üstüne binse yine de sevgili gibi olamaz:

Çıḳsa ḳuyaş felekke sin atḳa çıḳḳanıñ dik
Bolġay mu ol siniñ dik ol perr-i tevseniñ dik (59.1.)

Abraş, alacalı veya benekli bir attır. Sevgilinin bindiği atlardan biri olarak zikredilmektedir. Sevgili abraşıyla bir yel gibi âşığın yanından geçip gitmektedir. Bu geçişin rüzgarıyla âşığın ömür ağacı yıkılmaktadır:

Abraşını yildürüp yitkeç yıḳıldım dostlar
Āh kim ʻömrüm dıraḫtını yıḳtı sarsarı (55.5.)

Sevgilinin naz yapma huyu, sürekli ve çevik bir at olan "semend" e benzetilmektedir. Sevgili, naz atının dizginlerini bir o yana bir bu yana döndürmektedir ve âşığın gönlündeki aşk ateşini harlayıp her yana yaymaktadır.

Otumnı tīz ite sin her ṭarafḳa sikritip at
Semend-i nāz ʻinānını bir biri yandur (23.5.)

Benzer anlama sahip olan bir başka beyitte de sevgiliden asker gibi kılıcını çekip yine atına binerek âşığın aşk ateşini her yana yayması istenmektedir:

Sü kibi tīġ çikip tünd ü semendiñni minip
Yildürüp her sarıġa miniñ otum tīz ite sin (88.3.)

4.2.2. Gazale

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri, yeşilliğe; yanakları ise bu yeşilliğin içinde bulunan laleye benzetilmektedir. Sevgilinin sarhoşluktan dolayı baygın baygın bakan gözleri ise dişi geyiğe benzetilmiştir:

ʻḪaṭṭıñ ara ʻiẕārıñ sebze içinde lāle
Ol çeşm-i pür-ḫumārıñ lāle dagı ġazāle (30.1.)

4.2.3. İt

Âşık, sevgilinin köpeğidir. Beyitlerde köpek yerine "it" ifadesi kullanılmaktadır. Sevgilinin âşıktan bahsederken "itim" demesi dahi âşığı sevgilinin mahalline doğru hızlı hızlı koşturur:

Dimiş mini ki itim kileside körgümdür
Niçe bu va'de bile Bābürā yügürgey min (120.6.)

5. Bağ, Çemeni Çiçeklik İle İlgili Unsurlar

5.1. Bağ

Bağdan bahsedilirken "hayatım bağı, âlem bağı, ışk bağı" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Dünya bir bağa benzetilmiş, âşık ise bu bağdan hazan yaprağı gibi dökülmüştür.

Âşık, aşk bağını temaşa ettikten sonra onun vasıflarını anlatmaktadır. Bu bağın fidanı gam, meyvesi mahrumiyettir. Âşık, bu bağı gördüğü için pişmanlık duymaktadır:

'Işḳ bāğınıñ nihāli ġam beri ḥırmān imiş

Ḳılmaġay irdim bu gül-şenni temāşā kāşkī (75.2.)

Sevgilinin vuslatını dileyen her kimse, nazını çekmek zorundadır. Çünkü bu âlem bağında dikensiz bir gül bulmak zordur. Âlem, bağa; sevgili, güle; nazı, dikene benzetilmiştir. İkinci mısrada kinaye sanatı yapılmaktadır:

Viṣālin kim tielr sin nāzını ḫoş tartḳıl Bābür

Ki 'ālem bāğıda tapmaḳ gül-i bī-ḫār müşkildür (51.5.)

Âşığın hayatı bağa benzetilmektedir. Sevgili ise salınarak yürümesi ve uzun boylu olması sebebiyle bu bağın servisidir:

Yüzüñ iy serv cānım gül-şeniniñ tāze gül-zārı

Ḳadiñ iy gül ḥayātım bāğınıñ serv-i revānıdur (71.4.)

5.2. Çemen

Çemenden bahsedilirken "sahn-ı çemen" ifadesi sıkça kullanılmaktadır. Şair, sevgilinin sahnını tasvir etmektedir. Onun sahnı, çemendir. Bu çemen baştan başa menekşelerle bezenmiştir. Çemenin etrafı ise dikensiz güllerle dolu bir gül bahçesidir:

Bir çemendür saḥnı kim bolġay benefşe ser-be-ser

Tigresi gül-zārıdur kim bolmaġay bir ḫār aña (70.3.)

Bir başka beyitte çemen, sevgilinin gül çehresinden dolayı erguvan rengine bürünmüştür:

Gehī ṣaḥrā 'iẕār-ı lāle şeklidin irür gül-gūn

Gehī ṣaḥn-ı çemen gül çihresidin erġuvānīdür (71.2.)

Sevgilinin güzelliğinden bahsedilirken "hüsnün çemeni" tamlaması kullanılmaktadır. Güzellik, çemene benzetilmiştir. Sevgili ise, bu çemende açan bir

güldür. Fakat gençlik ve gençliğe mahsus bir güzellik, yaşlılığın gelmesiyle birlikte göz açıp kapayıncaya kadar geçip gider:

İy gül mini zār itme ki ḥüsnüñ çemenide
Közni yumup açḳunça bu gülzār tapılmas (27.4.)

5.3. Gülzâr, Gülistân, Gülşen

Gül bahçesi çok kullanılan benzetme unsurlarından biridir. Sevgilinin yüzü gül bahçesine benzetilmektedir:

Ḳad ü ḫaṭṭıñ bile köz ü yüzüñ iy serv-i sīmin-ten
Biri serv ü biri reyḥan biri nergis biri gül-şen (72.1.)

Sevgilinin eza ve cefasıyla yorulan ve dünya bağından hazan yaprağı gibi dökülen âşık, sevgilinin letafet gülşeninde taze ve neşeli kalmasını istemektedir. Letafet, gül bahçesine benzetilmektedir:

Leṭāfet gül-şenide gül kibi sin sebz ü ḫurrem ḳal
Min erçi dehr bāġıdın ḫazān yafraġı dik bardım (29.3.)

Gül bahçesi ve çemen bazı beyitlerde bir arada kullanılmıştır. Sevgili, gül bahçesinde olan güllerden daha üstün niteliklere sahip bir güldür. Ne çemende sevgili gibi bir uzun boylu, güzel ve parlak bir servi ağacı vardır ne de gül bahçesinde onun gül yanakları gibi kırmızı bir gül vardır:

Ni çemende serv bar ol ḳāmet-i ra'nā kibi
Ni gülistān içre gül bar ol ruḫ-ı zībā kibi (43.1.)

Âşığın hayatı, bir bağa; canı ise bir gül bahçesine benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü, bu gül bahçesinin taze gülüdür:

Yüzüñ iy serv cānım gül-şeniniñ tāze gül-zārı
Ḳadiñ iy gül ḥayātım bāġınıñ serv-i revānıdur (71.4.)

Gazellerdeki genel benzetme temayülünün aksine birkaç beyitte sevgili değil; âşığın gönlü goncaya benzetilmektedir. Âşığın gönlü bir gonca gibi kapalıdır. Artık bu gönül, gül bahçesine meyletmemektedir. Gam ile kapanan gönlü, gül bahçesinde yapılacak bir gezinti açmayacaktır:

Ġonçe dik köñlüm miniñ gül-zār meyli ḳılmaġay
Ġam bile bütken köñül gül-geşt ile açılmaġay (63.1.)

6. Bitkiler

6.1. Ağaçlar

6.1.1. Servi

Sevgilinin boyundan bahsederken en çok kullanılan benzetme unsuru servidir. Sevgilinin boyunun uzunluğu, salınarak yürüyüşü, edalı tavrı vb. özelliklerle bu benzetme yapılmaktadır. Servi, şu isim ve sıfatlarla zikredilmektedir: serv-i bâlâ, serv-i hırâmân, serv-i nâz, serv-i revân, serv-i sehî, serv-i sîmînten.

Servi boylu sevgilinin yokluğunda diğer tüm serviler, âşığın bağrına bir ok gibi batmaktadır. Âşığın gönül ülkesinde yüzü güle, saçı sünbüle, boyu serviye benzeyen bir sevgili var oldukça baharı ve bağı seyretmek umrunda değildir:

Bahār u bāġ seyrin ni ḳılay kim dil-sitānımnıñ
Yüzi gül zülfi sünbül ḳāmeti serv-i ḫırāmāndur (50.3.)

Âşık, sevgilinin atının yolunu gözlemekte ve onun atıyla gidişinin çok ihtişamlı olmasından dolayı bunu insanlara tavsiye etmektedir. Sevgili, atına binmeyip yürümeye kalksa onun servi gibi salınarak yürüyüşünün herkes tarafından görülmesi gerektiğini söylemektedir:

Sikritip yildürgenide tevseniġa köz salıñ
Yayḳalıp yol yörüse serv-i ḫırāmānın körüñ (61.2.)

Sevgiliden ayrı kalan âşık, çok cefa ve eziyet çekmiştir. Bu yüzden sevgilinin serviye benzeyen boyunun gölgesi, âşığın başından eksik olmamalıdır:

Köp cefā vü cevr kördüm iy ḳuyaş hicriñ küni
Başımızdın sāye-i serv-i ḳadiñ kim bolmasun (80.3.)

Bağçıvan, sevgilinin servi boyunun ihtişamı karşısında kendi bahçesindeki servisini yakıp kırdırmaktadır. Burada gerçek bir "serv-i sehî" ile sevgilinin boyu kıyaslanmakta ve sevgili üstün görülmektedir:

Serv ḳaddiñ barıda öz ḳaddini çün ḳıldı vaṣf
Otḳa yaḳtı bāġ-bān serv-i sehīsin sındurup (56.2.)

6.1.2. Nihâl, Nahl

Sevgilinin boyu ve genel olarak güzellik kavramı nihale benzetilmiştir. Sevgilinin boyu, güzellik bağında nazik bir nihaldir. Bir beyitte, âşıkların ahının çıkardığı rüzgarın o nazik nihali incitmesinden korkulmaktadır:

‘Uşşāḳ āhı yilidin āsīb tigmesün
Ḳaddiñ ki ḥüsn bāġıda nāzük nihāldür (45.4.)

Sevgiliden bahsedilirken “hüsn nahli” ifadesi kullanılmakta ve yine sevgili fidana benzetilmektedir. Âşık, sevgilinin fidana benzetilen boyuna meylettiğinden beri vuslattan mahrumdur. Çünkü o fidan, meyve olarak, âşığa mahrumiyet vermektedir. Burada aynı kökten türeyen “mahrum” ve “hırman” kelimeleri kullanılarak iştikak sanatı yapılmaktadır:

Bolġalı ḳaddiġa māyil vaṣlıdın maḥrum min
Bābürā ol ḥüsn naḫli bir meger ḥırmān birür (36.5.)

Aşk bağının fidanı, gamdır. Bu fidanın meyvesi ise, yukarıdaki beyitte olduğu gibi, hırmandır. Âşık, bu bağı temaşa ettiği için pişmanlık duymaktadır:

‘Işḳ bāġınıñ nihāli ġam beri ḥırmān imiş
Ḳılmaġay irdim bu gül-şenni temāşā kāşkī (75.2.)

6.1.3. Şimşâd

Şimşad da sevgilinin boyunun benzetilenlerinden biridir. Sevgilinin yüzü, yaban gülüne; boyu şimşad ağacına benzetilmektedir:

İy yüzi nesrīn ḳāmeti şimşād
Niçe ḳılur sin cānıma bī-dād (77.1.)

Âşık, âşık olduğundan beri şimşad boylu sevgiliden yüzlerce bela görmektedir. Aşka dair bunca belanın olduğunu görüp şaşırmaktadır:

‘Āşıḳ olġaç kördüm ol şimşād ḳaddin yüz belā
Allāh Allāh ‘ışḳ ara mundaḳ belālar bar imiş (58.2.)

6.1.4. Tûbâ

Tûbâ, sevgilinin boyu için benzetilen olarak düşünülmüştür. Sevgilinin hoş boyu ile cenneti gölgeleyen ilahi ağaç Tûbâ mukayese edilmektedir. Âşık, sevgilinin boyu varken Tûbâ’yı görmesine gerek olmadığını söylemektedir:

Ni körey Ṭūbānı ḳadd-i ḫoş ḫırāmıñ barıda

Ni ḳılay sünbülni ḫaṭṭ-ı müşg-fāmıñ barıda (14.1.)

6.2. Çiçekler

6.2.1. Gül, Gonca

Gül, sevgilinin benzetileni olarak en sık kullanılan çiçeklerin başında gelmektedir. Sevgilinin yüzü, yanakları ve dudakları renk bakımından güle; dudakları, kapalılık ve açılmamışlık bakımından goncaya benzetilmektedir. Yüzün yaban gülüne hatta yaban gülünün şahına benzetildiği de görülmektedir (77.1).

Gül yüzlü sevgiliden uzak kalan âşık için gül, gözlerine batan bir dikendir; servi, bağrını delen bir oktur:

Gül tikendür közlerimge ol yüzi güldin yıraḳ

Serv oḳtur bağrıma ol serv-i bālā bolmasa (16.2.)

Sevgilinin yüzü kendi kendine biten, yabani bir laledir. Dar ağzı ise gülümseyen bir goncadır:

Gül yüzüñ irür lāle velī lāle-i ḫod-rūy

Tar aġzıñ irür ġonçe velī ġonçe-i ḫandān (93.3.)

Sevgiliden başkası gümüş yapraklı gül desenli bir elbise giyse bile sevgili kadar güzel olamaz. Çünkü sevgili hiçbir elbise gerekmeksizin, doğal olarak gül endamlı ve gümüş tenlidir:

Ger sīm-berg-i gülni ḳılsa libās özige

Bolġay mu iy gül-endām köñlek bile teniñ dik (59.3.)

Âşık, sevgliden ayrıldığı zaman nasibine gam dikenleri düşmektedir. Bu durumda sevgili yine güle benzetilirken gülün dikenleri ayrılığı temsil etmektedir:

Sindin ayrıldım ise boldı nasībim ḫār-ı ġam

Sindin iy gül imdi Bābür bir zamān ayrılmaġay (63.5.)

6.2.3. Benefşe

Menekşe; Divan şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla ele alınmıştır. Sevgilinin beni ve ayva tüyü, menekşeye benzetilmektedir (Çelebioğlu, 2016, s. 166).

Çemen tasviri yapılırken menekşeye de yer verilmektedir. Çünkü menekşe sevgilinin “sahn-ı çemen”ini baştan başa kaplamıştır:

Bir çemendir ṣaḥnı kim bolġay benefşe ser-be-ser
Tigresi gül-zārdur kim bolmaġay bir ḫār aña (70.3.)

Bâbür’ün gazellerinde genellikle sevgilinin ayva tüyünün benzetileni olarak kullanılmaktadır:

Ḫaṭıñ bile yüzüñ ü kākülüñ siniñ iy cāñ
Biri benefşe biri yāsemen biri reyḥān (100.1.)

6.2.4. Reyhân

Divan şiirinde, siyah rengi ve kokusu dolayısıyla sevgilinin saçı, kâkülü, ve yüzündeki ayva tüylerinin benzetileni olarak kullanılan çiçeklerden biri de reyhândır (Açıl, 2015, s.18).

Reyhân; zülfün benzetileni olarak servi ve gonca ile tenasüp oluşturacak şekilde birlikte kullanılmaktadır:

Aġzı vü ikki zülf ü ḳadi bolmasa maña
Reyḥān u serv ü ġonçe körerdin melāldür (45.3.)

Hattın, yüzün ve kâkülün benzetileni olarak sırasıyla menekşe, yasemin ve reyhân çiçekleri birlikte kullanılmıştır:

Ḫaṭıñ bile yüzüñ ü kākülüñ siniñ iy cān
Biri benefşe biri yāsemen biri reyḥān (100.1.)

6.2.5. Yâsemen

Yasemin çiçeği, rengi sebebiyle, Bâbür’ün gazellerinde sevgilinin yüzünün benzetileni olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzün üstündeki güzel kokulu ayva tüyleri, yaseminin üstündeki reyhâna benzetilmektedir:

Ḫaṭṭ-ı müşgīn mü durur gül yüzide
Yāsemen üstide reyḥān körünür (65.2.)

6.2.6. Lâle

Sevgilinin yüzü ve yanakları, kırmızı olması nedeniyle laleye benzetilmektedir. Susuz ve kurak çöller, sevgilinin laleye benzeyen yanaklarının rengiyle gül rengine bezenmektedir:

Gehī ṣaḥrā ʻiẕār-ı lāle şeklidin irür gül-gūn

Gehī ṣaḥn-ı çemen gül çihresidin erġuvānīdür (71.2.)

6.2.7. Nergis

Mitolojik hikayesi hemen herkesçe bilinen nergis çiçeğinin bünyesinde uyuşturucu bir madde bulunmaktadır. Nergisin narkoz ve narkotik ile aynı kökten türemiş olması da bu bağlamdan kaynaklıdır. Bu yüzden Divan şairlerine göre nergis bîmardır, mesttir, mahmûrdur (Ayvazoğlu, 1996, s. 142).

Bâbür'ün gazellerinde de sevgilinin gözü, esrük ve mahmûr bir şekilde bakması nedeniyle nergise benzetilmektedir:

Ḳad ü ḫaṭṭıñ bile köz ü yüzüñ iy serv-i sīmin-ten

Biri serv ü biri reyḥan biri nergis biri gül-şen (72.1.)

6.2.8. Erguvan

Erguvan çiçeği sadece bir beyitte "erguvânî" ifadesiyle, renk olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin gül çehresinden dolayı "sahn-ı çemen"in erguvan rengine bürünmesinden bahsedilmektedir (71.2).

SONUÇ

Sadece yaşadığı XVI. yüzyılın değil, genel olarak Klasik Çağatay edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Bâbür Şâh'ın *Divan*'ındaki gazeller üzerine yaptığımız, dört ana bölümden oluşan bu incelemede ulaştığımız sonuçları aşağıda maddeler halinde listeledik:

1. Bâbür Şâh'ın gazelleri, kendi devrindeki ve kendinden önceki büyük hükümdar şairlerinden geri kalmamak adına yazılmış şiirler değillerdir. Türk ve Fars edebiyatlarını iyi gözlemlemiş olan şair; aruz vezni üzerine derinlemesine düşünmüş, gerek söyleyiş gerekse anlam derinliği bakımından son derece kuvvetli şiirler ortaya koymuştur. Gazellerin büyük bir çoğunluğu hayatından önemli izler taşımaktadır. Bâbür'ü diğer şairlerden ayıran önemli nokta, hatırat özelliği taşıyan ve kendi kaleminden hayatını detaylı bir şekilde öğrenebildiğimiz *Bâbürnâme*'sidir. Beyitleri anlamlandırmak için başvurduğumuz kaynaklar arasında en önemli yeri bu eser tutmaktadır.

2. İncelememizin "Din ve Tasavvuf" bölümüne dahil olan gazellerde Bâbür'ün Allah'tan bahsederken genellikle nida sanatı yaptığı, sadece dua ve niyazlarda bulunduğu görülmektedir. Peygamberler arasında Hz. Muhammed'e hiç yer vermemiş, sadece Hz. Îsâ ve Hz. Hızır'ı zikretmiştir. Ayetlerden sadece "Yuhyî'l- 'izâm"a yer verip onu da Hz. Îsâ ile ilişkilendirmiştir. Bu bölümde en çok yer alan unsur "perî"dir. Sevgilinin ve güzellerin benzetileni olarak "perî" açık istiare yoluyla, sıklıkla kullanılmıştır.

3. Tasavvuf, Bâbür'ün hayatında babasından gördüğü gibi, Hâce Ubeydullah'a duyduğu derin saygı ve muhabbet ile yer edinmiştir. Fakat gazellerinde tasavvufun derinlemesine işlendiğini söylemek mümkün değildir. Gazellerin içinde baştan sona tasavvufî olarak nitelendirilebilecek çok az şiir mevcuttur.

4. İkinci bölüm olan "Cemiyet"te tarihî şahıslardan Gazneli Mahmut, onun sevgilisi Ayaz ve Sultan Üyevs bin Mahmut'tan bahsedilmektedir. Şairlerden Hâfız, Selmân ve "peygamber şairi" olarak bilinen Hassan bin Sâbit'e yer verilmiştir.

5. İkinci bölümün en hacimli kısmı "bezm" ve "rezm" unsurlarıdır. Hayatı savaşlarla dolu geçen Bâbür Şâh'ın şiirlerinde de savaş aletlerini sevgilinin güzellik unsurlarının benzetileni olarak kullandığını söylemek mümkündür.

6. Yine *Bâbürnâme* vesilesi ile yakından bildiğimiz hayatında olduğu gibi gazellerinde de içki ve içki meclisi (bezm) önemli bir yer tutmuştur. Birlikte içki içtiği ahbabını, içki meclislerinde bulunan musikî unsurları, bu meclislerin kurulduğu mevsimler olan baharı ve yazı gazellerinde sıkça zikretmiş ve benzetme unsuru olarak da kullanmıştır.

7. Hükümdar bir şair olması sebebiyle de "Bazı Tipler ve Meslek Erbâbı" başlığında "şah-bende" tezatını, "sevgili-âşık" bağlamında söyleyiş güzelliği bakımından özgün beyitlerle işlemiştir.

8. "İnsan" bölümü tezin en hacimli bölümüdür. Klasik Türk edebiyatı geleneğine benzer bir yapıda bulunan Bâbür'ün gazellerinde de sevgili, âşık ve rakip üçgeni geniş yer bulmuştur. Bu üçgene ait beyitler tarafımızca ele alınmış ve tasnif edilmiştir. Sevgili ve âşık unsurları rakibe göre daha çok ön plana çıkmaktadır. Teşbihlerin yanı sıra nida ve istiare sanatlarının bir arada bulunduğu beyitler sayıca çoktur. Sevgilinin, yüzünün ve yanaklarının benzetileni olarak gül, güneş ve ay sıkça kullanılmıştır. Yüzdeki terler ile ilgili benzetmeler (bkz. şebnem) özgün nitelikler taşımaktadır.

9. Âşık için kullanılan sıfatların en sık tekrar edilenlerinden biri "tilbe"dir. Yine âşık için özgün bir benzetme örneği kabul edebileceğimiz "elmas" bu bölümde yer almaktadır. Gönlün mektuba benzetilmesi de yine orijinal benzetmelerden biridir.

10. "Maddi ve Manevi Haller" başlığında gamın, asker anlamındaki "çirig" sözcüğü ile ilişkilendirilmesi, Bâbür'ün büyük bir kumandan olarak sürdüğü ömrünün, şiiri üzerindeki tabii etkisini ispatlayacak örneklerden bir tanesidir. Bâbür "gam çerisi" ile mücadele etmek için yine içkiye başvurmaktadır.

11. Dördüncü bölüm olan "Tabiat"ta güneş, ay vb. kozmik unsurlara genişçe yer verilmiştir. Bu unsurlar beyitlerde zikredilirken genellikle sevgilinin ve âşığın benzetileni olarak kullanılmıştır. Yine bu bölümde şimşek ve gök gürlemesi gibi tabiat olaylarından mübalağalı bir teşbih unsuru olarak bahsedilmiştir.

12. Gazellerin geneli için çıkarılabilecek sonuçlardan bir tanesi de Bâbür'ün leff ü neşr sanatına çok fazla başvurmuş olmasıdır. Bu konu ile ilgili müstakil bir çalışma yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.

13. Gazellerde geçen deyimler ve atasözlerinin sayısı ayrıca bir inceleme konusu olacak kadar fazladır. Bu konuya da dikkat çekmekte yarar olduğu kanaatindeyiz.

14. Klasik Çağatay edebiyatı sahasında incelemelerinin sayısının artırılması gerekmektedir. “Edebiyat tarihi, edebiyatın tarihi olmalıdır.” cümlesinden hareketle Ali Nihat Tarlan’ın ortaya koyduğu tahlil metodunun daha fazla metne uygulanması gerektiğini düşünmekteyiz.

15. Bâbür Şâh’ın eserleri üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak dil veya tarih sahasında olduğu bilinmektedir. Bu çalışmaların merkezini *Bâbürnâme* adlı metin oluşturmaktadır. *Divan* üzerine yapılmış sadece bir dil çalışması Bilâl Yücel tarafından ortaya konmuş ve hiçbir edebiyat incelemesi yapılmamıştır. Biz çalışmamızı yüksek lisans tezi olması hasebiyle Bâbür’ün gazelleri ile sınırlandırdık. Fakat bizce tüm divanın edebi yönden tahlil edilmesi gerekmektedir.

16. Cemal Kurnaz’ın Hayalî Bey Divanının Tahlili adlı çalışmasında ortaya koyduğu benzetme unsurlarının istatistiksel tablosu, edebiyat incelemelerinin sayısal verilere dayandırılması ve somutlaştırılması bakımından önem arz etmektedir. Bu sayede şairlerin üslupları arasındaki benzer ve farklı yönler daha net bir şekilde ortaya çıkarılabilecektir. Ancak bu mukayaselerin yapılabilmesi için Tarlan’ın tahlil metodunun daha fazla divana uygulanması elzemdir.

KAYNAKÇA

AÇIL, Berat. (2015). “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi.* Bahar. S.5.

AKÜN, Ömer Faruk. (1991). “Bâbür’ün Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü”. *TDV İslâm Ansikolpedisi*. İstanbul: C.4.

ALPARSLAN, Ali. (1973). “Bâbür’ün İcad Ettiği ‘Bâbürî Yazısı’ ve Onunla Yazılmış Olan Kur’an”. *Türkiyat Mecmuası. F. 11.*

ATEŞ, Süleyman. (1995). **Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri**. İstanbul: Milliyet Yayınları. C.4.

AYVAZOĞLU, Beşir. (1996). **Güller Kitabı**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

BABUR, G. Z. M. (1943). **Vekayi Babur’un Hâtıratı**. C. 1. Doğu Türkçesinden çeviren: Prof. Reşit Rahmeti Arat. ön sözü ve tarihî özeti yazan: Y. Hikmet Bayur. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BAKKAL, Ali. (2020). “Hz. İsa’ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2020/2 S.45.*

BANARLI, Nihad Sâmi. (1971). “Bâbur Şah”. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi. C.1.

BEVERİDGE, A.S. (1992). **The Bâbur-nâme in English**. London.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed. (1971). **Necati Bey Divanı’nın Tahlili**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ÇELEBİOĞLU, Ayşe. (2016). “Klasik Türk Şiirinde Menekşe”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi.* S. 37.

DEMİRCAN, Adnan. (1996). “İbn Teymiyye’ye Göre Yezid b. Muaviye’nin Durumu”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2(2).*

ELMALI, Hüseyin. (1997). “Hassân b. Sâbit.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C. 16.

ERARSLAN, Kemal. (1993). “Çağatay Edebiyatı.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C. 8.

ERARSLAN, Kemal. (1986). “Çağatay Şiiri”. *Türk Dili*. Ankara: *Türk Şiiri Özel Sayısı II. (Divan Şiiri) S. 415-416-417 / Temmuz-Ağustos-Eylül*. ss. 564-718.

GÜLBEDEN Begüm. (1941). **Hümayunnâme**. çeviren. Abdurrab Yalgar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÜRKAN, Salime Leyla. (2013). “Yılan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C. 43.

HALICI, Feyzi. (1993). “Çevgân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C. 8.

İLGÜREL, Mücteba. (2003). “Levent”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: C. 27.

İLMİNSKY, Nikolay İvanoviç. (1857). **Baber-Nameh**. Diagatiace. Kazan: Ad fidem codicis Petropolitani.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan. (2009). “Selmân-ı Sâvecî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C. 36.

KONUKÇU, Enver. (1991). “Bâbür”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C.4.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat. (1943). “Babur” *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C.2.

KURNAZ, Cemal. (2012). **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**. Ankara: Kurgan Edebiyat.

PALA, İskender. (2015). **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**. İstanbul: Kapı Yayınları 26. Basım.

PIRLANTA, İsmail. (2016). "Babür Şah'ın Hayatı ve Kişiliği". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 10,10. (2016/10). ss. 215-245.

SEFERCİOĞLU, Nejat. (1990). **Nev'î Divânı'nın Tahlîli**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TARLAN, Ali Nihad. (1964). **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

TARLAN, Ali Nihad. (1981). **Edebiyat Meseleleri**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TEMİZKAN, Mehmet. (2007). "Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme". *Turkish Studies. Winter 2007. Vol. 2/1.* ss. 317-333.

TOLASA Harun. (1973). **Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

YAZICI, Tahsin. (1993). "Câm-ı Cem". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: C. 7.

YÜCEL, Bilâl. (1995). **Bâbür Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**. Ankara: Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

TEŞEKKÜR

Öncelikle, lisans yıllarımdan itibaren bana yol gösteren, zorlandığım her durumda danıştığım, tez konumu belirlememden tezime son cümlemi yazana dek yardımını hiçbir zaman esirgemeyen hocam, danışmanım, üstadım, saygıdeğer Prof. Dr. Mehmet Temizkan'a teşekkür ederim.

Yüksek lisans öğrenimim süresince yoluma ışık tutan, bilgilerinden ve tecrübelerinden fevkalade yararlandığım, saygıdeğer Prof. Dr. Ali Erol, Prof. Dr. Alimcan İnayet, Doç. Dr. Muvaffak Duranlı, Doç. Dr. Atıf Akgün, Dr. Öğr. Üyesi Ferah Türker ve burada isimlerini saymakla bitiremeyeceğim tüm hocalarıma minnettarım.

Bu zorlu süreçte manevi desteklerini esirgemeyen ağabeyim Çağlar'a; kardeşlerim Taylan'a Mido'ya ve Gökhan'a; arkadaşlarım Duygu'ya, Gözde'ye ve sevgili öğrencilerime ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmayı hayatım boyunca yanımda olan, her türlü başarıda ve başarısızlıkta beni koşulsuz seven, çocukları olmaktan gurur duyduğum, sevgili anneme, babama ve dünyadaki en değerli varlığım, biricik kardeşim Bilge'ye armağan ediyorum.

ÖZ GEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul ve liseyi İzmir'de bitirdi. 2017 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden bölüm birinciliği derecesi ile mezun oldu. Aynı yıl Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde Türk Dünyası Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans programına kaydoldu. Dört senedir özel bir kurumda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaktadır.

